А. А. ХӘЛӘФОВ

СОВЕТ АЗӘРБАЈҸАНЫНДА КИТАБХАНА ИШИНИН ТАРИХИНДӘН

Бакы — 1960

АЗӘРБАЈҸАН ССР МӘДӘНИЈЈӘТ НАЗИРЛИЈИ
РЕСПУБЛИКА МЕТОД КАБИНӘСИ

017
Х-49

А. А. ХӘЛӘФОВ

СОВЕТ АЗӘРБАЈҸАНЫНДА КИТАБХАНА ИШИНИН ТАРИХИНДӘН

(1920—1932)

77301

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
Дөвләт КИТАБХАНАСЫ

Бакы — 1960.

Редактору: **ГАРАШ МӘДӘТОВ.**

Тарих елмләри намизәди

I ФӘСИЛ

АЗӘРБАЈЧАНДА СОВЕТ ҺАКИМИЈЈӘТИНИН ГӘЛӘБӘСИНИН ИЛК ИЛЛӘРИНДӘ ВӘ БӘРПА ДӨВРҮНДӘ КИТАБХАНА ИШИ

(1920—1925)

1920-чи ил апрелин 28-дә Азәрбајчан зәһмәткешләри бөјүк рус халгынын гардашлыг көмәјилә әксингилабчы буржуа, мүлкәдар «мүсават» һакимијјәтини јыхыб Совет һакимијјәтини гурдулар.

Совет һакимијјәтинин гәләбәси Азәрбајчан халгынын һәјатында дөнүш нөгтәси олду. Шәргдә илк дәфә сосиалист ингилабынын галиб бајрағыны галдыран Азәрбајчан зәһмәткешләри олдулар.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси Азәрбајчан зәһмәткешләрини һәр чүр зүлмдән, капиталистләрин, бәј вә ханларын әсарәтиндән, јенидән империализм әсарәтинә дүшмәк тәһлүкәсиндән хилас етди. Халг өлкәнин вә бүтүн мадди, мәдәни не'мәтләрин әсил саһиби олду.

Бу тарихи гәләбәдән сонра Азәрбајчан Ингилаб Комитәси халга мүрачиәт едиб ону фәһлә-кәндли һөкумәтини мүдафиә етмәјә чағырды.

Мүрачиәтнамәдә дејилирди: «Азәрбајчан фәһлә кәндлиләри үчүн јени парлаг сосиализм дөврү башланыр. Гафгазын вә Шәргин мәзлум истисмар олунан күтләләри үчүн бөјүк ингилаби гәләбәләр вә бүтүн милләтләрдән олан фәһлә кәндлиләрин гардашчасына әмәк һәмрәјлији дөврү башланыр»[1].

Өлкәдә әсаслы ингилаби дәјишикликләр едән Азәрбајчан Ингилаб Комитәси зәһмәткеш халг адындан Совет Русијасы һөкумәтинә мүрачиәт едиб әксингилаба гаршы бирликдә мүбаризә апармаг үчүн гардашлыг иттифагы бағламағы тәклиф етди.

Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин мүрачиәтинә чаваб телеграмында В. И. Ленин јазырды: «Халг Комиссарлары Совети, мүстәгил Азәрбајчан республикасы зәһмәткеш күтләләринин азадлыға чыхмасыны алгышлајыр вә мөһкәм әмин олдуғуну билдирир ки, мүстәгил Азәрбајчан республикасы өз

1 Коммунист гәзети. 1920, 28 апрел, № 95.

Редактору: **ГАРАШ МӘДӘТОВ.**

Тарих елмләри намизәди

I ФӘСИЛ

АЗӘРБАЈЧАНДА СОВЕТ ҺАКИМИЈЈӘТИНИН ГӘЛӘБӘСИНИН ИЛК ИЛЛӘРИНДӘ ВӘ БӘРПА ДӨВРҮНДӘ КИТАБХАНА ИШИ

(1920—1925)

1920-чи ил апрелин 28-дә Азәрбајчан зәһмәткешләри бөјүк рус халгынын гардашлыг көмәјилә әксингилабчы буржуа, мүлкәдар «мүсават» һакимијјәтини јыхыб Совет һакимијјәтини гурдулар.

Совет һакимијјәтинин гәләбәси Азәрбајчан халгынын һәјатында дөнүш нөгтәси олду. Шәргдә илк дәфә социалист ингилабынын галиб бајрағыны галдыран Азәрбајчан зәһмәткешләри олдулар.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси Азәрбајчан зәһмәткешләрини һәр чүр зүлмдән, капиталистләрин, бәј вә ханларын әсарәтиндән, јенидән империализм әсарәтинә дүшмәк тәһлүкәсиндән хилас етди. Халг өлкәнин вә бүтүн мадди, мәдәни не'мәтләрин әсил саһиби олду.

Бу тарихи гәләбәдән сонра Азәрбајчан Ингилаб Комитәси халга мүрачиәт едиб ону фәһлә-кәндли һөкумәтини мүдафиә етмәјә чағырды.

Мүрачиәтнамәдә дејилирди: «Азәрбајчан фәһлә кәндлиләри үчүн јени парлаг социализм дөврү башланыр. Гафгазын вә Шәргин мәзлум истисмар олунан күтләләри үчүн бөјүк ингилаби гәләбәләр вә бүтүн милләтләрдән олан фәһлә кәндлиләрин гардашчасына әмәк һәмрәјлији дөврү башланыр»[1].

Өлкәдә әсаслы ингилаби дәјишикликләр едән Азәрбајчан Ингилаб Комитәси зәһмәткеш халг адындан Совет Русијасы һөкумәтинә мүрачиәт едиб әксингилаба гаршы бирликдә мүбаризә апармаг үчүн гардашлыг иттифагы бағламағы тәклиф етди.

Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин мүрачиәтинә чаваб телеграмында В. И. Ленин јазырды: «Халг Комиссарлары Совети, мүстәгил Азәрбајчан республикасы зәһмәткеш күтләләринин азадлыға чыхмасыны алгышлајыр вә мөһкәм әмин олдуғуну билдирир ки, мүстәгил Азәрбајчан республикасы өз

---

[1] Коммунист гәзети. 1920, 28 апрел, № 95.

Совет һөкумәтинин рәһбәрлији алтында, РСФСР илә бирликдә өз азадлыг вә истиглалијјәтини Шәргин мәзлум халгларынын гәддар дүшмәни олан империализмдән горујуб сахлајачагдыр.

Јашасын мүстәгил Азәрбајҹан Совет республикасы!

Јашасын Азәрбајҹан фәһләләри вә кәндлиләри!

Јашасын Азәрбајҹан вә Русија фәһләләринин вә кәндлиләринин иттифагы !

ХКС сәдри В. Улјанов (Ленин)»[1].

В. И. Ленинин бу телеграмы Азәрбајҹан зәһмәткешләрини өз доғма Коммунист партијасы вә Совет һакимијјәти әтрафында даһа да сых бирләшмәјә руһландырды. Азәрбајҹан зәһмәткешләринин ингилабын наилијјәтләрини горујуб сахламаг угрунда, һакимијјәтдән мәһрум едилмиш буржуа-мүлкәдар синфинин мүгавимәтини гырмаг уғрунда мүбаризәјә јени вүс'әт верди.

Азәрбајҹан Совет һөкумәти Совет Русијасынын пролетариат диктатурасыны мөһкәмләндирмәк уғрунда апардығы үч иллик мүбаризә тәҹрүбәсиндән истифадә едәрәк, сәнајени, Хәзәр тиҹарәт донанмасыны, даг-мә'дән, сәнајесини, балыг сәнајесини, памбыг тәмизләјән заводлары, банклары, нефт сәнајесини милилләшдирди. Бәј-хан, мүлкәдар торпаглары миллиләшдирилиб кәндлиләрә верилди. Мешәләр, су, мә'дәнләр вә бүтүн јералты сәрвәтләр үмумхалг малы е'лан едилди. Бу мүһүм сосиалист тәдбирләри истисмарчы синифләрә вурулан чох ҹидди зәрбә иди.

Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәси өлкәнин игтисади, сијаси ҹәһәтдән инкишафыны тә'мин етмәклә јанашы олараг зәһмәткешләрин мәдәни инкишафы үчүн дә шәраит јаратды. Октјабр ингилабы анҹаг игтисадијјат вә сијасәт саһәсиндә чеврилиш дејил, һәм дә ҹәмијјәтин мә'нәви һәјатында вә мәдәнијјәт саһәсиндә бөјүк ингилаби чеврилиш јаратды. Октабр ингилабы халгы мә'нәви әсарәтдән хилас едәрәк, онун јарадыҹылығы үчүн кениш имканлар ачды вә бәшәр мәдәнијјәтинин сон наилијјәтләринә јијәләнмәк имканы верди. Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра тарихдә илк дәфә тәсәррүфат-тәшкилат ишләри вә мәдәни тәрбијә ишләри дөвләтин әсас функсијаларындан бири олду. Азәрбајҹан Совет һөкумәти Азәрбајҹан халгына милли әдавәт әвәзинә достлуг, гардашлыг, бәрабәрлик, ҹәһаләт әвәзинә маариф кәтирди[1].

---

[1] Ленин В. И. Әсәрләри, ҹилд 31, сәһ. 126.

Ингилабдан әввәл чар һөкумәтинин учгарларда апардығы милли мүстәмләкә сијасәтинин нәтиҹәси олараг Азәрбајҹанын әһалиси баштан-баша савадсыз иди.

1919-ҹу илдә Азәрбајҹан әһалисинин анҹаг 9%-и савадлы олмушдур, азәрбајҹанлыларын исә анҹаг 3%-и савадлы иди. Азәрбајҹан гадынларындан анҹаг 1% савадлы вар иди ки, бунлар да әсасән варлылар идиләр[2]. Чар һөкумәти гејри-рус милләтләри әсарәтдә сахламаг үчүн онларын тәһсил алмасына һәр ҹүр васитә илә мане олмаға чалышырды.

Чар һөкумәти маариф ишләринә олдугҹа ҹүз'и мигдар вәсаит хәрҹләјирди. Чарын маариф апараты халгы маарифләндирмәклә јох, кениш хәфијјә иши апармагла, онларын зеһнини корламагла мәшғул олурду.

В. И. Ленин чаризмин халг маарифи саһәсиндәки мүртәҹе сијасәтини вә гејри-рус милләтләрә гаршы апарылан чиркин гајдалары тәнгид едәрәк јазырды: «...һөкумәт Русија әһалисинин онда доггузунун тәһсил алмасына јол вермир. Бәли, бизим халг маарифи назирлији полис хәфијјәчилији назирлијидир, кәнҹләри тәһгир етмәк, халгын билијә олан һәвәсини боғмаг назирлијидир»[3].

Мәктәб јашлы ушагларын јарыдан чоху мәктәбдән кәнарда галмышды. Мәктәбләрдә ана дилиндә дәрсләрин кечилмәсинә иҹазә верилмирди.

Азәрбаҹјан кәндләриндә вәзијјәт даһа пис иди. Кәнд әһалисинин 99%-и савадсыз иди. Кәндли гадынларын әксәријјәти савадсыз олмагла олдугҹа пис шәраитдә, һәр ҹүр инсани һүгуглардан мәһрум бир вәзијјәтдә јашајырдылар.

Нә чар һөкумәти, нә дә өзүнү «милли һөкумәт» адландыран «мүсават» һөкумәти јашлы әһалинин савадланмасы, маарифләнмәси, мәдәни ҹәһәтдән инкишаф етмәси гајғысына галмырды. Јашлы әһали ичәрисиндә һеч бир мәдәни-маариф иши апарылмырды.

Чар һөкумәти рус олмајан милләтләрин мәдәнијјәти вә мәишәти саһәсиндә ики тәрәфли:—бир тәрәфдән онлары руслашдырмаг, о бири тәрәфдән онларын мәдәни керилији-

---

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 18.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајҹан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, сағлы 34, иш 432, вәрәг 87.

[3] Ленин В. И. Әсәрләри, ҹилд 19, сәһ. 140.

ни, адәт вә мәдәнијјәтләриндә олан мүртәче галыглары сахламаг сијасәти јеридирди.

Белә чәтин бир шәраитдә һакимијјәт башына кәлмиш Азәрбајчан пролетар һөкумәти бүтүн бу мәдәни керилији јахын бир мүддәт ичәрисиндә арадан галдырмалы иди. Бу саһәдә Совет һөкумәтинин әсас вәзифәси мәдәнијјәти демократикләшдирмәк, халгы мәдәнијјәтдән ајыран бүтүн сәдләри арадан галдырмаг иди.

Кәнч Совет һөкумәти өлкәнин игтисади чәтинликләринә бахмајараг мәдәнијјәтин демократикләшдирилмәси вә онун кениш зәһмәткеш күтләләринин малына чеврилмәси саһәсиндә кениш ингилаби тәдбирләр һәјата кечирмәјә башлады.

1920-чи илин 28 апрелиндә Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин гәрары илә Халг Маариф Комиссарлығы тәшкил едилди вә Халг Маариф Комиссары вәзифәсинә мәтин болшевик Дадаш Бүнјадзадә тәјин едилди. Мүсават һөкумәтинин бүтүн маариф апараты ләғв едилди. Јерләрдә ингилаб комитәләринин јанында зәһмәткешләрин тәһсил вә тәрбијәсинә мәдәни-маариф ишинә рәһбәрлик етмәк үчүн хүсуси шө'бәләр јарадылды.

Маариф комиссарлығынын функсијасы олдугча бөјүк иди. Республикада бүтүн маариф, мәдәнијјәт, елм, сијаси-маариф иши маариф комиссарлығына табе едилмишди. Ушагларын мәктәбә гәдәр тәрбијәсиндән башламыш алимләрин елми мүәссисәләрин гајғысына галмаг иши маариф комиссарлығынын вәзифәләри сырасына дахил едилмишди.

Ингилабын илк күнләриндән башлајараг маариф вә мәдәнијјәт иши ингилаби јолла јенидән гурулмаға башлады. Совет һөкумәтинин илк декретләри әсасында бүтүн маариф вә мәдәнијјәт очаглары миллиләшдирилиб халгын ихтијарына верилди.

1920-чи илин мај ајынын 12-дә Халг Маариф Комиссарлығы халг маарифи саһәсиндә совет һөкумәтинин әсас принсипләрини е'лан етди.

Бу принсипләрдә Азәрбајчан Совет һөкумәтинин халг маарифи саһәсиндә һәјата кечирдији програмын маһијјәти әкс етдирилмишди. Бу програма көрә Азәрбајчан тарихиндә илк дәфә олараг зәһмәткешләрин балалары мәктәбләрдә ана дилиндә һәртәрәфли тәһсил алмаг имканы әлдә едирдиләр,

һәр чүр тәһсил һаггы ләғв едилир, гызларла оғланларын бир јердә охумасы үчүн шәраит јарадылырды[1].

Азәрбајчан Совет һөкумәти илләрдән бәри елми фикрин инкишафына бухов олан динин мәктәбдән ајрылмасы үчүн дә тәдбир һазырлады. 1920-чи ил мајын 20-дә Азәрбајчан Ингилаб Комитәси динин мәктәбдән ајрылмасы һаггында декрети имзалады[2]. Бу декрет Азәрбајчан мәктәбләрини динин буховларындан азад етди, онларын елми әсаслар үзәриндә инкишаф етдирилмәси үчүн зәмин һазырлады.

Көстәрилән принсипләри һәјата кечирмәк вә бүтүн мәктәб јашлы ушаглары мәктәбә чәлб етмәк үчүн Азәрбајчан һөкумәти јени мәктәбләрин тәшкилинә башлады.

Совет һөкумәти халг маарифинә ајрылан вәсаити мүнтәзәм олараг артырдығындан мәктәбләрин сајы дурмадан артырды. 1914—1915-чи илләрдә Азәрбајчанда 942 мәктәб вар иди ки, бу мәктәбләрдә чәми 62.780 шакирд тәһсил алырды. «Мүсаватын» һөкумранлығы дөврүндә мәктәбләрин сајы 643-ә, шакирдләрин сајы исә 48.078-ә енмишди. Совет һакимијјәтинин фәалијјәт көстәрдији бир нечә ај мүддәтиндә мәктәбләрин сајы 937-јә, тәләбәләрин сајы исә 75.515-ә чатдырылды. 1921—1922 тәдрис илиндә исә мәктәбләрин сајы 1176-ја, шакирдләрин сајы исә 84.705 нәфәрә чатдырылды[3].

Јени тәшкил едилмиш мәктәбләри мүәллим кадрларла тә'мин етмәк мәгсәди илә гыса мүддәтли курслар, тәшкил едилди. 1921—25-чи илләрдә бүтүн Азәрбајчанда һәмин гыса мүддәтли курсларда 4423 нәфәр мүәллим һазырланмыш вә бу мүәллимләрдән о заман «ваһид әмәк мәктәби» адланан бир дәрәчәли ибтидаи мәктәбләрдә истифадә едилмишдир[4].

Јени Совет мәктәбләри чәмијјәтин мәдәни-инкишафында хүсуси рол ојнајырды. Мәктәбләр билаваситә пролетар диктатурасынын вәзифәләринә табе едилмиш вә кечмиш мәктәбләрдән кәскин сурәтдә фәргләнирди.

---

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 19.

[2] Токаржевский Е. А. Очерки истории советского Азербайджана (1921—1925). Бакы, 1956. сәһ. 187.

[3] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы 1928, сәһ. 28.

[4]. Вәкилов М. Азәрбајчан Коммунист Партијасынын мәдәни гуручулуг уғрунда мүбаризәси. (1921—1925) намизәдлик диссертасијасы, Бакы, 1954, сәһ. 87.

В. И. Ленин ингилабын илк күнләриндән башлајараг өлкәдә маариф вә мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси ишинә мүһүм әһәмијјәт верирди. В. И. Ленин I Үмумрусија маариф гурултајында маариф ишчиләринин әсас вәзифәләрини көстәрмәклә халг маариф системинин сијасәтлә әлагәсини гејд етди.

В. И. Ленин көстәрирди ки: «Биз дејирик мәктәб саһәсиндә дә ишимиз буржуазијаны јыхмаг уғрунда мүбаризәдән ибарәтдир; биз ачыг дејирик ки, мәктәбин һәјатдан кәнарда, сијасәтдән кәнарда дурмасы — јалан вә ријакарлыгдыр»[1].

В. И. Ленин өлкәдә халг маарифи ишинин кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәси гајғысына галыр, маариф ишинә ајрылан вәсаитин артырылмасыны тәләб едирди. Владимир Илич өлкәни мәдәни чәһәтдән инкишаф етдирмәк ишиндә халг мүәллимләринин хүсуси ролуну гејд едир, онларын гејдинә галмағы, «халг мүәллимини лазыми јүксәклијә галдырмағы» вачиб һесаб едирди.

В. И. Ленин бу мәсәләдән данышаркән јазыды:

«Әлбәттә, биринчи нөвбәдә Халг Маариф Комиссарлығынын хәрчләри дејил, башга идарәләрин хәрчләри ихтисар олунмалыдыр ки, беләликлә әлдә едилән мәбләғләр Халг Маариф Комиссарлығынын еһтијачларына сәрф едилсин. Тахыл чәһәтдән нисбәтән бабат тә'мин едилмиш олдуғумуз бу илки кими бир илдә мүәллимләрә верилән чөрәјин мигдарыны артырмагда хәсислик көстәрмәк лазым дејилдир»[2].

В. И. Ленинин көстәришләрини дөнмәдән һәјата кечирән Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәти мәдәни гуручулуг уғрунда кениш мүбаризә едирди. Кәнч Азәрбајчан республикасынын һәлә игтисади чәһәтдән бөјүк чәтинликләр чәкмәсинә бахмајараг маариф ишинә вә мәдәни гуручулуг ишинә ајрылан вәсаит мүнтәзәм олараг артырылырды. Буну демәк кифајәтдир ки, тәкчә 1922-чи илдә маариф ишинә 416153120500 манат пул хәрчләнмишди[3]. Бундан башга ајры-ајры идарә, мүәссисәләр вә тәшкилатлар да маариф вә мәдәнијјәт ишинә хејли пул хәрчләјирдиләр. Ајры-ајры идарә, мүәссисәләр вә тәшкилатлар мәктәбләр тәшкил едир, савадсызлығын ләғви мәнтәгәләри јарадыр, мәдәни-маариф мүәссисәләри — клублар, китабханалар, гираәт комалары, гираәтханалар, гырмызы күшәләр вә с. тәшкил едирдиләр.

Азәрбајчан Коммунист Партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәти билирди ки, Азәрбајчан мәркәзи Русијаја нисбәтән мәдәни чәһәтдән олдугча керидир. Азәрбајчанда Совет һакимијјтәини мөһкәмләндирмәк үчүн биринчи нөвбәдә халгын мәдәни сәвијјәсини јүксәлтмәк лазымдыр. Елә етмәк лазымдыр ки, халг өз доғма Коммунист партијасы вә Совет һөкумәти тәрәфиндән һәјата кечирилән ингилаби тәдбирләри баша дүшүб анласын.

Мәһз буна көрәдир ки, 1920-чи илин октјабр ајында кечирилән Азәрбајчан Коммунист партијасынын икинчи гурултајы республикада тәблиғат-тәшвигат ишинин кенишләнмәсини, јени мәктәбләрин, мәдәни-маариф мүәссисәләринин јарадылмасыны, кәнд јерләриндә һөкм сүрән савадсызлығы ләғв етмәк үчүн сәјјар мәктәбләр тәшкил едилмәсини лазым билди.

Совет һакимијјәтинин илк илләриндә халг маарифинин вә мәдәнијјәтин кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәсиндә Азәрбајчан Коммунист партијасынын көстәриши илә Бакыда вә Азәрбајчанын гәзаларында кечирилән маариф вә мәдәнијјәт ишчиләринин гурултајлары мүһүм рол ојнамышдыр. Белә гурултајларда маариф вә мәдәнијјәт ишинин әһәмијјәт вә вәзифәләри, Совет һөкумәтинин маариф вә мәдәнијјәт саһәсиндәки сијасәти изаһ едилмиш, хүсуси гәрарлар гәбул едилмишдир.

Азәрбајчан маариф вә мәдәнијјәт ишчиләринин биринчи гурултајы 1920-чи илдә, икинчи гурултајы 1921-чи илдә кечирилмишдир. Маариф ишчиләринин икинчи гурултајында Азәрбајчан Совет һөкумәтинин башчысы Нәриман Нәриманов бөјүк нитглә чыхыш едәрәк, Азәрбајчан Совет һөкумәтинин халг маарифи саһәсиндә сијасәтини шәрһ етмиш, республикада мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәсинин зәрурилијини көстәрмишдир.

Нәриман Нәриманов өз чыхышында дејирди: «Дүнјада елә бир гурулуш јохдур ки, о халг маарифинин дәрһал јајылмасыны тәләб етсин. Мүтләгијјәт-демократија гурулушу бу саһәдә елә бир кәркинлик олмадан да узун müддәт јашаја биләр. Лакин совет гурулушу халг маарифини кенишләндирмәдән узун мүддәт јашаја билмәз.. Әкәр мәнә десәјди

[1] Ленин В. И. Әсәрләри, чилд 28, сәһ. 77.

[2] Ленин В. И. Әсәрләри, чилд 33, сәһ. 476.

[3] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 20.

ләр ки, мәсәлән һәр һансы бир Совет өлкәсиндә бүтүн фабрикләр, заводлар јахшы ишләјир комиссарлыгларын иши гајдаја салынмышдыр, амма Халг Маариф Комиссарлығы ахсајыр, һеч бир иш көрмүр, онда мән чаваб верәрдим ки, орада совет гурулушу узун мүддәт јашаја билмәз»[1].

1921-чи илин мајында чағырылан Биринчи Үмумазәрбајчан Советләр гурултајы халг маарифи вә мәдәнијјәт саһәсиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә едилдијини гејд етди. Гурултај халг маарифинин инкишафында Халг Маариф Комиссары Дадаш Бүнјадзадәнин хүсуси ишини гијмәтләндирәрәк, ону Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени илә тәлтиф етди.

Биринчи Үмумазәрбајчан Советләр гурултајы мәдәнијјәт вә маариф ишини чох мүһүм дөвләт әһәмијјәтинә малик бир иш кими гијмәтләндирәрәк бүтүн дөвләт органларына халг маарифинин вә мәдәни мүәссисәләрин еһтијачларыны биринчи нөвбәдә тә'мин етмәји тәклиф етди. Гурултајын гәрарында дејилирди: «Бүтүн Азәрбајчан ишчи вә кәндлиләринин биринчи гурултајы, бүтүн һөкумәт органларына, мәдәни гурулуша ән артыг диггәт вермәји вә үмуми бир гајда олмаг үзрә маариф органларынын еһтијачларыны биринчи нөвбәдә тә'мин етмәк лазым кәлдијини тәклиф едир»[2].

Халг маарифи ишинә бөјүк әһәмијјәт верән Совет һөкумәти бу иш үчүн вәсаит әсиркәмирди. 1921-чи илин 29 ијунунда Азәрбајчан Халг Комиссарлар Совети Халг Маариф Комиссарлығынын еһтијачыны биринчи нөвбәдә өдәмәји гәрара алмышдыр. 1922-чи илдә Азәрбајчан ССР Халг Комиссарлар Совети республикада әрзаг веркисиндән топланан пулун 10%-нин гәзаларда маариф хәрчләри үчүн галмасы вә кәндлиләрин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәси үчүн хәрчләнмәси һаггында декрет верди[3].

Кечмиш гурулушдан ирс галмыш савадсызлығы вә мәдәни керилији арадан галдырмаг үчүн тәкчә мәктәбләр кифајәт дејилди. Кениш зәһмәткеш күтләләри арасында һөкм сүрән мәдәни керилији арадан галдырмаг үчүн биринчи нөвбәдә савадсызлығы ләғв етмәк лазым иди. Совет һөкумәти билирди ки, савадсызлыг кими мәдәни вә сијаси керилик давам ет-

[1] Коммунист гәзети (русча), 1921, 18 сентјабр, № 212, сәһ. 20.

[2] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 20.

[3] Собрание узаконений и распоряжений за 1922, I һиссә. Бакы, 1922, сәһ. 189.

дикчә кениш халг күтләләрини пролетар диктатурасы әтрафында топламаг, ингилабын наилијјәтләрини горујуб сахламаг, социализм гуручулуғуну мөһкәмләндирмәк мүмкүн дејилдир.

Мә'лумдур ки, өлкәнин мүгәддәратыны өз әлинә алмыш јени һәјат гурмаға башлајан фәһлә вә кәндлиләр белә бир мәдәни кериликлә барыша билмәздиләр. Одур, ки республикада савадсызлығын ләғви үмумхалг, үмумдөвләт иши е'лан едилди.

В. И. Ленин 1921-чи илин октјабрында сијаси—маариф ишчиләринин икинчи гурултајында «Јени игтисади сијасәт вә сијаси—маариф ишчиләринин вәзифәләри һаггында» мә'рузәсиндә демишдир: «Икинчи дүшмән — савадсызлыг-һаггында мән дејә биләрәм ки, өлкәмиздә савадсызлыг кими бир һал давам етдикчә, сијаси маарифдән данышмаг олдугча чәтиндир. Бу сијаси вәзифә дејилдир, бу елә бир шәртдир ки, онсуз сијасәтдән данышмаг олмаз. Савадсыз адам сијасәтдән кәнардыр, она әввәлчә әлифба өјрәтмәк лазымдыр. Бунсуз сијасәт ола билмәз, бунсуз анчаг шајиә, деди-году, бош данышыг, мөвһумат ола биләр, сијасәт исә олмаз»[1]. Анчаг зәһмәткешләри дөвләтин идарә едилмәсинә иштирак етмәк үчүн чәлб етмәјә чалышан бир партија белә бир сијасәт јеридә биләрди.

Һәлә 1919-чу илин јанвар ајынын 19-да В. И. Ленин тәрәфиндән «РСФСР әһалиси ичәрисиндә савадсызлығын ләғви һаггында» декрет имзаланмышдыр. Бу декретә көрә 8 јашындан башламыш 50 јашына гәдәр охујуб јазмағы бачармајан бүтүн шәхсләр мәчбури сурәтдә өз савадсызлыгларыны ләғв етмәли идиләр.

В. И. Ленинин көстәришләрини дөнмәдән һәјата кечирән вә РСФСР социализм гуручулуғу тәчрүбәләриндән јарадычы сурәтдә истифадә едән Азәрбајчан һөкумәти савадсызлығын ләғвини биринчи дәрәчәли вәзифәләр сырасына чәкди. Әввәлләр савадсызлығын ләғви илә халг маариф комиссарлығы јанында тәшкил едилмиш мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси мәшғул олурду. 1921-чи илдә республикамызда Баш сијаси маариф идарәси јарандыгдан сонра савадсызлығын ләғв едилмәси ишләри һәмин идарәјә тапшырылды.

Республиканын һәр јериндә: шәһәрләрдә, гәзаларда, гәсәбәләрдә, кәндләрдә күтләви сурәтдә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри јарадылды. Республиканын бүтүн мәдәни гүв-

[1] Ленин В. И. Әсәрләри, чилд 33, сәһ. 62.

вәләри: мүәллимләр, мүһәндисләр, һәкимләр, агрономлар, тәләбәләр, гуллугчулар савадсызлығын ләғви ишинә чәлб едилди.

Јашлы әһали ичәрисиндә савадсызлығын ләғви партијанын, дөвләтин вә бүтүн совет ичтимаијјәтинин иши иди. Бу ишә Совет ичтимаијјәтинин бүтүн тәшкилати гүввәләри: комсомол, һәмкарлар тәшкилатлары вә гадынлар арасында иш апаран комиссија чәлб едилмишди. Бүтүн бунлара партија тәшкилатлары рәһбәрлик едирди. Савадсызлығын ләғви ишиндә мәдәни-маариф мүәссисәләри: клублар, китабханалар, сәјјар мәнтәгәләр, гираәтханалар, гираәт комалары јахындан иштирак едир, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәшкил едирдиләр.

Азәрбајчан ССР-нин Икинчи Советләр гурултајы республикада мәдәни керилијин арадан галдырылмасы ишиндә савадсызлығын ләғв едилмәсини мүһүм бир амил кими гијмәтләндирди, мәктәбдән кәнар апарылачаг ишләрин кенишләнмәсини лазым билди. Икинчи Советләр гурултајынын гәрарында көстәрилир: «Бир өлкәдә ки, савадсызлыг 98% тәдәр ола, савадсызлығы ләғв етмәк иши ән мүһүм вә ән биринчи мәсәлә олдуғу үчүн лазым көрүлдүјү мигдарда сәрвәт бурахылмалыдыр»[1].

Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији бу мүһүм тәдбирләрин нәтичәси олараг савадсызлығын ләғв едилмәси саһәсиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә едилди. 1921-чи илдә 2.010, 1922-чи илдә 6.441, 1923-чү илдә 13.523, 1924-чү илдә 30.215, 1925-чи илдә 33.047 нәфәр адам савадсызлығыны вә аз савадлылығыны ләғв етди[2]. Беләликлә, беш ил мүддәтиндә 85236 нәфәр өз савадсызлығыны ләғв етди ки, бунун да 53132 нәфәри азәрбајчанлы иди.

Савадсызлығын ләғви ишини дөнмәдән баша чатдырмағы өз гаршысына мәгсәд гојан Азәрбајчан Коммунист партијасы 1923-чү илин 7 декабрында «Азәрбајчан ССР-дә савадсызлыгла мүбаризә һаггында» гәрар гәбул етди. Бу гәрара әсасән Азәрбајчан Халг Комиссарлар Советинин јанында «Савадсызлыгла мүбаризә комитәси» јарадылды. Бу комитә сонралар јерләрдә өз шө'бәләрини јаратды вә савадсызлығын ләғвиндә хејли иш көрдү.

---

[1] Коммунист гәзети, 1922, 7 апрел, № 98.

[2] Народное образование в Азердайджане 1920—1927, Бакы, 1928, сәһ. 87.

Азәрбајчанда савадсызлығын ләғви вә үмумијјәтлә мәдәни ингилабын баша чатдырылмасы ишиндә јени әлифбанын мүһүм вә һәлледичи ролу олмушдур. Әрәб әлифбасынын дәјишдирилмәси мәсәләсинин Азәрбајчанын көркәмли јазычысы вә философу М. Ф. Ахундов тәрәфиндән һәлә XIX әсрин икинчи рүбүндән мајдана атылдығына бахмајараг бу бөјүк мәдәни иш анчаг Совет һакимијјәти илләриндә өз һәллини тапды. Әрәб әлифбасынын јени латынлашмыш әлифба илә əвəз едилмәси кениш зәһмәткеш күтләләринин савад өјрәнмәси ишини олдугча асаналашдырырды.

В. И. Ленин јени әлифбанын гәбул едилмәси ишинә бөјүк гијмәт верирди. О, Азәрбајчан Мәркәзи Ичраијјә Комитәсинин јени әлифбанын гәбул едилмәсинә даир һазырланмыш ишләр һаггында мә'рузәсини динләјәркән јени әлифбаны «шәргдә ингилаб» адландырмышды[1].

Әрәб әлифбасынын јени әлифба илә әвәз едилмәси ишинә Азәрбајчан ССР һөкумәти һәлә өз фәалијјәтинин илк аддымларындан башламышды. 1920-чи илин нојабр ајынын 11-дә Халг Маариф Комиссарлығынын јанында ислаһат комиссијасы тәшкил едилмишди. 1922-чи илдә бу комиссијанын әвәзинә Азәрбајчан Мәркәзи Ичраијјә Комитәси јанында «јени түрк» (Азәрбајчан) әлифбасы комитәси јарадылды[2]. Бу комитәнин сәдри көркәмли партија вә дөвләт хадими Сәмәд Ағамалы оғлу иди. Сәмәд Ағамалы оғлу бу вә ја дикәр јығынчагда чыхыш едир, јени әлифбанын мәдәни әһәмијјәтини, зәһмәткешләрин савадланмасында онун мүсбәт ролуну баша салырды. 1922-чи илин ијун ајынын 21-дә Азәрбајчан Мәркәзи Ичраијјә Комитәси бүтүн идарәләрә јени әлифба илә өз ишчиләрини таныш етмәк үчүн көстәриш верди, ајын 26-да исә бүтүн идарә вә мүәссисәләрдә сәнәдләрин тәртибиндә јени әлифбанын да ишләдилмәсини мәсләһәт көрдү.

1923-чү ил октјабрын 20-дә Азәрбајчан Мәркәзи Ичраијјә Комитәси јени әлифбанын дөвләт әлифбасы олмасы һаггында декрет верди. Бу декретә әсасән идарә вә мүәссисәләрдә бүтүн ишләр әрәб әлифбасы илә паралел олараг јени әлифба илә дә апарылмаға башланды. Азәрбајчан Мәркәзи Ичраијјә Комитәси 1924-чү илин ијун ајында ишләрин јени

---

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 110.

[2] Јенә орада.

әлифба илә апарылмасынын (хүсуси илә Бакыда) мәчбури олмасы һаггында декрет верди[1].

1924-чү илдә кечирилән IV Үмумазәрбајчан Советләр гурултајы јени әлифбанын гәбул едилмәси саһәсиндә апарылан һазырлыг ишләрини вә Азәрбајчан МИК декретләрини бәјәнди вә јени әлифбаны Азәрбајчан халгынын һәјатында чох мүһүм бир мәдәни һадисә кими гијмәтләндирди.

Гурултај 1924/25-чи тәдрис илләриндә бүтүн биринчи групларда дәрсләрин јени әлифба илә апарылмасыны, јухары групларда шакирдләрин јени әлифба илә таныш едилмәсини, јашлылар үчүн тәшкил едилән савадсызлығын ләғви мәнтәгәләриндә јени әлифбанын тәтбиг едилмәсини, китабларын мүәјјән һиссәсинин јени әлифба илә нәшр едилмәсини, јени әлифбаны өјрәнмәк үчүн дөвләт мүәссисәләриндә курслар тәшкил едилмәсини гәрара алды[2].

Јени әлифбаны кениш сурәтдә тәблиғ етмәк үчүн Азәрбајчан Коммунист партијасынын көстәриши илә 1922-чи илин сентјабр ајындан јени әлифба илә «Јени јол» гәзети нәшр едилмәјә башлады. Бу гәзет јени әлифбанын мәдәни әһәмијјәтинин изаһ едилмәсиндә хејли иш көрдү вә өз әтрафында кениш охучу күтләләрини топламаға мүвәффәг олду. «Јени јол» гәзетинин тиражынын илбәил чохалмасы буна парлаг сүбутдур. Әкәр 1922-чи илдә гәзет 1.200 нүсхә тиражла бурахылырдыса, бу рәгәмин сајы 1925-чи илдә 4.500 вә 1926-чы илдә 6.000-ә чатмышды. «Јени јол» гәзетинин охучулары сырасында фәһләләрин вә јохсул кәндлиләрин дә мигдары кет-кедә чохалырды. Әкәр 1925-чи илдә гәзетин 2.165 фәһлә, 1.675 јохсул кәндли охучусу вар идисә, 1926-чы илдә фәһләләрин сајы 3.170, кәндлиләрин сајы исә 2070 чатмышды[3].

Бу көстәрилән рәгәмләр кениш зәһмәткеш күтләләри ичәрисиндә јени әлифбанын гәбул едилмәсинә олан бөјүк ингилаби руһ јүксәлијини бир даһа сүбут едир.

Јени әлифбанын гәбул едилмәси Азәрбајчан халгынын һәјатында чох бөјүк һадисә иди. Јени әлифба Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын Азәрбајчан халгына бәхш етдији ән бөјүк не'мәтләрдән бири иди. Јени әлифбанын гәбул едилмәси Азәрбајчан халгынын кәләчәк мәдәни һәјатында чох бөјүк рол ојнады, республикада мәдәни ингилабын галиб кәлмәсинә јахындан көмәк етди.

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 111.

[2] Четвертый Всеазербайджанский съезд Советов, Рабочих, Крестьянских, Красноармейских и Матросских Депутатов. Стенографический отчет. Баку, 1925, сәһ. 208

[3] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 113.

* * *

Совет һакимијјәтинин илк күнләриндән башлајараг Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәти тәрәфиндән һәјата кечирилән бүтүн мәдәни тәдбирләр: јени мәктәбләрин тәшкил едилмәси, савадсызлығын ләғви, јени әлифбанын гәбулу, дин әлејһинә мүбаризә, мүтәхәссис кадрларын һазырланмасы вә с. мәсәләләр мәдәни ингилабын ән мүһүм силаһы олан китаб нәшријјатынын кенишләнмәсини тәләб едирди. Китабсыз нә мәктәбләр, нә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри, нә дә јени тәшкил едилмиш совет китабханалары кечинә билмәзди. Китаб ејни заманда Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији сијасәтин әһәмијјәтини изаһ етмәк, буржуазија синфинин ич үзүнү ачмаг, динин маһијјәтини изаһ етмәк үчүн лазым иди.

Ингилабдан әввәл Азәрбајчанда китаб нәшријјаты иши олдугча пис вәзијјәтдә иди. Китаб нәшри илә мәшғул олан дөвләт мүәссисәси јох иди. Китаб нәшри иши ајры-ајры буржуа нүмајәндәләринин әлиндә иди. Буржуазија китаб нәшријјатындан тәкчә кәлир мәнбәји кими јох, һәм дә буржуа-мүлкәдар идеалокијасыны тәблиғ етмәк, халгы алдатмаг васитәси кими дә истифадә едирди. Китаб нәшријјаты иши чар сензурасынын нәзарәти алтында иди. Анчаг мүтләгијјәти мүдафиә едән буржуа-мүлкәдар гурулушуну тәрифләјән вә мешшан әһвал-руһијјәли китабларын нәшринә ичазә верирдиләр. Халгы маарифләндирә биләчәк вә һәјаты мәсәләләрдән бәһс едән китабларын нәшринә ичазә верилмир, тәсадүфән ичазә верилдикдә исә сонрадан белә китабларын јајылмасы вә охунмасы гадаған едилирди. Чар Русијасынын һөкмранлығы дөврүндә китаб нәшријјатынын вәзијјәти белә иди.

«Мүсаватын» һөкмранлығы дөврүндә дә китаб нәшри мәсәләсинә кениш фикир верилмәди. «Мүсават» һөкумәти «халг» маариф нәзарәти назирлији јанында китаблар нәшр етмәк үчүн «Тәлтиф-тәрчүмә Әнчүмәни» адлы хүсуси бир комитә тәшкил етмишди. Бу комитә 10 китаб тәртиб едиб Маариф Назирлијинә верди. Тәртиб едилмиш китаблар дәрсликләр иди. Нәзарәт бу китаблардан анчаг 7-си-

ни нәшр етди. Нәшр едилән китаблар һесаб, чәбр. һејванат, түрк дили вә ибтидаи тәһсил кәвади иди. Бу китаблар 60.000 нүсхә тиражла нәшр едилмишди. Бу комитәнин фәалијјәти чәми бир нечә ај сүрдү. Комитә үзвләринин бә'зиләри һөкумәт тәрәфиндән нәзарәтдән чыхарылдығындан бу ишин тәшәббүсчүсү өзү дә нәзарәтдән чыхды вә Комитә дағылды[1].

Беләликлә, ингилабдан әввәл Азәрбајчанда китаб нәшри мәсәләси чох ачыначаглы һалда иди. Азәрбајчанда елми китаблар, демәк олар ки, нәшр едилмирди. Азәрбајчана китаблар Русијадан вә харичдән кәтирилирди. Биринчи дүнја мүһарибәси вә Вәтәндаш мүһарибәси илләриндә Русијадан вә харичдән китаб кәтирилмәси иши тамамилә дајанмышды. Тәхминән 6 илдән артыг мүддәтдә Бакынын китаб базарына Русијадан, демәк олар ки, китаб кәтирилмәмишди. Дахилдә мөвчуд олан китаблар мүһарибә вахты ја һәрби органлара верилмиш вә јахуд да һәрби хәстәханалара көндәрилмишди. Мөвчуд китабханаларда, ајры-ајры идарә вә мүәссисәләрдә дә лазыми китаблар јох иди. Беләликлә республикада бөјүк бир китаб «ачлыгы» һисс едилирди. Зәһмәткеш күтләләри шүурландырмагы, халг маарифини инкишаф етдирмәји, кениш сијаси-маариф мүәссисәләри јаратмагы вә беләликлә дә мәдәни ингилабы һәјата кечирмәји өз гаршысына мәгсәд гојан әсил халг һөкумәти үчүн китаб «ачлыгы» әрзаг ачлыгы гәдәр чәтин вә дәһшәтли иди.

Мәһз буна көрәдир ки, Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулмасынын лап илк күнләриндән Азәрбајчан Ингилаб Комитәси нәшријјат ишинин тәшкилинә башлады.

1920-чи илин мај ајынын 11-дә ингилаб комитәси мәтбәәләрин, литографијаларын, кағыз вә картон анбарларынын, һәр чүр идарә ләвазыматынын миллиләшдирилмәси һаггында декрет верди[2].

Бүтүн мәтбәәләрин миллиләшдирилмәси вә ваһид дөвләт нәшријјатынын јаранмасы, мәтбуат үзәриндә пролетар диктатурасы нәзарәти гојулмасы чох мүһүм дөвләт әһәмијјәтинә малик бир мәсәлә иди. Бу декрет әсасында бүтүн нәшријјатлар вә мәтбуат совет дөвләтинин әлиндә мәркәзләшдирилди.

---

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Баку, 1928, сәһ. 97—98.

[2] Коммунист гәзети (русча). 1920, 11 мај, № 8.

Беләликлә, Азәрбајчан Ингилаб Комитәси Русијада тәтбиг едилән ингилаби үсул әсасында мәтбуаты буржазијанын әлиндән алды, зәһмәткешләр үчүн һәгиги азад мәтбуат јаратды. Миллиләшдирилмиш мәтбәәләрдә «Коммунист» вә «Бакинский рабочий» гәзетләри чап едилмәјә башлады. Азәрбајчан Коммунист партијасынын органы олан бу гәзетләр Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији ингилаби тәдбирләрин изаһ едилмәсиндә, буржуа идеалокијасына гаршы кениш мүбаризә апарылмасы ишиндә вә күтләләрин сијаси чәһәтчә маарифләнмәси ишиндә партијаја јахындан көмәк едирди.

1920-чи ил мајын 20-дә јени тәшкил едилән Совет мәктәбләрини вә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләрини лазыми дәрсликләрлә тә'мин етмәк үчүн Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығы мәктәбләр шө'бәсинин јанында бир комиссија тәшкил едилди. Комиссијанын тәшкил едилмәсинә бахмајараг китаблр нәшр етмәк иши олдугча чәтин иди. Мәтбәәләрдә лазыми аваданлыг јох иди. Халг тәсәррүфатынын дағыныг вәзијјәтдә олмасы бөјүк чәтинликләрә сәбәб олмуш, фәһләләрин әмәк һаггы мәсәләси һәләлик гајдаја салынмамышды. Шәһәрлә кәнд арасында мүнтәзәм әлагә јарадылмадығындан шәһәрдә әрзаг чатышмырды. Бүтүн бу чәтинликләр үзүндән фәһләләрин бир чоху өз сәнәтләриндән узаглашмаға мәчбур олмушдулар. Бу һал өзүнү мәтбәә фәһләләри ичәрисиндә дә көстәрирди. Мүтәхәссис мәтбәә мүрәттибләриндән бир чоху өз сәнәтләриндән узаглашдыгларындан республикада нәшријјат ишини кенишләндирмәк мүмкүн дејилди.

Бу чәтинлији арадан галдырмаг, мүтәхәссис мәтбәә ишчиләрини өз сәнәтләринә гајтармаг мәгсәдилә Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығы бир сыра ингилаби тәдбирләр көрмәли олмушдур. 1920-чи ил ијунун 9-да Халг Маариф Комиссары ашағыдакы мәзмунда бир әмр верди: «Бә'зи мүрәттибләр өз вәзифәләриндән бојун гачырдыгларындан вә әсас сәнәтләри илә әлагәси олмајан ишләрлә мәшғул олдугларындан Халг Маариф Комиссарлығынын бүтүн мүсәлман шәргини коммунист әдәбијјаты илә тәчһиз етмәји өз гаршысына мәгсәд гојан нәшријјат шө'бәси әсас вәзифәләрини лазымынча јеринә јетирә билмир.

Башга ишләрлә мәшғул олан бүтүн азәрбајчанлы мүрәттибләрә тәклиф едилир ки, 9 ијундан 16 ијуна гәдәр һәр күн сәһәр саат 9-дан 12-јә кими нәшријјат шө'бәсиндә тә'чили сурәтдә гејд олунсунлар.

704—2

77301
М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајчан Респ...

Гејд едилмәкдән бојун гачыран шәхсләр һәрби ингилаб мәһкәмәсинә вериләчәкдир»[1].

Бу әмрин һәјата кечирилмәси нәтичәсиндә бир чох мүрәттибләр јенидән өз сәнәтләринә гајытдылар. Һәм дә һәмин вахтдан башлајараг нәшријјат ишчиләрини мадди чәһәтдән тә'мин етмәк үчүн дә тәдбирләр көрүлду.

1920-чи илин ијун ајында Азәрбајчан Коммунист партијасынын көстәриши илә ингилаб комитәси бүтүн нәшријјат ишләрини халг маариф комиссарлығынын јанында мәркәзләшдирмәк һаггында декрет верди. Нәриман Нәриманов тәрәфиндән имзаланан бу декретин Азәрбајчанда нәшријјат ишинин мәркәзләшдирилмәсиндә вә кәләчәк инкишафында чох мүһүм ролу олмушдур.

Декретдә көстәрилир: «1. Бүтүн комиссарларын, партија вә совет тәшкилатларынын нәшријјат фәалијјәтини мәркәзләшдирмәк мәгсәдилә Маариф Комиссарлыгынын јанында мәтбуат вә дөвләт нәшријјаты шө'бәси (Азәрмәркәзимәтбуат) тә'сис едилир»[2].

Азәрбајчанда ваһид мәтбуат вә Дөвләт нәшријјат шө'бәсинин јаранмасы вә нәшријјат ишинин ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилмәси республикада китаб нәшријјаты ишинин кәләчәк инкишафы үчүн шәраит јаратды.

Һәр чүр чәтинликләрә бахмајараг Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты 1920-чи илдә 3 адда 63.000 тиражла, 1921-чи илдә исә 14 адда 167.000 нүсхә тиражла китаб нәшр етди ки, бу да «мүсават»ын бүтүн фәалијјәти дөврүндә нәшр етдији китаблардан ики дәфә артыг иди. Нәшр едилән китаблар дәрсликләрдән вә тәблиғат әдәбијјатындан ибарәт олуб, һамысы Азәрбајчан дилиндә иди.

Тәкчә 1924-чү илдә 69 адда 753.500 нүсхә тиражла китаб бурахылмышды[3]. Бакыда вә онун рајонларында китабы јајмаг үчүн үч шө'бәдән ибарәт олан китаб вә кағыз мағазасы вә бир мусиги нотлары мағазасы варды[4].

---

[1] Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Азербайджанской Советской Социалистической Республики. Бакы, 1920, сәһ. 158.

[2] Сборник узаконений Азербайджанской ССР. Бакы, 1920, сәһ. 89.

[3] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 99.

[4] Отчет о деятельности правительства IV Всеазербайджанскому съезду Советов за 1924 г. Бакы, 1925, сәһ. 108.

Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығы јанында олан нәшријјат шө'бәси 1924-чү илдә тәсәррүфат һесабына кечәрәк «Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјатына» чеврилди. Мә'лум олдуғу кими нәшријјат тәсәррүфат һесабына кечәнә гәдәр гәзалар китабла пулсуз тәчһиз едилирди. Нәшријјат тәсәррүфат һесабына кечдикдән сонра гәзалара да китаблар пул илә верилмәјә башлады. Анчаг гәзалара китаблар шәһәрә нисбәтән учуз гијмәтлә верилирди. Гәзаларда китабы јајмаг үчүн 1924-чү илдә мәркәзи китаб мағазасынын Кәнчәдә, Ағдамда, Нухада, вә Губада шө'бәләри тәшкил едилди. Башга гәзалар исә китабла кооперативләр васитәси илә тә'мин едилирди. Нәшријјат өз нәшрләрини фәһлә вә кәндлиләр арасында кениш сурәтдә јајмаг үчүн китаблары 30% учуз гијмәтә сатырды.

Өз нәшријјат фәалијјәтини кенишләндирмәк, Совет Иттифагынын башга нәшријјатларынын иш тәчрүбәләрини өјрәнмәк, онларын нәшр етдији китаблардан ваһид нүсхәләр алмаг мәгсәдилә Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты 1924-чү илдә РСФСР, Украјна, Күрчүстан Ерменистан ССР вә с. нәшријјатларла әлагә јаратмышды[1].

Азәрбајчан Совет һөкумәтинин даими гајғысы нәтичәсиндә Азәрнәшрин фәалијјәти илбәил кенишләнирди. Буну ашағыдакы чәдвәлдән көрмәк олар.

1920—1926-чы илләрдә Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјатынын фәалијјәти[2]:

илләр	Нечә адда	Үмуми мигдары	
		Чап вәрәги	Тиражы
1920	3	27 1/2	63.000
1921	14	140	167.000
1922	17	174	182.000
1923	36	329	89.900
1924	69	338 1/2	753500
1925	50	558 1/2	451000
1926	149	855 1/8	817000
	338	2422 5/8	2523400

[1] Отчет о деятельности правительства IV всеазербайджанскому съезду Советов за 1924 год. Бакы, 1925, сәһ. 108.

[2] Народное образование в Азербайджане. 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 99.

1923-чү илин әввәлиндә Бакы Партија Комитәси республикада зәһмәткешләрин китаба олан бөјүк тәләбатыны нәзәрә алараг вә марксист-ленинчи әдәбијјатын кениш нәшрини тәшкил етмәк мәгсәдилә кооператив нәшријјаты тәшкил етмәји гәрара алды. Нәшријјат сијаси китабларын нәшри илә јанашы елм саһәләринә аид китабларын нәшрини дә өз гаршысына гојмушду. Мә'лум олдуғу кими ингилабын илк илләриндә «Азәрнәшр» әсасән дәрсликләр вә сијаси характерли китаблар нәшр едирди.

Республикада бүтүн тәсәррүфат саһәләринин бәрпа едилмәси бүтүн билик саһәләринә даир китабларын нәшрини вә кениш јајылмасыны тәләб едирди. Јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилдији дөврдә республикада хырда буржуа идеолокијасынын күчләнмәси тәһлукәси олдуғундан нәшријјатлар буржуа идеолокијасынын һәр чүр тәзаһүрләринә гаршы мүбаризә апаран китабларын нәшринә даһа артыг диггәт јетирмәли, бу саһәдә Коммунист партијасынын сијасәтини дөнмәдән һәјата кечирмәли идиләр. «Бакы фәһләси» нәшријјаты Бакы пролетариатынын әлдә етдији бөјүк наилијјәтләрдән иди. Нәшријјат Совет елминин вә техникасынын өјрәнилмәсиндә, фәһлә синфинин елм вә техниканын сон наилијјәтләринә јијәләнмәсиндә, фәһләләрин тәһсил вә тәрбијәсиндә јахындан иштирак едирди. «Бакы фәһләси» нәшријјаты тәкчә китаблар нәшр етмәклә кифајәтләнмир, китабын кениш зәһмәткеш күтләләри арасында тәблиғ вә интишар едилмәсиндә дә хүсуси рол ојнајырды. Нәшријјат 26 август 1923-чү илдә Бакы вә онун рајонларында китабы јајмаг үчүн китаб мағазасы тәшкил етди. Нәшријјат мағазаларда сатмаг үчүн өзү нәшр етдији китаблардан башга Москвадан вә Ленинграддан да китаб алыб кәтирирди.

Нәшријјат тәкчә китаб нәшр етмәклә кифајәтләнмирди. О Совет Иттифагынын 7—8 нәшријјаты илә әлагә сахлајыр вә онларла китаб мүбадиләси едирди. Нәшријјат һәм дә милли ишләр комиссарлығынын Москвада олан шәрг нәшријјаты илә әлагә сахлајырды. Нәшријјатын әтрафында топланан тәрчүмәчиләр вә мүәллифләр групу республиканын мәдәни һәјатында јахындан иштирак едирдиләр.

Нәшријјатын о дөврдә һәјата кечирдији мүһүм мәдәни әһәмијјәтә малик олан тәдбирләрдән бири дә китабханаларын комплектләшдирилмәси мәсәләси иди. Нәшријјат Бакы комтәсинин партија китабханасыны, гәзә китабханаларыны

вә Бакы шәһәринин бир чох башга китабханаларыны мунтәзәм олараг комплектләшдирирди.

Нәшријјат 1924-чү ил мајын 14-дә В. И. Ленин адына Бакы шәһәр китабханасыны Азәрбајчан дилиндә китабларла комплектләшдирмәк һаггында гәрар гәбул етмишди[1].

Азәрбајчан Коммунист партијасынын Мәркәзи Комитәси мунтәзәм олараг нәшријјатын иши илә марагланыр, онун ишинин кенишләндирилмәси үчүн тәдбирләр көрүрдү. 1923-чү илин апрелиндә Азәрбајчан Коммунист партијасы Мәркәзи Комитәсинин бүросу: «Азәрбајчан дилиндә әдәбијјат нәшр етмәк саһәсиндә «Бакы фәһләси» нәшријјатынын иши һаггында» мәсәлә музакирә етмиш вә мүвафиг гәрар гәбул етмишди. Гәрарда нәшријјат ишиндә бә'зи нөгсанларын олдуғу нәшријјат планын 80% јеринә јетирилдији гејд едилир вә Азәрбајчан дилиндә әдәбијјат нәшринин кәләчәкдә дә кенишләндирилмәси көстәрилирди.

Мәркәзи Комитәнин гәрарындан сонра нәшријјатын иши хүсусилә Азәрбајчан дилиндә китабларын нәшр едилмәси иши кенишләндирилди. Нәшријјат 1923-чү илин ахырларында јени мәтбәә аваданлығы илә тә'мин едилди.

1923—1926-чы илләрдә Бакы Комитәсинин «Бакы фәһләси» кооператив нәшријјатынын фәалијјәти ашағыдакы чәдвәлдән ајдын көрүнүр[2].

Илләр	Адда	Үмуми мигдары	
		Чап вәрәги	Тиражы
1923	38	265	76.350
1924	54	351	197200
1925	114	505 1/8	802700
1926	234	671 1/4	959850
Чәми	440	1502 3/8	2036100

Нәшријјатын бурахдығы китабларын әксәријјәти ичтимаи сијаси әдәбијјат иди. Нәшријјат кениш зәһмәткеш күтләләр арасында В. И. Ленинин һәјат вә јарадычылығыны

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 13, иш 163, вәрәг 1.

[2] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Баку, 1928. сәh. 99.

өјрәнилмәсинә олан бөјүк тәләбатла әлагәдар олараг Ленин әдәбијјатынын нәшринә вә тәблиғинә бөјүк фикир верирди[1].

Һәм «Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты», һәм дә «Бакы фәһләси» нәшријјаты Азәрбајчан дилиндә китабларын нәшр едилмәсинә бөјүк фикир верирдиләр. 1920—1926-чы илләрдә «Бакы фәһләси» нәшријјатынын нәшр етдији китаблардан чәми 70 адда, Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјатынын бурахдығы китаблардан чәми 21 адда рус дилиндә иди[2]. 1919-чу илә нисбәтән 1927-чи илдә бурахылан китаблар ад е'тибары илә 50 дәфә, тираж е'тибары илә 20 дәфә артмышды.

1920—1926-чы илләрдә Ленин әдәбијјатынын нәшри хүсуси јер тутурду. Бу мүддәтдә Ленин әдәбијјаты 26 адда 130.500 нүсхә тиражла 134 чап вәрәги һәчминдә нәшр едилмишдир[2]. Ичтимаи-сијаси әдәбијјат 192 адда 622. 950 нүсхә тиражла бурахылмышдыр[3].

В. И. Ленин әсәрләринин Азәрбајчан дилиндә нәшри Азәрбајчан халгынын һәјатында бөјүк һадисә, республикада елм вә мәдәнијјәтин инкишафынын јени тәзаһүрү иди. В. И. Ленин әсәрләринин азәрбајчанча нәшр едилмәси зәһмәткешләрә ленинизмлә билаваситә таныш олмаг, онун ингилаби сәфәрбәредичи азадлыг идејаларыны охујуб баша дүшмәк имканы верирди.

В. И. Ленин әсәрләринин ана дилимиздә нәшри Азәрбајчанын китаб сәрвәтини зәнкинләшдирир, китабхана фондларынын долғунлашмасына сәбәб олур, В. И. Ленинин зәнкин ирсини өјрәнмәк вә социализм гуручулуғуну баша чатдырмаг ишиндә Азәрбајчан зәһмәткешләринә јахындан көмәк едирди.

Азәрбајчан Коммунист партијасы В. И. Ленин әсәрләринин азәрбајчанча нәшр едилмәси ишинә хүсуси әһәмијјәт верирди. Һәлә 1920-чи илдә Азәрбајчан КП МК-сы Ленин әсәрләринин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунуб нәшр едилмәси һаггында көстәриш вермишди.

1920—1926-чы илләрдә В. И. Ленинин Азәрбајчан дилиндә анчаг ајры-ајры әсәрләри нәшр едилирди.

---

1 Бакинский рабочий газети, 1925, 28 јанвар, № 20.

2 Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 102, Чәдвәл № 6.

3 Јенә орада.

1926-чы ил апрелин 18-дә Азәрбајчан КП БК-си В. И. Ленин әсәрләри күллијатынын Азәрбајчан дилиндә нәшр едилмәси һаггында гәрар гәбул етди. Гәрарда көстәрилир: «Түрк дилиндә (Азәрбајчан дилиндә — А. Х.) В. И. Ленин әсәрләри күллијатынын нәшринә башламаг зәрури һесаб едилсин. Әсәрләрин нәшринин редакторлуғу вә рәһбәрлији Р. Ахундова тапшырылсын»[1].

1923-чү илә гәдәр «Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты» китаблары анчаг әрәб әлифбасы илә бурахырды. 1923-чү илдән башлајараг јени әлифба илә дә китаблар бурахылмаға башлады. Јени әлифба илә бурахылан китаблар илбәил артырды. Әкәр 1923-чү илдә јени әлифба илә бир адда китаб бурахылмышдырса, 1925-чи илдә 18 адда, 1926-чы илдә 97 адда китаб бурахылмышды[2].

Совет һакимијјәтинин илк илләриндән башлајараг Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәти мәтбуатын генишләнмәсинә јени гәзет вә журналларын нәшр едилмәсинә хүсуси диггәт јетирирди. Совет һакимијјәтинин илк илләриндә Азәрбајчан совет мәтбуаты буржазијанын һәр чүр төр-төкүнтүләринә вә Совет һөкумәтинин һәр чүр дүшмәнләринә гаршы кәскин мүбаризә апарыр, партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләрини изаһ едир, кениш зәһмәткеш күтләләрини халг тәсәррүфатынын инкишаф етдирилмәси вәзифәләри әтрафында сәфәрбәлијә алыр, партија вә халг арасында сыхы әлагә јарадырды. 1921—25-чи илләрдә күтләви тиражла: «Коммунист», «Кәнч ишчи», «Јени јол», «Кәндчи гәзети», «Гызыл әскәр» вә с. гәзетләр нәшр едилмишдир. Гәзетләрдән башга Азәрбајчанча бир сыра мәчмуәләрдә нәшр едилмишдир. Мәс. «Азәрбајчан К(б)П МК-нын «Әхбари» (1922-чи ил), «Әкинчи» (1922), «Кооператив иши» (1922), «Молла Нәсрәддин» (1923), «Шәрг гадыны» (1923), «Һәмкарлар иттифагы» (1924), «Гызыл Бакы» (1924), «Гызыл гәләм» (1924), «Јени кәнд» (1925), «Мариф ишчиси» (1925), «Коммунист јолу» (1925)[3] вә с.

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 74, иш 170, вәрәг 62.

2 Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 106.

3 Вәкилов. М. Ј. Азәрбајчан Коммунист Партијасы мәдәни гуручулуг угрунда мүбаризәдә (1921—1925) намизәдлик диссертасијасы. Бакы, 1954, сәһ. 181.

Ингилабын илк күнләриндән фәалијјәтә башлајан совет мәтбуаты республиканын мәдәни керилијинә, кечмишин ијрәнч галыгларына вә буржуа мүлкәдар мәдәнијјәтинин һәр чүр тәзаһүрләринә гаршы кәскин мүбаризә апарыр, партија вә һөкумәтин мәдәни гуручулуг планынын һәјата кечирилмәсиндә јахындан иштирак едирди.

* * *

Азәрбајчан зәһмәткешләри сијаси һакимијјәти әлә алдыгдан сонра онларын гаршысында өлкәни идарә етмәк кими јени вәзифә дururду. Бунун үчүн исә билик, мәдәнијјәт, тәшкилатчылыг бачарыгы вә фәһлә-кәндлиләрин јүксәк дәрәчәдә шүурлу олмасы лазым иди.

В. И. Ленин өјрәдирди ки, әһалинин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлмәси, фәһлә вә кәндлиләрин сијаси шүур сәвијјәсинин артмасы, Совет дөвләтинин мөһкәмләнмәси вә социализм гуручулуғу вәзифәләринин мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирилмәсинин мүһүм шәртидир. В. И. Ленин 1917-чи илдә биринчи советләр гурултајында сулһ һаггында етдији мә'рузәнин сон сөзүндә дејирди ки: «Бизим тәсәввүрүмүзә көрә дөвләтин күчү, күтләләрин шүурлу олмасындадыр. Дөвләт о заман күчлү олур ки, күтләләр һәр шеји билсинләр, һәр шеји дүшүнүб анласынлар вә һәр ишә шүурла јанашсынлар»[1].

Мәһз буна көрәдир ки, Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан ССР һөкумәти јашлы әһалинин мәктәбдән кәнар тәһсил ишини кениш дөвләт масштабында ән мүһүм мәсәләләрдән бири кими тәшкил етмәјә башлады. Азәрбајчан ССР һөкумәти кечмиш буржуа мүлкәдар гурулушундан зәһмәткешләрин мәдәни сәвијјәсинин ашағы олмасы кими чох пис бир мирас алдығындан мәктәбдән кәнар тәһсил ишләри чох бөјүк вә һәлл едичи әһәмијјәт кәсб едирди.

Доғрудур, мәктәб тәһсили вә тәрбијәси күтләләрин мәдәни вә зеһни инкишафында әсас рол ојнајыр, анчаг ону инсанларын мәдәни инкишафында јеканә саһә һесаб етмәк олмаз.

Зәһмәткешләрин әсас һиссәсини тәшкил едән јашлы әһали ичәрисиндә сијаси-маариф ишинин вә онларын мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә мәктәбдән кәнар тәһсил ишләри ән мүһүм васитәләрдән биридир. Мәһз буна көрәдир ки, VIII партија гурултајында гәбул едилмиш партија програмында

[1] Ленин В. И. Әсәрләри, чилд 26, сәһ. 253.

көстәрилир: «Һазырда бу јолда ән јахын вәзифә мәктәб вә маариф ишиндә Совет һакимијјәти тәрәфиндән артыг мүәјјән едилмиш олан ашағыдакы әсаслары даһа да инкишаф етдирмәкдән ибарәтдир: ...Фәһлә вә кәндлиләрин тәкбашына тәһсилинә вә өз-өзләрини инкишаф етдирмәләринә дөвләт тәрәфиндән һәртәрәфли јардым көстәрилмәси (мәктәбдән кәнар тәһсил очаглары шәбәкәси јарадылмасы: китабханалар, јашлылар үчүн мәктәбләр, халг евләри вә университетләри, курслар, мүһазирәләр, кинематографлар, студијалар вә с.)»[1].

Ингилабын гәләбәсиндән сонра фәһлә вә кәндлиләрин мәдәни вә сијаси сәвијјәсинин јүксәлмәси иши Азәрбајчан КП вә Совет һөкумәтинин гаршысында дуран чох мүһүм вәзифә иди. Көһнә дүнјанын бүтүн мүртәче гүввәләринә гаршы дурмаг үчүн Совет дөвләтинин мөһкәмлији, фәһлә вә кәндлиләрин јүксәк ингилаби шүурлулуғу зәрури иди. Буна көрә дә Азәрбајчан Коммунист партијасы пролетариатын сијаси наилијјәтинә әсасланараг, бөјүк бир гүввә илә зәһмәткешләрин мәдәни-сијаси маарифини һәјата кечирмәјә башлады.

Ингилабын илк күнләриндән Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин һәјата кечирдији мәдәни гуручулуг тәдбирләри планында республикада китабхана ишинин тәшкили мүһүм јер тутурду. Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији илк мәдәни тәдбирләр јени совет мәктәбләринин тәшкили, савадсызлығын ләғви, јени әлифбанын гәбул едилмәси, нәшријјат вә мәтбуатын инкишафы вә с. китабханаларын тәшкили үчүн зәмин һазырлајырды.

Республикада китабхана ишинин тәшкили илә Халг Маариф Комиссарлығынын јанында тәшкил едилмиш «мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси» мәшғул олурду. Бу шө'бә 1920-чи илин мај ајында тәшкил едилмишди. Республикада апарылан бүтүн мәдәни-маариф вә сијаси тәрбијә ишләри бу шө'бәјә табе едилмишди. «Мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси» өзү дә бир нечә јарым шө'бәләрә бөлүнмүшдү ки, бунлардан бири дә «китабхана јарым шө'бәси» иди. Бакы халг маариф шө'бәсинин јанында да мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси вә китабхана јарым шө'бәси тәшкил едилмишди. Гәзаларда вә рајонларда мәктәбдән кәнар ишләрә рәһбәрлик ет-

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфрансалары вә МК пленумларынын гәтнәмә вә гәрарлары. I һиссә, Бакы, 1954, сәһ. 463—464.

мәк үчүн гәза вә рајон халг маариф шө'бәләринин јанында «мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси» вә «китабхана јарым шө'бәләри» јарадылмышды[1]. Һәлә ингилабын илк күнләриндән китабхана јарым шө'бәләринин јарадылмасы китабхана ишинә партија вә дөвләт гајғысынын тәзаһүрү иди.

Китабхана јарым шө'бәсинин илк дөврдә әсас вәзифәси мөвчуд китабханалары учота алмагдан, јени совет китабханалары тәшкил етмәкдән, онлары китабла тә'мин етмәкдән, китабханачы кадрлары јетишдирмәкдән, китабханалара методик чәһәтдән көмәк етмәкдән, китабхана ишинә даир рәһбәр көстәришләрин һазырланмасында вә һәјата кечирилмәсиндә јахындан иштирак етмәкдән, китабханаларын китаб анбарларынын, китаб мағазаларынын миллиләшдирилмәсиндә вә с. јахындан иштирак етмәкдән ибарәт иди.

Ингилабын илк күнләриндән башлајараг Азәрбајчан Ингилаб Комитәси китабханалары, китаб анбарларыны, китаб мағазаларыны миллиләшдирмәјә башлады. Бүтүн китабханалар дөвләт мүәссисәси е'лан едилиб зәһмәткешләрин ихтијарына верилди. Миллиләшдирилмиш китаблары топламаг вә китабханалар арасында сәмәрәли бөлүшдүрмәк мәгсәди илә Халг Маариф Комиссарлығы «нәшријјат—техники» шө'бәсинин јанында 1920-чи илин мај ајында Мәркәзи китаб анбары тәшкил едилди[2]. Миллиләшдирилмиш мағазалардан, анбарлардан, ләғв едилмиш китабханалардан, дини мүәссисәләрдән, идарәләрдән вә ајры-ајры шәхсләрдән алынмыш китаблар мәркәзи китаб анбарына верилирди. Амбарда китабларын сијаһысы тутулуб шө'бәләрә ајрылыр, дәрсликләр вә дәрс вәсаитләри Халг Маариф Комиссарлығына верилир, јердә галан китаблар китабханалар арасында бөлүшдүрүлүрдү. 1920-чи илин ијун ајындан башлајараг Москвадан тәблиғат характерли китаблар көндәрилмәјә башлады. Һәмин китаблар Мәркәзи китаб анбарына топланыр вә орадан гәза вә шәһәр китабхана-гираәтханаларына көндәрилирди.

1920-чи ил мајын 15-дән октјабрын 15-нә гәдәр Мәркәзи китаб анбары китабханалар вә мүхтәлиф мүәссисәләрә ашағыдакы мигдарда китаб вермишдир.

[1] Народное просвещение журналы. Бакы, 1920, № 2, сәһ. 73.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 8 вәрәг 100.

Сијаси характерли китаблар (рус дилиндә)	269306
Тиббә аид китаблар (рус дилиндә)	505
Сијаси характерли китаблар (ермәни дилиндә)	10.149
Сијаси характерли китаблар (Азәрбајчан дилиндә)	160.771
Дәрсликләр (мүхтәлиф дилләрдә)	59,912
Сијаси характерли китаблар (франсыз дилиндә	491
Сијаси характерли китаблар (инкилис дилиндә)	23
Башга нәшрләр	15
Дәрс вәситәләри вә картлар	4,584
Чәми:	505.749[1]

1920-чи илин мај ајынын 15-дән 1921-чи илин сентјабр ајына гәдәр Мәркәзи китаб анбарындан тәхминән 3.000.000-а гәдәр мүхтәлиф китаблар верилмишди[2]. Китаблар әввәлләр анбар мудиринин көстәриши илә бурахылырды. 1920-чи илин ијул ајында Азәрбајчан Мәркәзи Мәтбуат идарәси јарадылдыгдан сонра онун јанында «учот бөлкү шө'бәси» тәшкил едилди. Китабларын мухтәлиф китабханалар вә мүәссисәләр арасында бөлүнмәси бу шө'бәјә тапшырылды.

Анбар тәкчә китабханалара хидмәт етмирди. О, тәблиғат иши илә мәшғул олан бүтүн идарә вә мүәссисәләри, мәктәбләри, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләрини, Гызыл Ордуну, гәза мәркәзләрини китабла тә'мин едирди. Мәркәзи анбар һәм дә Ермәнистана, Күрчүстана, Дағыстана вә Ирана да китаблар көндәрирди[3].

Ингилабын илк илләриндә республикада јени тәшкил едилән китабханаларын китабла тә'мин едилмәси ишиндә Мәркәзи китаб анбарынын хүсуси ролу олмушдур. О, миллиләшдирилмиш китаблары планлы сурәтдә китабханалар арасында бөлүшдүрмәјә имкан јарадырды. Халг Маариф Комиссарлығынын «мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси» дә мәркәзи китаб анбарынын иши илә марагланыр, китабларын бөлүшдүрүлмәси ишиндә јахындан иштирак едирди.

1920-чи илин ијул ајында «мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин» коллекијасы Мәркәзи китаб анбарында олан

[1] Сов.ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 8, вәрәг 100.

[2] Јенә орада, вәрәг 101.

[3] Јенә орада, вәрәг 100.

азәрбајҹанча китабларын јени ачылан китабханалара верилмәси һаггында гәрар чыхармышдыр[1]

Китабларын мүсадирә едилмәси иши билаваситә маариф комиссарлығы мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси китабхана јарым бөлмәсинин нәзарәти алтында һәјата кечиририлди. Хүсуси фәрманы олмајан бүтүн шәхсләрин китабханалары миллиләшдирилирди. Мәркәзи Русијада олдуғу кими Азәрбајҹанда да ингилаб комитәсинин көстәриши илә алимләрә, јазычылара вә ичтимаи хадимләрә «Охрана Грамоты» фәрманы верилмишди. Белә фәрманы олан шәхсләрин китаблары мүсадирә едилмирди.

Русијадан фәргли олараг Азәрбајҹанда китабханаларын тәшкили мәсәләси олдугча чәтин иди. Јени китабханалар тәшкил етмәк үчүн китаблар, хүсуси илә елми китаблар чатышмырды. Буна көрә дә мөвҹуд китаблардан сәмәрәли истифадә етмәк, китабларын ајры-ајры шәхсләрдән топланмасыны тә'мин етмәк, илләрдән бәри истифадәсиз галмыш китаблары сандыглардан, зирзәмиләрдән, мәсҹидләрдән чыхармаг үчүн Азәрбајҹан Совет һөкумәти бир сыра ингилаби тәдбирләр һәјата кечирмәли олмушду.

Ингилабын илк ајларында Азәрбајҹандан кедән бә'зи шәхсләр өзләри илә бәрабәр бир чох гијмәтли дәрсликләри, сәнәтә, техникаја аид китаблары апарырдылар. Китаб алвери илә мәшғул олан шәхсләр мејдана чыхмышды. Кеткедә китабларын Азәрбајҹандан дашыныб апарылмасынын даһа да күчләндији һисс едилирди. Азәрбајҹанда китаб «ачлығынын» һөкм сүрдүјү, јени ачылмыш мәктәбләрә, китабханалара минләрлә китаб лазым олдуғу бир дөврдә белә һала дөзмәк олмазды.

1920-ҹи илин октјабр ајынын 10-да Азәрбајҹан ССР Ингилаб Комитәси «Азәрбајҹан сәрһәддиндән китабларын вә сәнәт-техники васитәләрин апарылмасынын гадаған едилмәси һаггында» декрет верди. Нәриман Нәриманов тәрәфиндән имзаланмыш бу декретдә көстәрилирди: «Һазырда Азәрбајҹан ССР-дән кәнара пешә-техники әдәбијјат китаблары вә мүхтәлиф дәрс васитәләри апарылмасы күчләнмишдир.

Азәрбајҹан Ингилаб Комитәси гыса мүддәтдә Азәрбајҹан ССР әразисиндә пешә-техники тәһсилинин тәдбиг едилмәсинә башламағы нәзәрдә тутмушдур. Бу тәдбир исә дәрс васаити олмадан һәјата кечирилә билмәз. Буна көрә дә

[1] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт Архиви. Ф. 57, сијаһы 1, иш 72, вәрәг 29.

Азәрбајҹан Ингилаб Комитәси гәрара алмышды: 1) Азәрбајҹан ССР-дән кәнара пешә-техники әдәбијјат китаблары вә дәрс васаити апарылмасы гадаған едилсин.

2) Китаб вә дәрс васаити ихраҹына јол верилмәмәси үзәриндә нәзарәт фөвгәл'адә комитәнин мүбаризә дәстәләринә һәвалә едилсин. 3) Азәрбајҹан ССР-нин сәрһәдләриндән кәнара апармаг үчүн китаб алвери илә мәшғул олан шәхсләр ингилаби дөвр ганунларына әсасән мәс'улијјәтә ҹәлб едилсинләр. 4) Һәмин декретин мүддәаларыны јеринә јетирмәмәкдә мүгәссир олан һөкумәт органлары һәрби трибунала верилсинләр»[1].

Ингилабын илк күнләриндә өлкәдә китаба бөјүк еһтијаҹ һисс едилдији, совет һөкумәти тәрәфиндән бөјүк мәдәни тәдбирләр һәјата кечирилдији, јени китабларын нәшр едилмәсинин чәтин олдуғу бир дөврдә бу декретин чох бөјүк сијаси вә мәдәни әһәмијјәти вар иди. Декрет республиканын һүдудлары харичинә китабларын апарылмасыны тамамилә ганунла гадаған етдијиндән әлдә олан китабдан сәмәрәли истифадә етмәк үчүн шәраит јарадыр, китабханаларын тәкмилләшмәси ишини асанлашдырырды.

В. И. Ленинин көстәришләрини һәјата кечирән Азәрбајҹан КП вә Азәрбајҹан Совет һөкумәти өлкәдә китабхана ишинин тәшкилинә чох мүһүм әһәмијјәт верирдиләр. Республикада китабхана ишинин тәшкилинә мане олан башлыҹа ҹәһәт китабын олмамасы иди. Она көрә дә Совет һөкумәти биринҹи нөвбәдә мүхтәлиф үсуллардан истифадә едәрәк кениш зәһмәткеш күтләләриндә олан китаблары топламаға башлады.

1920-ҹи ил ијул ајынын 5-дә Халг Маариф Комиссарлығы халга мүраҹиәт едәрәк онларда олан китаблары јени тәшкил едилән китабханалара вермәјә чағырды. Бу мүраҹиәтнамә Азәрбајҹан Совет һөкумәтинин мәдәни гуруҹулуг саһәсиндә һәјата кечирдији ишләрин ән көзәл тәзаһүрү вә республикада китабхана гуруҹулуғунун әсас програмы иди. Мүраҹиәтнамәдә дејилирди: «Јолдашлар вә вәтәндашлар! Азәрбајҹанын зәһмәткеш күтләләри, сијаси вә игтисади зүлмдән азад оланлар бу вахтадәк јашадыглары мә'нәви әсарәтдән, ҹәһаләтдән вә авамлыгдан да хилас олмалыдырлар.

Јени јүксәк һәјат тәрзи јаратмалы олан Совет Азәрбајҹаны зәһмәткешләринин һәгиги китабы вә гәзети олмалыдыр. Пролетариаты капитализм гурулушунун гајда-ганунла

[1] «Коммунист» гәзети (русча), 1920, 10 октјабр, № 133.

рынын бүтүн зәнчирләриндән өз сијаси фәалијјәти илә хилас етмәк кими әзәмәтли бир вәзифәни өз гаршысына гојмуш олан ингилаби һөкумәт бүтүн гәзаларда вә кәндләрдә китабханалар вә гираәтханалар тәшкил едир. Китаб аздыр, демәк олар, һеч јохдур. Совет Русијасындан вә Түркијәдән алынан китаблар Азәрбајчана кеч кәлиб чыхыр .

Јолдашлар вә намуслу вәтәндашлар, халг маариф комиссарлыгы сизә мүрачиәтлә дејир:

Түрк (Азәрбајчан—А. Х.), рус дилләриндә китаблар, китабчалар, журналлар вә мәчмуәләри бағышлајын.

Китабы килид алтында сахладығыныз бәсдир.

Ингилаб вә пролетариат гаршысында өз борчунузу јеринә јетирәрәк, өз китабларынызы зәһмәткешләрә верин. Китабларын азлығындан-чохлуғундан утанмајын.

Һәр бир лазымлы китаб бөјүк иш көрәр.

Китаблар һәр күн (чүмә күнләриндән башга) күндүз— саат 2-дән 6-дәк Халг Маариф Комиссарлығы китабхана јарым шө'бәсиндә гәбул олунур»[1].

Мүрачиәтнамәни халг маариф комиссары Бунјатзадә имзаламышды.

Халг Маариф Комиссарлығынын бу мүрачиәтинә чаваб олараг Азәрбајчан зәһмәткешләри өзләриндә олан китаблары комиссарлығын китабхана јарым шө'бәсинә вермәјә башладылар. Китабхана јарым шө'бәси зәһмәткешләрдән топланмыш китаблары нәзәрдән кечирир лазымлыларыны китабханалар арасында бөлүшдүрүрдү.

Зәһмәткешләрдән китаб топламаг иши тәкчә бунунла битмирди. Азәрбајчан КП көстәриши илә Бакы шәһәриндә китаб топламаг үчүн башга чох мүһүм ичтимаи-сијаси тәдбирләр һәјата кечирилмәјә башланды.

Белә тәдбирләрдән бири ингилабын илк күнләриндән һәјата кечирилмәјә башлајан «китаб күнләри», «китаб һәфтәләри» вә с. иди. Азәрбајчан КП вә Азәрбајчан Ингилаб Комитәси тәрәфиндән һәјата кечирилән бу тәдбирләр әсасән ики мәгсәд күдүрдү: 1) китабы топлајыб кениш китабханалар шәбәкәси јаратмаг. 2) мәзмунча көһнәлмиш, идеоложи чәһәтдән зәрәрли олан китаблары, дини характерли китаблары кениш халг күтләләриндән алмаг.

1920-чи ил августун 11-дә Бакы шәһәриндә кениш «китаб күнү» кечирилмишдир. «Китаб күнүнү» кечирмәкдә әсас мәгсәд Ордуда вә Донанмада китабханалар тәшкил етмәк

[1] «Коммунист» гәзети (русча), 1920, 5 ијун, № 23.

үчүн китаб топламаг олмушдур. «Китаб күнүнү» кечирмәк үчүн әввәлчәдән бөјүк һазырлыг ишләри апарылмыш, комиссија тәшкил едилмишди .

Бу комиссија 1920-чи ил августун 11-дә китаб топламаг һаггында мүрачиәт е'лан етди. Комиссија бу мүрачиәтнамәдә зәһмәткешләри бир әлиндә түфәнк фәһлә синфинин дүшмәнләринә гаршы мүбаризә апаран, о бири әлиндә китаб өз савадсызлығыны вә кениш зәһмәткеш күтләләринин савадсызлығыны ләғв етмәјә чалышан гызыл әскәрләрә китаб вермәјә чағырырды.[1]

Августун 11-дә шәһәр башдан-баша шүарлар вә плакатларла бәзәнмишди. Китаб топламаг үчүн әввәлчәдән адамлар вә плакатларла бәзәнмиш машынлар ајрылмышды. Һәмин күн бүтүн киноларда, театрларда, мәдәнијјәт евләриндә, клубларда, китабханаларда китабын әһәмијјәти һаггында мә'рузәләр охунмуш, митингләр кечирилмишди.

Шәһәрин мүхтәлиф јерләриндә кечирилән митингләрдә Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин сәдри Нәриман Нәриманов, маариф комиссары Дадаш Бүнјатзадә, маариф комиссарынын мүавини И. Колесникова вә с. партија вә дөвләт рәһбәрләри мә'рузә илә чыхыш етмишдиләр .

Марагла чәһәт бурасыдыр ки, һәмин күн киноларa, театрлара, паркларa, дәниз кәзинтиләринә вә һәр чүр әјләнчәләрә бурахылыш анчаг китабла олмушдур.

Белә «китаб күнләри» тәкчә Бакыда дејил, онун рајонларында да тәшкил едилирди. 1920-чи илин октјабрын 22-дә Дәмир јолу рајонунда «Китаб күнү» кечирилмишдир[2].

Китаб күнләринин кечирилмәсинин чох мәдәни вә сијаси әһәмијјәти вар иди. Китабын вә китабханаларын әһәмијјәти һаггында тәшкил едилән мә'рузәләрдә һәм дә совет дөвләтинин һәјата кечирдији мәдәни тәдбирләрдән данышылыр, буржуа идеолокијасынын һәр чүр тәзаһүрләринә гаршы мүбаризә апарылырды. Белә тәдбирләр зәһмәткешләри кениш сурәтдә маарифләнмә ишинә чәлб етмәјә көмәк едирди.

Азәрбајчан КП МК-нын билаваситә рәһбәрлији алтында һәјата кечирилән бу тәдбирләр республикада китабхана ишини кенишләндирмәјә, кениш зәһмәткеш күтләләринә хидмәт едәчәк јени типли үмум ачыг китабханалар јаратмаға имкан верирди.

Ингилабын илк күнләриндән мөвчуд китабханалар үмумхалг мүлкијјәти е'лан едилиб зәһмәткешләрин ихтијарына

[1] «Коммунист» гәзети (русча), 11 август, № 85.

[2] Јенә орада, 1920, 22 октјабр, № 144.

верилди. Китабханаларын фонду нәзәрдән кечирилди. Мәзмунча көһнәлмиш вә идеоложи чәһәтдән зәрәрли китаблар фонддан чыхарылды. Китабханалар јени әдәбијјатла тәкмилләшмәјә башлады. Белә китабханалардан В. И. Ленин адына, М. Ә. Сабир адына Бакы шәһәр китабханаларыны вә В. Фиолетов адына Сабунчу рајон китабханасыны вә с. көстәрмәк олар.

Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин китабхана бөлмәси Бакынын рајонларында јени китабханалар тәшкил етмәк ишинә хүсуси диггәт јетирирди. 1920-чи илин мај ајындан башлајараг Сабунчуда, Әмирчанда, Бүлбүләдә, Мәрдәканда, Бөјүк Шорда, Балаханыда, Раманада, Забратда, Кешләдә, Биләчәридә, Зығда, Гара шәһәрдә, Бајылда, Биби-Һејбәтдә, Завагзал рајонунда вә с. чәми 27 китабхана тәшкил едилди.

1920-чи илин ахырларында Бакы шәһәриндә 14, рајонларында исә 27 китабхана тәшкил едилмишди.[1] Китабхана тәшкили ишилә тәкчә маариф комиссарлығы дејил ајры-ајры идарә вә тәшкилатлар да мәшғул олурду.

Бакы шәһәриндә илк дәфә олараг елми вә хүсуси китабханалар да јаранмаға башламышды. Нефт комитәси јанында техники китабхана, театр китабханасы, педагожи китабхана вә с. тәшкил едилди[2].

Сәјјар китабханаларын тәшкилинә хүсуси фикир верилирди. Бүтүн китабханаларын јанында ушаг шө'бәси тәшкил едилмишди. Сонралар иш просесиндә мә'лум олду ки, ушаглара хидмәт етмәк иши хүсуси чәһәтләрә малик олдуғундан онларын ајрыча тәшкил едилмәси, ушаглара хидмәт етмәк үчүн хүсуси китабханачылар ајрылмасы даһа мәгсәдәујғундур. Буна көрә дә китабхана јарым шө'бәси Бакы шәһәриндә ушаглар үчүн хүсуси рәһбәри олан китабхана-клуб тәшкил етди.

Китабханалардан башга партија вә һәмкарлар тәшкилатлары тәрәфиндән Бакыда вә онун рајонларында 56 гираәтхана тәшкил едилмишди. Китабханалар бунлары да әдәбијјатла тә'мин едирдиләр. Беләликлә, 5 ај мүддәтиндә Бакы вә онун рајонларында 42 китабхана вә 56 гираәтхана тәшкил едилиб зәһмәткешләрин истифадәсинә верилмишди.

Азәрбајчанын гәзаларында китабхана ишинин тәшкили илә Халг Маариф Комиссарлығы «мәктәбдән кәнар ишләр» шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси, јерләрдә исә рајон

[1] Народное просвещение журналы. Бакы, 1920, № 2, сәһ 73.
[2] Јенә орада. сәһ. 73.

маариф шө'бәләринин јанында олан мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәси мәшғул олурду.

Бакы вә онун рајонларына нисбәтән Азәрбајчанын гәзаларында китабханалар тәшкил етмәк иши олдугча чәтин иди. Азәрбајчан дилиндә китабларын азлығы, мүтәхәссис азәрбајчанлы кадрларын олмамасы вә савадлы әһалинин олдугча аз олмасы китабхана шәбәкәләринин тәшкили ишинә мане олурду. Бүтүн бу чәтинликләрә бахмајараг 1920-чи илин мајындан сентјабрына гәдәр китабхана јарым шө'бәси Нуха, Загатала, Чавад, Көјчај, Абшерон, Ләнкәран, Курдәмир, Шамахы, Газах, Товуз, Чаваншир, Чәбрајыл, Шуша, Губа, Кәнчә, Агстафа, Зәнкәзур гәза мәркәзләриндә китабханалар тәшкил етмиш, онлары азәрбајчанча вә русча китабларла комплектләшдирмишди[1].

Көстәрилән мүддәт әрзиндә китабхана јарым шө'бәси тәрәфиндән гәза вә рајон китабханаларына 38.826 китаб көндәрилмишдир. Бу китабларын 17271 нүсхәси Азәрбајчан, 20712 нүсхәси рус, 227 нүсхәси, ермәни, 616 нүсхәси алман дилиндә иди.[2] Көндәрилән китаблардан башга гәза вә рајон китабханаларынын өзләриндә дә китаб вар иди. Һәм дә китабханалар јерләрдә ајры-ајры шәхсләрдән топланан китабларла да зәнкинләширди. 1920-чи илин августунда Кәдәбәјдә, Зәјәмдә вә Көјчајда да китабханалар тәшкил едилмишди[3].

Јерләрдә китабханаларла јанашы олараг кичик гираәтханалар, кәндләрдә исә гираәт комалары ачылырды. 1920-чи илин август ајына гәдәр Кәнчә гәзасында 30 гираәт комасы тәшкил едилмишдир. Бунлардан 26-сы дағлыг һиссәдә, 4 исә ашағы һиссәдә иди[4]. Кәнчә гәзасында олдуғу кими Азәрбајчанын башга гәзаларында да гираәтханалар вә гираәт-комаларынын тәшкили ишинә хүсуси диггәт јетирилирди.

Гәзаларда зәһмәткешләрә хидмәт етмәк үчүн тәшкил едилмиш даими китабханалардан башга Халг Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән сәјјар китабханалар да тәшкил едилирди[5]. Белә китабханалар јерләрдә хидмәт көстәр-

[1] Народное просвещение журналы, Бакы, 1920, № 2, сәһ. 75
[2]. Јенә орада сәһ. 74.
[3] Коммунист гәзети (русча). 1920, 4 август, № 79.
[4] Јенә орада, 3 август, № 78.
[5] Јенә орада. 12 ијул, № 59.

704—3

дикдән сонра әксәр һалларда орадача даими китабханалара чеврилирди.

Китабханалар тәшкил едилдикдән вә даими ишчиләрлә тә'мин едилдикдән сонра гаршыја чох мүһүм бир вәзифә— онларын мүнтәзәм олараг комплектләшдирилмәси вәзифәси чыхырды. Китабхана мүнтәзәм олараг јени китабларла комплектләшдирилмәзсә, китаб дөвријјәсинин мүнтәзәм олараг артырылмасы гајғысына галынмазса, о, чанлы мәдәни гүввәдән чансыз китаб јығынына чеврилә биләрди, Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији мәдәни-сијаси тәдбирләрдә иштирак едә билмәзди.

Китабханаларын мүнтәзәм олараг, планлы сурәтдә мәгсәдәујғун формада комплектләшдирилмәси бу ишлә мәшғул олан мүәјјән бир мүәссисәнин јарадылмасыны тәләб едирди. Одур ки, Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлығы 1920-чи илин ијун ајында китабхана јарым шө'бәсинин јанында китаб мәһсулатыны республика китабханалары арасында дүзкүн бөлүшдүрмәк вә китабханаларын комплектләшдирилмәсини мәркәзләшдирмәк мәгсәди илә Мәркәзи китабхана коллектору тәшкил етди[1]. Коллекторун әсас вәзифәси бүтүн китабханалары (һәм Бакыда, һәм дә гәзаларда), сәјјар мәнтәгәләри комплектләшдирмәк, китаб алмаг вә мүсадирә едилән китабларын учотуну апармаг вә с. иди. Көстәрилән ишләрлә мәшғул олмаг үчүн коллекторун јанында 6 тә'лиматчы ишләјирди.

1920-чи илин ијун ајындан сентјабр ајына гәдәр Мәркәзи китабхана коллекторуна ашағыдакы мигдарда китаб дахил олмушдур:

Алынмыш	12336
Мүсадирә едилмиш	22361
Мүхтәлиф мүәссисәләр тәрәфиндән верилмиш	3036
Мәркәзи мәтбуат идарәсиндән верилмиш	12976
Оручов гардашларынын анбарындан көтүрүлмүш	16614
XI ордунун сијаси шө'бәсиндән алынмыш	2918
Тәшвигат гатарларындан алынмыш	4820
чәми	75.370.
Коллектордан китаб верилмишдир	43642
Галмышдыр	31728[2]

1 Коммунист гәзети (русча), 1921, 20 феврал, № 40.

2 Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 75.

Китабхана коллектору јени китабханаларын тәшкили вә мөвчуд китабханаларын тәкмилләшмәси ишиндә китабхана јарым шө'бәсинә јахындан көмәк едирди. Коллектор 1920-чи ил ијунун бириндән декабрын 31-нә гәдәр 6 ај мүддәтиндә 350 мәнтәгәјә китаблардан башга 1963 нүсхә рус, Азәрбајчан, ермәни вә с. дилләрдә тәблиғат характерли китабча вә журнал вермишдир[1]. Кәндли һәфтәси кечирилән заман гәзалара 10070 тәблиғат характерли китабча көндәрмишдир. Бунлардан 2906 нүсхәси рус, 6370 нүсхәси Азәрбајчан, 794 нүсхәси исә ермәни дилиндә иди.

Коллектор көстәрилән мүддәтдә 267 мәнтәгәјә (китабханаја, гираәтханаја ,гираәт комасына, клуба вә с.) 53262 китаб көндәрмишдир ки, бундан 21896-сы Азәрбајчан, 25796-сы рус, 699-и ермәни вә 4871-и харичи (франсыз, алман) дилләриндә иди. Көстәрилән 6 ај мүддәтиндә китабханалара көндәрилән 83575 китаб вә китабчадан 38985 нүсхәси Бакы вә онун рајонларына, 44590-и нүсхәси исә Азәрбајчанын гәзаларына көндәрилмишдир. Көндәрилән китабларын әксәријјәти јәни 75% беллетристика, јердә галан 25% үмуми характерли китаблар иди[2].

Республикада елми китаблара бөјүк еһтијач һисс едилирди. Китабханалары дөврүн мүһүм тәләбләринә чаваб верән сијаси-игтисади мәзмунлу күтләви әдәбијјатла тәкмилләшдирмәк мүһүм вәзифәләрдән бири кими гаршыда дурурду. Китабхана јарым шө'бәси бу мүһүм вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн мәркәзи Русијадан елми вә сијаси, күтләви характерли китабларын кәтирилмәси ишинә хүсуси диггәт јетирирди.

Республикада мәдәнијјәтин, о чүмләдән китабхана ишинин инкишаф етдирилмәси ишиндә ингилабын илк ајларында Бакы шәһәриндә вә Азәрбајчанын башга гәза мәркәзләриндә кечирилән маариф вә мәдәнијјәт ишчиләри гурултајларынын хүсуси ролу олмушдур. Белә гурултајлар бөјүк ингилаби чошгунлуг руһунда кечириләрәк өлкәнин бүтүн зијалы гүввәсини мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси ишинә сәфәрбәр етмиш вә беләликлә дә республиканын мәдәни һәјатында бөјүк рол ојнамышлар. Бу гурултајлар билаваситә Азәрбајчан Коммунист партијасынын рәһбәрлији алтында һазырланыб кечирилирди. 1920-чи ил сентјабрын 19-да Азәрбајчан Дөвләт Университетинин бинасында (индики

1 «Коммунист» гәзети, 1921, 20 феврал, № 40.

2 Јенә орада.

В. И. Ленин адына Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун бинасы — А. Х.) «I Азәрбајчан маариф вә мәдәнијјәт ишчиләринин гурултајы» ачылды. Гурултајы кириш сөзү илә М. Магомаев ачды. Гурултај өз ишинә башламаздан әввәл В. И. Ленинә, Н. Нәриманова вә Луначарскијә, РСФСР вә Азәрбајчан Гызыл Ордусуна нүмајәндәләрин курултулу алгышлары алтында тәбрик мәктубу гәбул етди[1].

Гурултај ашағыдакы мәсәләләри мүзакирә етмишдир:

1. Маариф вә сосиалист мәдәнијјәти ишчиләри иттифагынын мә'рузәси.
2. Јерләрдән мә'рузә.
3. Һазыркы вәзијјәт һаггында мә'рузә.
4. Халг Маариф Комиссарлығынын шө'бәләр үзрә мә'рузәси.
5. Тәшкилат мәсәләси.
6. Идарәнин вә тәфтиш комисијонунун сечкиси.

Гурултајда һазыркы вәзијјәт һаггында Н. Нәриманов вә Халг Маариф Комиссарлығынын иши һаггында Д. Бунјадзадә чыхыш етмишдир. Бүнјадзадә гурултај нүмајәндәләрини өлкәдә савадсызлығы ләғв етмәк үчүн анд ичмәјә чағырмышдыр. Гурултај нүмајәндәләри бу мүһүм тәклифи курултулу алгышларла гаршыламышдыр.

Гурултај республикамызын мәдәни һәјатында чох мүһүм һадисә олду. О, республикамызда мәдәни кериликји арадан галдырмаг үчүн мәктәбләрлә јанашы олараг мәдәни-маариф мүәссисәләринин: китабханаларын, гираәтханаларын, гираәт комаларынын клубларын вә с. тәшкилинә мүһүм әһәмијјәт верди. Гурултајын нүмајәндәләри ичәрисиндә гәзаларын вә Бакы шәһәринин габагчыл китабханачылары да вар иди. Халг Маариф Комиссарлығынын китабхана јарым шө'бәси республикада китабхана гуручулуғу ишинин вәзијјәти һаггында һесабат верди.

Гурултајын кечирилдији мүддәтдә нүмајәндәләрлә иш апармаг үчүн китабхана сексијасы тәшкил едилмишди[2]. Бу сексија гурултај нүмајәндәләри арасында китабхана ишинин нәзәри мәсәләләринә даир мүһазирәләр вә шәһәр китабханаларында тәчрүбә иши тәшкил етди. Нүмајәндәләр китабхана гуручулуғу ишинин дүзкүн гојулушу илә таныш олду вә онлара тәдгиги елмләрин тәдриси мәсәләләринә даир рәһбәр әдәбијјат верилди.

---

1 «Коммунист» гәзети (русча), 1920, 23 сентјабр.

2 Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 75.

Гурултај республикада сосиалист мәдәнијјәти гуручулуғунун бүтүн мәсәләләрини мүзакирә едәрәк кәләчәкдә мәдәнијјәтин инкишаф перспективләрини мүәјјән етмиш вә кениш гәрар гәбул етмишдир. Гурултај мәдәнијјәтин бүтүн саһәләриндә чалышан ишчиләри «Азәрбајчан Совет һөкумәтини һәр тәрәфли мүдафиә етмәјә» чағырмышдыр.

Гурултај зәһмәткешләрин шүурланмасында, тәһсил вә тәрбијәсиндә, мәктәбләрлә јанашы олараг мәдәни-маариф мүәссисәләринин бөјүк рол ојнадығыны гејд етмиш, зәһмәткешләр арасында апарылан мәктәбдән кәнар ишләрин мүнтәзәм олараг кенишләндирилмәсини, мәзмунча јахшылашдырылмасыны, бүтүн мәдәни-маариф ишинә сијаси мәзмун верилмәсини тәләб етмишдир. Гурултај мәктәбдән кәнар ишләр үзрә хүсуси гәрар гәбул етмишдир. Гәрарда көстәрилир:

«Гурултај Азәрбајчан фәһләләринин вә хүсусән кәндлиләринин мәдәни сәвијјәсинин ашағы олдуғуну тәсдиг едәрәк, маариф-сосиалист мәдәнијјәти ишчиләри иттифагына тәклиф едир ки, Халг Маариф Комиссарлығынын мәктәбдән кәнар шө'бәси илә сых әлагәјә кириб зәһмәткеш күтләләрин мәдәни сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн вә онларын синфи коммунист шүуруну инкишаф етдирмәк үчүн максимум сә'ј көстәрсин, өз гүввә вә васаитини әсиркәмәсин. Гурултај һазыркы шәраитә ујғун олараг гәрара алыр: савадсызлыга гаршы, фәһлә вә кәндлиләрин елмә јијәләнмәси вә маарифләнмәси уғрунда кениш мигјасда дәрһал биркә мүбаризәјә башламалы. Гурултајын һәр бир үзвү бу мәгсәдләрә чатмаг үчүн вар гүввәсини сәрф едиб мәктәбдән кәнар маариф очаглары шәбәкәсинин ишини планлы сурәтдә тәшкил етмәлидир.

Мәктәбдән кәнар маариф очагларынын дәрһал сырадан чыхмамасы үчүн мәктәбдән кәнар мүәссисәләрин һәр бир ишчиси мәктәбдән кәнар маариф принсипләринә чидди әмәл етмәлидир. Һәмин принсипләр бунлардыр: күтләләрин өз фәалијјәти, күтләвилик вә ишин системлилији»[1].

Биринчи Азәрбајчан маариф вә сосиалист мәдәнијјәти ишчиләри гурултајынын гәрары китабхана ишинин кенишләнмәсинә бөјүк тәкан верди. Китабханалар өз гапыларыны кениш зәһмәткеш күтләләринин үзүнә ачды. Јени совет китабханаларынын әсас принсипләриндән бири онларын үмуми ачыг олмасында иди. Китабханалар гурултајын гаршыја гојдуғу савадсызлығын ләғви, зәһмәткешләрин мәдәни сәвиј-

---

1 Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 80.

јәсинин јүксәлмәси вә өзфәалијјәтин кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәси вәзифәләринә хидмәт едирдиләр. Китабханалар әсасән кениш зәһмәткеш күтләләринә хидмәт етмәк, китабы халг арасында јајмаг партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләрини изаһ етмәк вәзифәләринә хидмәт едирди. Совет китабханалары өз әтрафында кениш охучу күтләси топламаг, китаб дөвријјәсини мүнтәзәм олараг артырмаға чалышырды.

Китабханалар В. И. Ленинин беле бир көстәришини әсас көтүрүрдүләр ки: «Үмуми китабхананын ифтихар вә шәрәфини орадакы надир китабларын сајында дејил, XVI әсрдә чыхмыш филан гәдәр китаб вә ја X әсрдән галма филан гәдәр әлјазмасы олмасында дејил, китабларын халг ичәрисиндә нә гәдәр кениш дөвр етмәсиндә көрүрләр, китабханаја нә гәдәр јени охучу чәлб едилмәсиндә, тәләб олунан китабларын нә гәдәр тез тапылыб охучуја верилмәсиндә, евдә охумаг үчүн нә гәдәр китаб пајланмасында, китабханадан китаб көтүрүб охумаг ишинә нә гәдәр ушаг чәлб едилмәсиндә көрүрләр...»[1].

В. И. Ленин бу даһијанә көстәришләрини әсас тутан китабханалар јени совет адамынын хүсусилә фәһлә вә кәндлиләрин тәрбијә вә тәһсилинә, мәдәни инкишафына хүсуси диггәт јетирирдиләр. Китабханаларын әтрафында индијә гәдәр һеч бир буржуа китабханасынын малик олмадығы фәһлә-кәндли охучулары топланмышды.

1920-чи илин Октјабр ајынын 31-дә «Азәрбајчанда олан бүтүн китабханаларын халг маариф комиссарлығынын идарәсинә верилмәси һаггында» Азәрбајчан Ингилаб Комитәси декрет верди.[2] Бу декретин Азәрбајчанда китабхана ишинин ваһид рәһбәрликдә мәркәзләшдирилмәсиндә вә мүәјјән план әсасында инкишаф етдирилмәсиндә мүһүм ролу олмушдур.

Декретдә көстәрилирди: «Халг Маариф Комиссарлығы өлкәнин бүтүн мәдәни-маариф ишләрини мәркәзләшдирән али орган олдуғу үчүн гәрара алыныр: Азәрбајчан Совет Социалист Республикасынын әразисиндә олан бүтүн китабханалар һансы мүәссисәнин олурса-олсун, истәр инзибати, истәрсә идеја чәһәтдән Халг Маариф Комиссарлығынын сәрәнчамына верилир»[3].

---

[1]. Ленин В. И. Әсәрләри. чилд 19, сәһ. 286.

[2] Азәрбајчан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. ф. 410, сијаһы 1, иш 13, вәрәг 72.

[3] «Коммунист» гәзети (русча), 1920, 2 нојабр, № 150.

Бу декрет әсасында Азәрбајчанын әразисиндә олан бүтүн китабханаларын миллиләшдирилмәси баша чатдырылды вә китабхана иши ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилди. Республикада олан бүтүн партија вә ичтимаи тәшкилатларын, идарә вә мүәссисәләрин китабханалары (партија, һәмкарлар, комсомол вә ајры-ајры комиссарлыгларын китабханалары) арасында әлагә јарадылды. Бүтүн китабханалара Халг Маариф Комиссарлығы китабхана јарым шө'бәси тәрәфиндән методик рәһбәрлик едилмәјә башлады. Бу декретин әсас мүддәаларынын һәјата кечирилмәсиндә вә үмумијјәтлә Азәрбајчанда китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәсиндә 1920-чи ил нојабрын 3-дә В. И. Ленин тәрәфиндән имзаланмыш «РСФСР-дә китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси һаггында» декретин хүсуси әһәмијјәти олмушдур. Декрет Н. К. Крупскаја тәрәфиндән тәртиб едилмишди. Декрети охујан В. И. Ленин она әлавәләр вә дүзәлишләр етмишди.[1] В. И. Ленин зәһмәткешләрә китабла хидмәт етмәк ишини мүнтәзәм вә мүтәшәккил тәшкил етмәк үчүн Халг Маариф Комиссарлығынын китабхана шәбәкәси илә јанашы олараг бүтүн јерли вә мәркәзи идарә вә мүәссисәләрин китабхана шәбәкәсинин дә ваһид китабхана шәбәкәсинә дахил олмасыны вә китабхана ишинә рәһбәрлијин Халг Маариф Комиссарлығында ваһид рәһбәрликдә мәркәзләшдирилмәсини лазым билирди. Декретдә көстәрилир: «Халг Комиссарлары Совети китаба тәләбатын кетдикчә артмасы илә әлагәдар олараг гәрара алыр:

1) Истәр Маариф Комиссарлығынын табелијиндә олан бүтүн китабханалар, истәрсә дә бүтүн башга идарәләрин вә ичтимаи тәшәкилатларын китабханалары күтләви китабханалар е'лан едилир. РСФСР-ин ваһид китабхана шәбәкәсиндә бирләшдирилир,Халг Маариф Комиссарлығынын (Баш-сијаси маариф комитәсинин) ихтијарына верилир»[2].

Бу декретин һәјата кечирилмәси үчүн һәм русијада һәм дә Азәрбајчанда чидди тәдбирләр һәјата кечирилмәјә башлады. Русијада Баш Сијаси Маариф Идарәсинин јанында «Идарәләр арасы китабхана комиссијасы» тәшкил едилди. Бу комиссија сонралар өлкәдә китабхана ишинин јахшылашдырылмасында мүһүм рол ојнады.

---

[1] Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, сәһ. 47.

[2] Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании за 1917—1947 гг. М., Л., 1947. сәһ. 148.

Мараглы чәһәт бурасыдыр ки, Азәрбајчан Совет һөкумәти вә РСФСР Халг Комиссарлар Совети тәрәфиндән верилән декретләр: «Китабханаларын Халг Маариф Комиссарлыгына верилмәси» вә «РСФСР-дә китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси һаггында» демәк олар ки, ејни вахта дүшүр. Һәм дә һәр ики декретдә әсас мәсәлә китабхана ишинә рәһбәрлијин Халг Маариф Комиссарлыгында мәркәзләшдирилмәсидир. Бу бир даһа сүбут едир ки, Азәрбајчан Совет һөкумәти ингилабын илк илләриндә Совет Русијасынын мәдәни гуручулуг тәчрүбәләриндән кениш сурәтдә истифадә едирди. Һәм дә мәдәни гуручулуг, о чүмләдән китабхана гуручулугу саһәсиндә һәјата кечирилән тәдбирләрин ејнилији һәр ики республиканын гаршысында дуран мәгсәд бирлији илә әлагәдар иди.

Азәрбајчан Совет һөкумәти вә Азәрбајчан Коммунист партијасы тәрәфиндән ингилабын илк күнләриндән башлајараг, китабхана ишинин тәшкили саһәсиндә һәјата кечирилән тәдбирләрин нәтичәси олараг илк бир ил мүддәтиндә китабхана иши хејли инкишаф етмишди. Илк мүвәффәгијјәтләр өзүнү һәм китабханаларын кәмијјәт артымында, һәм дә мәзмунча, кејфијјәтчә инкишафында көстәрирди.

1921-чи илин мај ајында Азәрбајчан ССР-нин јарадылмасынын биринчи илиндә республикада 45 китабхана тәшкил едилмишди*. Бунлардан 25-и гәзаларда, 20 исә Бакы шәһәриндә јерләширди. Бүтүн китабханаларда 234.210 китаб вар иди.[1] Һалбуки ингилабдан әввәл чәми 8 китабхана вә бу китабханаларда 141.516 китаб вар иди. Ингилабдан әввәлки кечмишлә мүгајисә едилдикдә бир ил мүддәтиндә китабханаларын сајы беш дәфәдән чох китабларын сајы исә ики дәфәјә гәдәр артмышдыр. Бу, Азәрбајчан халгынын әлдә етдији чох мүһүм мәдәни наилијјәтләрдән бири иди.

Гәза шәһәрләриндә мәркәзи вә рајон китабханалары тәшкил едилмишди. Кәндләрдә, гәсәбәләрдә сәјјар китабханалар вә гираәт-комалары ачылырды. Гәзаларда вә рајон мәркәзләриндә ушаг китабханаларынын тәшкил едилмәси саһәсиндә дә тәшәббүс көстәрилирди. Бир сыра гәза шәһәрләриндә мәркәзи китабханаларын јанында ушаг шө'бәләри тәшкил едилмишди. Бир мүстәгил рајон ушаг китабханасы вар иди. Биринчи вә икинчи дәрәчәли мәктәбләрин јанында

* Бу рәгәмә партија вә бир сыра идарә вә тәшкилатларын китабханалары дахил дејилдир. (А. Х.)

[1] Сов.ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 101.

шакирдләр үчүн мәктәб китабханалары тәшкил етмәјин зәрурилији һаггында сәсләр учалмаға башламышды. 1923-чү илдә 3 мәктәб китабханасы вар иди. Китабханалар әсасән китабхана коллектору тәрәфиндә пулсуз олараг Азәрбајчан вә рус дилләриндә китабларла комплектләшдирилирди.

Бакы шәһәр китабханаларынын әксәријјәтиндә үмуми вә Азәрбајчан шө'бәләри вар иди. Белә китабханаларда чох милләтли Бакы зәһмәткешләринин еһтијачыны өдәмәк үчүн мүхтәлиф дилләрдә, әсасән рус вә Азәрбајчан дилләриндә китаблар топланырды.

Азәрбајчан Коммунист партијасынын көстәриши илә азлыгда галан милләтләр арасында кениш мәдәни иш апарылырды. В. И. Ленин адына Бакы шәһәр китабханасынын вә гара шәһәрдә олан С. Шаумјан адына китабхананын јанында ермәни шө'бәси тәшкил едилмиш вә бир чох башга китабханаларда ермәни китаблары топланмышды. Ингилабдан әввәл шәһәрдә мөвчуд олан јәһуди китабханасы бәрпа едилмиш, јени китабларла тәкмилләшдирилмишди. Шамхор, Ағстафа вә с. гәзаларда олан алман гәсәбәләриндә китабханалар тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилирди. Азлыгда галан милләтләр арасында апарылан бүтүн ишләрә Азәрбајчан Коммунист партијасынын јанында тәшкил едилмиш «Азлыгда галан милләтләр арасында ишләр апаран шө'бә» рәһбәрлик едирди.

Бир ил мүддәтиндә китабханалар кениш охучу күтләләринә хидмәт етмәк саһәсиндә дә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә етмишди. Ингилабдан әввәл китабханаларда чәми 9.149 охучу олдугу һалда, 1921-чи илин мај ајында китабханаларын (ајры-ајры идарә вә мүәссисә китабханаларынын охучуларындан башга) 35.100 нәфәр охучусу олмушдур. Бу да ингилабдан әввәлкиндән 4 дәфәдән чох иди.

Охучуларын 57%-ни кишиләр, 43%-ни гадынлар, 52%-ни јашлылар, 48%-ни јенијетмәләр вә ушаглар тәшкил едирди[1].

Китабханаларда мүһазирәләр, сәркиләр, суал-чаваб кечәләри, учадан охулар вә с. тәшкил едилирди. Китабханалар мүһазирәләрин кечирилмәсинә хүсуси әһәмијјәт верир, мүһазирә охумаг үчүн көркәмли партија вә дөвләт рәһбәрләриндән истифадә едирдиләр. Мүһазирәдән сонра китаблар тәблиғ едилир, охучуларын суалларына чаваб верилирди. Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин галиб кәлмәсинин бир иллији мүнасибәти илә бүтүн китабханаларда бу тарихи күнә

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 102.

һәср едилмиш сәркиләр тәшкил едилмишди. Китабханаларын јанында дәрнәкләрин тәшкили ишинә дә хүсуси диггәт јетирилирди. Педагожи китабханасынын јанында тәшкил едилмиш дәрнәк өз үзвләри арасында кениш күтләви тәдбирләр һәјата кечирир, мүһазирәләр, мә'рузәләр тәшкил едирди.

Бу дөврдә һәјата кечирилән күтләви тәдбирләрдән бири дә китабхана кечәләри иди. Китабхана кечәләри кечирмәкдә әсас мәгсәд кениш зәһмәткеш күтләләри арасында китабхананы тәблиғ етмәк китабы јајмаг иди. 1920-чи илин август ајында III бејнәлмиләл фәһлә клубунун вә Сабунчу фәһлә клубунун китабханасында белә кечәләр кечирилмишдир.

Азәрбајчан Дөвләт Университетинин јанында фәһлә факүлтәсинин ачылмасы илә әлагәдар олараг Бакы шәһәр китабханаларынын јанында һәмин факүлтәнин динләјичиләринә хидмәт етмәк үчүн ајрыча шө'бәләр тәшкил едилмишди. Белә шө'бәләрдән университетин вә техникумларын тәләбәләри истифадә едирдиләр. Фәһлә факүлтәсинин динләјичиләринә китаб сечмәкдә, мүталиә вәрдишләринә јијәләнмәкдә јахындан көмәк едилирди.

Китабханаларда библиографија ишинин тәшкилинә дә башланмышды. Бу иш һәлә рүшејм һалында олса да јаваш-јаваш инкишаф едирди. Шәһәр китабханаларында библиографик картотекаларын тәшкилинә башланмыш, оху планларынын, мүхтәлиф саһәләрә даир библиографик көстәричиләрин тәртиб едилмәсинә тәшәббүс көстәрилирди.

Китабханаларын охучуларла апардығы иши даһа да кенишләндирмәк охучуларын өзүнү китабханаларын идарә едилмәси ишинә чәлб етмәк, кениш охучу фәаллары групу јаратмаг үчүн зәиф дә олса, илк аддымлар атылмаға башламышды. Бу мәгсәдлә китабханаларда суал вә тәклифләр гутусу асылырды[1].

Китабханаларда ушагларла апарылан ишә дә хүсуси диггәт јетирилирди. Бүтүн шәһәр вә рајон китабханаларынын ушаг шө'бәләриндә ушаглар арасында иш апармаг үчүн нағылчылар, мүһазирәчиләр дә'вәт едилирди. Һәм дә китабханаларда ушаглар үчүн учадан охулар тәшкил олунурду. Бакы вә онун рајонларында китабханалар ингилабын илк бир нечә ајы мүддәтинә 85 учадан оху кечирмишдиләр[2].

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 103.

[2] Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 74.

Китабханаларын идарә едилмәсиндә зәһмәткешләрин иштиракыны тә'мин етмәк, китабхана ишини ичтимаи-сијаси ишлә әлагәләндирмәк мәгсәди илә китабхана шуралары тәшкил едилмәјә башламышды. Китабхана шураларынын тәшкили китабханаларын әтрафында кениш охучу күтләләринин топланмасына сәбәб олур, китабхана ишинин мәзмунуну јахшылашдырырды. Јерли партија тәшкилатлары билаваситә китабхана шураларынын ишиндә иштирак едир, китабханаларын ишини партија тәблиғаты илә әлагәләндирмәјә чалышырдылар. Китабхана јарым шө'бәси китабхана шураларынын әсаснамәсини тәсдиг едиб бүтүн китабханалара көндәрмишди. Бу әсаснамә китабхана шураларына китабхананын бүтүн ишләриндә вә онун идарә едилмәсиндә иштирак етмәк имканы верирди.

Китабханаларда ишләрин бу гајдада гурулмасы совет китабханаларынын принсип вә вәзифәләриндән ирәли кәлир вә онун ишинин әсас мәзмунуну тәшкил едирди.

Бу дөврдә китабхана иши саһәсиндә һәјата кечирилән ән мүһүм тәдбирләрдән бири дә китабханачы кадрларын һазырланмасы мәсәләси иди. Азәрбајчанда тәһсилли адамларын азлығы, хүсусилә азәрбајчанлы кадрларын олмамасы китабхана ишинин тәшкилини вә мәзмунча јахшылашдырылмасыны чәтинләшдирирди. Гаршыда мүтәхәссис китабханачы кадрларын һазырланмасы кими чох мүһүм бир вәзифә дururду. Бу мәгсәдлә Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлығы мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси 1920-чи илин август, сентјабр ајларында XI ордунун сијаси шө'бәси илә бирликдә 90 нәфәрлик китабханачы курсу тәшкил етди. Бу курсу гуртаранларын 60 нәфәри Маариф Комиссарлығындан, 15 нәфәри XI ордудан, 15 нәфәри Азәрбајчан ордусундан иди.[1] Курсу битирәнләрин һамысы китабханалара ишә көндәрилди.

1920-чи илин ијулунда мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин коллекијасы китабханачы кадрлары һазырламаг барәсиндә китабхана јарым шө'бәсинин мүдири Окиншевичин мә'рузәсини динләјиб мүзкирә едәрәк јенидән китабханачылыг курсу тәшкил етмәји лазым билмишдир.[2]

Азәрбајчан Коммунист партијасынын II гурултајы республикада мәдәни-маариф ишинин кенишләнмәсинә вә кәнд

[1] Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 75.

[2] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 577, сијаһы 1, иш 72, вәрәг 20.

јерләриндә кениш мәдәни-маариф иши апара биләчәк кадрларын һазырланмасына хүсуси диггәт јетирди. Бу мәсәлә илә әлагәдар олараг гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Гурултај белә һесаб едир ки, мәдәни маариф ишини максимум инкишаф етдирмәк зәруридир. Түрк (Азәрбајчан—А. Х.) дилиндә бу иши көрә биләчәк ишчиләр чатышмадығына көрә тәһсил мүддәти 6 һәфтәлик олан сәјјар мәктәбләр тәшкил едилсин, бу мәктәбләр кәндбәкәнд кәзәрәк ил мүддәтиндә бир кәндә дејил, 10 кәндә хидмәт етмәлидир. Гурултај Халг Маариф Комиссарлығына тәклиф едир ки, бу мәктәбләрин програмынын һазырланмасы вә мәктәбләрин мүмкүн гәдәр тез јарадылмасы үчүн тәдбир көрсүн».[1]

Азәрбајчан КП II гурултајы фәһлә-кәндли иттифагынын möhкәмләнмәси ишиндә шәһәрин кәндә һамилијини, Бакы пролетариатынын Азәрбајчан кәндлиләринә јардымыны мүһүм амилләрдән бири һесаб етди вә «кәндли һәфтәләринин» кечирилмәсини лазым билди. Кәндли һәфтәләри заманы кәндләрә игтисади јардымла јанашы олараг мәдәни јардым да көстәрилирди.

Азәрбајчан КП II гурултајынын гәрарларына ујғун олараг гәзаларда китабхана ишинә диггәт артырылды. Јерли гәза комитәләри вә рајон комитәләри китабханалар, гираәтханалар, гираәт комалары тәшкил етмәк ишинә билаваситә өзләри рәһбәрлик едирдиләр.

1920-чи илин сентјабр ајында Загатала гәза комитәси тәблиғат шө'бәсинин јанында бүтүн партија үзвләринә вә зәһмәткешләрә хидмәт етмәк үчүн гираәт комасы тәшкил етмәк һаггында гәрар гәбул етмишди. 1920-чи илин октјабр ајында Губа гәзасы Рустов рајон комитәси фәһлә клубу вә гираәтхана тәшкил етмәји лазым билмишдир[2].

Гәза вә рајон партија комитәләри китабханалары тәшкил етмәклә јанашы олараг онлара рәһбәрлик етмәји, ишинә коммунист мәзмуну вермәји дә унутмурдулар. Китабханалардан партија тәблиғатынын кенишләнмәси вә марксист-ленинчи әдәбијјаты јајмаг ишиндә кениш сурәтдә истифадә едирдиләр. Мәсәлән, 1921-чи ил јанварын 12-дә чағырылмыш Губа гәзасынын партија гурултајынын гәрары буна сүбутдур. Гурултај мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинә хүсуси диггәт јетирмәји лазым билирди:

[1] Резолюция 2-го с'езда АКП. Баку, 1920, сәһ. 27.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 125, иш 17, вәрәг 8.

«Гурултај гејд едир ки, театр, мусиги, китабханалар, гираәтханалар, халг евләри вә фәһлә клублары маариф үчүн әсас көмәкчи васитәләрдән биридир. Буна көрә дә пролетариатын ирадәсинин ифадәчиси олан партија нәзарәт етмәлидир ки, онларын репертуары вә програмы заманын руһуна ујғун тәртиб едилсин»[1].

Азәрбајчан КП II гурултајынын кәнддә иш һаггында гәрарындан сонра кәнд рајонларына әдәбијјат көндәрилмәси иши даһа да кенишләндирилди. 1920-чи илин 18 ијунундан 1921-чи илин 1 ијулуна гәдәр бир ил мүддәтиндә гәзалара 74.477 нүсхә китаб көндәрилмишдир. Бу китабларын 19.747 нүсхәси русча, 50.142 нүсхәси азәрбајчанҹа, 4.588 нүсхәси ермәничә иди[2]. Гәзаларда мөвчуд олан бөјүк чәтинликләрә (китабын, бинанын, лазыми аваданлығын олмамасына) бахмајараг, бөјүк гәсәбәләрдә гираәтханалар вә кәндләрдә гираәт комалары тәшкил едилмәјә башланмышды.

Гираәт комаларынын тәшкили ишиндәки чәтинликләрдән бири дә кечмишин мәнфур галыглары олан моллаларын, сејидләрин, голчомагларын гираәт комаларына гаршы дүшмәнчәсинә мүнасибәт бәсләмәләри иди. Белә мүртәче үнсүрләр јени мәктәбләрин тәшкилини позмаға чалышдыглары кими китабханалары да «күфр» мәнбәләри, «аллаһсызлыг» очаглары адландырыр вә зәһмәткешләрин ораја кетмәсинә мане олмаға чалышырдылар. Мәһз буна көрәдир ки, Азәрбајчан КП икинчи гурултајы динә гаршы дөнмәдән ардычыл олараг, һәм дә һәләлик еһтијатла мүбаризә апармағы лазым билмишди. Дин әлејһинә ардычыл тәблиғат апармагда китабханалар вә гираәт комалары партијанын ән јахын көмәкчиләри иди. Китабхана вә гираәт комаларында динин мејдана кәлмәси, онун мүртәче характери, дин хадимләринин фырылдагчылығы һаггында мүһазирәләр охунур, дин әлејһинә китаб тәблиғ едилирди.

1920—21-чи илләрдә Азәрбајчан кәндинин һөкумәт органы олан јохсул комитәләри кәндин маариф вә мәдәнијјәтинин тәшкили вә кенишләндирилмәсиндә јахындан иштирак едирди. 1920-чи илин сентјабрында јохсул комитәләри һаг-

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан Филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 125, иш 18, вәрәг 31.

[2] Јенә орада, ф. 1, сијаһы 135, бағлы 6, иш 87, вәрәг 103.

сында верилән декретдә мәдәни-маариф иши саһәсиндә јохсул комитәләринин вәзифәси белә мүәјјәнләшдирилирди:

«Китабхана-гираәтханасы илә бирликдә кәнд гираәт комалары (вә ја халг евләри) вә бунларын јанында шуралар тәшкил етмәли.

Гираәт комаларынын (вә ја халг евинин) јанында онларын шуралары васитәсилә гәзетләрин, китабчаларын, совет һөкумәти декретләринин, совет республикасы конститусијасынын учадан охунмасыны вә сөһбәтләр кечирилмәсини тәшкил етмәли.

Вәрәгәләри, гәзетләри вә с. бөлүшдүрмәли. Гираәт комалары (халг еви) јанында јашлылар вә јенијетмәләр үчүн савад мәктәбләри тәшкил етмәли».[1]

Зәһмәткеш депутатлары советләринин тәшкилинә гәдәр (1921 јајына гәдәр) јохсул комитәләри кәндләрдә чох бөјүк ингилаби тәдбирләр һәјата кечирди, маариф вә мәдәнијјәт саһәсиндә хејли иш көрдү. 1920-чи илин пајызындан 1921-чи илин јазына гәдәр кәнд јерләриндә китабханаларын, гираәт комаларынын, халг евләринин тәшкили вә фәалијјәти билаваситә јохсул комитәләринин рәһбәрлији алтында һәјата кечирилирди. Јохсул комитәләри көстәрилән вәзифәләри һәјата кечирмәк үчүн кәндлиләр арасында кениш тәблиғат, тәшвигат иши апарырдылар. Онлар өз тәблиғатчылыг фәалијјәтини кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләри илә әлагәләндирир, онлардан партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләрини изаһ вә тәблиғ етмәк ишиндә кениш сурәтдә истифадә едирдиләр.

Бу дөврдә кәнд китабханаларына вә гираәт комаларына мүхтәлиф мәзмунлу китаблар вә китабчалар көндәрилмишди: Кәндин мәдәни һәјатында кәнд зијалыларынын ролу вә әһәмијјәти. Гаршылыглы јардым кассасы нәдир вә ону нечә тәшкил етмәк олар? Кәнддә гираәт комасы нечә олмалыдыр? Кечмиш вә јени мәһкәмә. Кәнд шәраитиндә өзүнү хәстәликдән нечә горумалы? Јохсул, ортабаб вә муздлу голчомаглара гаршы мүбаризәдә вә с.[2]

* * *

Азәрбајчанын гәзаларында ингилабын илк күнләриндә Азәрбајчан КП вә Совет һөкумәти тәрәфиндән һәјата кечирилән ингилаби тәдбирләри изаһ етмәк, гәзаларда гираәт комалары, китабханалар тәшкил етмәк вә әдәбијјаты кениш зәһмәткеш күтләләри арасында јајмаг ишиндә тәблиғат гатарларынын бөјүк ролу олмушдур.

[1] Коммунист гәзети (русча), 1920, 27 сентјабр.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. ф. 1, сијаһы 235, бағлы 13, иш 162, вәрәг 1.

Тәблиғат гатарларынын тәшкили дөврүн тәләбатына ујғун олан зәрури мәсәләләрдән бири иди. Һеч дә тәсадүфи дејил ки, ингилабын илк күнләриндә белә гатарлар Совет Русијасындада тәшкил едилмиш вә бөјүк тәблиғат иши апармышдылар.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәти галиб кәлдикдән сонра гәзаларда кениш тәблиғат иши апармаг вә әдәбијјаты јајмаг мәгсәдилә тәблиғат гатарларынын тәшкили зәрури һесаб едилди. 1920-чи ил сентјабрын 16-да Азәрбајчан КП МК-сы тәшкилат бүросу тәблиғат гатарларынын Азәрбајчан ингилаб комитәсинә верилмәси һаггында[1] гәрар гәбул етди. Тәблиғат гатарлары әсасән Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлығынын сәрәнчамында иди. Тәблиғат гатарлары бачарыглы партија ишчиләри, тәблиғатчылар, тәшвигатчылар, һәм дә тәблиғат характерли әдәбијјатла тәчһиз едилирди.

Тәблиғат гатарлары дәмир јол стансијаларында вә стансијаја јахын олан гәза мәркәзләриндә, рајонларда вә кәндләрдә митингләр кечирир, әдәбијјаты тәблиғ едир, китабханалар, гираәтханалар тәшкил едир, әһалијә тибби јардым көстәрир вә консертләр тәшкил едирди. Тәблиғат гатарларынын ишчиләри тәркибиндә бүтүн назирликләрин, мәркәзи идарәләрин нүмајәндәләри олдуғундан; онлар дајандыглары јерләрдә јерли һөкумәт органларынын фәалијјәти илә әлагәдар олан мәсәләләри һәлл едир, әһалинин шикајәт вә тәклифләринә чаваб верирдиләр.

Азәрбајчан КП МК-сы тәшкилат бүросу 1920-чи ил сентјабрын 23-дә тәблиғат гатарларынын иши һаггында мәсәлә мүзакирә етди. Тәшкилат бүросу Азәрбајчанда ики тәблиғат гатарынын сахланмасыны вә онлардан биринин анчаг Азәрбајчан әһалисинә, икинчисинин исә Азәрбајчанла јанашы олараг Шимали Гафгаз әһалисинин мүсәлман һиссәсинә хидмәт етмәсини мәсләһәт билмишдир. Бүро һәр ики гатарын

[1]. Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 74, иш 120, вәрәг 134.

тезликлә фәалијјәтә башламасы һаггында көстәриш вермишдир[1].

Азәрбајчан КП МК-сы көстәришләринин јеринә јетирилмәси нәтичәси оларат 1920-чи илин сентјабр ајында «Совет гафгазы» адына тәблигат гатары, Октјабр ајында исә «26 Бакы комиссары» адына тәблиғат гатары Бакы—Ағстафа вә Појлу стансијалары арасында сәфәрә чыхмыш, кениш тәблигат иши апармышдыр.

«26 Бакы комиссары» адына тәблиғат гатары 1920-чи ил октјабрын 14-дә Бакыдан чыхмыш, 40 күн мүддәтиндә гәза мәркәзләриндә, рајонларда вә кәндләрдә тәблиғат-тәшвигат вә мәдәни-күтләви иш апармышдыр. Гатар әсасән дәмир јолундан 25 км. аралы олан јашајыш мәнтәгәләриндә иш апарырды. Гатарда бүтүн назирликләрдән вә мәркәзи идарәләрдән тә'лиматчылар, артистләр вә нәфәсли оркестр вар иди. Гатарын апардығы ишләр әсасән ики дилдә Азәрбајчан вә рус дилиндә тәшкил едилирди. Гатар митингләр кечирир, мүәјјән сијаси мәсәләләрә даир мә'рузәләр, учадан охулар тәшкил едир, концертләр верир вә беләликлә дә әдәбијјаты тәблиғ едирди. 40 күн мүддәтиндә гатар 15 дәмир јол стансијасында, 3 гәза мәркәзиндә вә 10 кәнддә 36 консерт-митинг, 6 митинг (ајрыча консерт чыхышлары илә) — чәми 42 митинг кечирилмишди. Бу митингләрдә 15.000 нәфәр иштирак етмишди. Тәблиғат гатарынын харичи һиссәси көзәл тәртиб едилдијиндән кетдији стансијаларда тезликлә чамаатын топланмасына сәбәб олурду. Митингләр чох долғун, мәзмунлу вә издиһамлы кечирди. Митингләрдә Совет һөкумәтинин һәјата кечирдији ингилаби тәдбирләрин әһәмијјәти изаһ едилир, зәһмәткешләрин гаршысында дуран јени вәзифәләр шәрһ едилирди. Митингләрдә ашағыдакы мөвзуларда мә'рузәләр вә чыхышлар олмушдур: «Кәндли һәфтәси», «Совет һөкумәти кәндлиләрә нә верди», «Јохсул комитәләри», «Кәнд тәсәррүфат коммуналары вә әмәк артелләри», «Совет һөкумәтинин үч иллији», «Врангелин дармадағын едилмәси», «Кәнддә мәдәнијјәт очагларыны нечә тәшкил етмәли»[2] вә с.

Тәблигат гатары дөрд: Газах, Тавус, Шамхор, Көјчај гәза ингилаб комитәләринин вә Агстафа, Зәјәм, Гарачәмирли, Бәркүшат, Појлу, Пирили, Дашкәсәмән, Гырагкәсәмән, Гринфелд, Мүсүслү, Күрдәмир вә с. кими 16 мәнтәгә вә кәнд ингилаб комитәсинин ишини јохламыш вә мүәјјән көстәришләр вермишдир.

Тәблигат гатарлары јерләрдә әдәбијјаты кениш тәблиғ едирди. Тәкчә бир гатарла 75 китабхана көндәрилмишди. Китабхана јарым шө'бәсинин һесабатында көстәрилир: «Кәндли һәфтәси» тәшкил етмәк үчүн тәблиғат гатары илә тә'лиматчы көндәрилмиш вә она 35 китабхана рус дилиндә, 30 китабхана Азәрбајчан дилиндә, 10 китабхана ермәни дилиндә, Азәрбајчан дилиндә 5000, тәблиғат характерли китабча, 35 тәгвим, 2440 Русија гәзети, 692 јерли гәзет, 210 плакат, 80 портрет верилмишдир»[1].

Тәблиғат гатарлары јерләрдә әдәбијјаты кениш тәблиг етмәклә јанашы олараг бир сыра кәндләрдә гираәт комалары тәшкил етмишди. Гатарда Халг Маариф Комиссары китабхана јарым шө'бәсинин тә'лиматчысы да вар иди. О, билаваситә јерләрдә мөвчуд олан китабханалары вә гираәт комаларыны јохлајыр, методик көстәришләр верир, јени гираәт комаларынын ачылышында иштирак едирди.

Тәблиғат гатарынын һесабатында дејилир: «Гатарын тәблиғат иши һәм дә өзүнү вәрәгәләрин, китабчаларын, китабханаларын јајылмасында, Појлу вә с. кәндләрдә гираәт комасы ачылмасында көстәрмишдир»[2].

«26 Бакы комиссары» адына тәблиғат гатары икинчи дәфә сәфәрә 1920-чи ил декабрын 30-да чыхмыш, 1921-чи ил февралын бешиндә гајытмышдыр. Гатар сәфәрдә олдуғу 35 күн мүддәтиндә 6 шәһәрдә (Ағстафада, Газахда, Товузда, Шамхорда, Кәнчәдә, Јевлахда) 13 дәмир јол стансијасында, 20 кәнддә олмуш, 42 консерт—митинг, 12 митинг кечирмиш, 12 кинофилм нүмајиш етдирмишдир[3].

Ингилабын илк күнләриндә Азәрбајчан КП МК-сы зәһмәткешләр арасында кениш ингилаби тәблиғат иши апармаг мәгсәди илә тәблиғат мәнтәгәләри тәшкил етмәји лазым билмишди. Тәблиғат мәнтәгәләри бөјүк дәмир јол стансијаларында, көрпүләрдә, гәза мәркәзләриндә тәшкил едилирди.

---

[1] Сов.ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 120, вәрәг 139.

[2] Јенә орада. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 2, иш 42, вәрәг 41.

[1] Народное просвещение журналы, 1920, № 2, сәһ. 75.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 2, иш 42, вәрәг 41.

[3] Јенә орада. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 8, иш 42, вәрәг 38–39.

704-4

Гәза мәркәзләриндә тәшкил едилмиш тәблиғат мәнтәгә-
ләри билаваситә гәза партија комитәләринин рәhбәрлији ал-
тында фәалијјәт көстәрирди. Тәблиғат мәнтәгәләрини әдәбиј-
јатла Азәрбајчан КП МК-сы јанында олан «сентрагит» (тәб-
лиғат мәркәзи) тәчhиз едирди. Тәблиғат мәнтәгәләриндә мүн-
тәзәм олараг мә'рузәләр тәшкил едилир, hәмин мә'рузәләр
әсасында әдәбијјат тәблиғ едилирди. Тәблиғат мәнтәгәләри
марксист-ленинчи әдәбијјаты кениш сурәтдә тәблиғ етмәк-
лә партија маарифинин кенишләнмәси, зәhмәткешләрин ком-
мунизм руhунда тәрбијә едилмәси ишиндә партија комитәлә-
ринә јахындан көмәк едирди.

1920-чи ил нојабрын 23-дә Губа гәза партија комитәси-
нин hесабатында көстәрилир: Гәза мәркәзиндә олан тәбли-
ғат мәнтәгәси әдәбијјаты «Азкавростун» Губа шө'бәсиндән
вә «Сентрагитдән» алыр. Алынан әдәбијјат шәhәр коммунист
өзәкләри арасында бөлүшдүрүлүр вә бир hиссәси кәндләрә
көндәрилир. Бајрам вә тәнтәнәли күнләрдә тәблиғат мәнтә-
гәси плакатларла бәзәдилир, зәhмәткешләр арасында китаб-
чалар, шүарлар, вәрәгәләр јајылыр. Тәблиғат мәнтәгәсинин
јанында охучулар үчүн даими олараг гәзет, журнал, китаб
вә с. вардыр. Мәнтәгә сәhәр саат 8-дән ахшам саат 8 гәдәр
ачыг олур. Мәнтәгәдә В. И. Ленин чыхышындан ибарәт плас-
тинкалар вә грамофон вардыр[1].

Белә тәблиғат мәнтәгәләри Кәнчәдә, Газахда, Заката-
лада, Товузда, Шамахыда вә с. гәзаларда да вар. иди. Тәб-
лиғат мәнтәгәләри китабы тәблиг етмәклә, зәhмәткешләри
китаб охумаг ишинә алышдырмагла, китабхана вә гираәтха-
наларын тәшкили вә тәблиғи ишинә јахындан көмәк едир.
чәмијјәтдә китаб охумағын, китабханаларын зәрурилији
hаггында ичтимаи фикрин даhа да гүввәтләнмәсинә јардым
едирди.

* *

Вәтәндаш мүhарибәси гуртардыгдан, харичи мүдахиләчи-
ләр вә дахили ағгвардијачылар дармадағын едилиб өлкәдән
говулдугдан сонра совет халгы динч гуручулуг ишләринә
башлады. Өлкәнин гаршысында мүhарибә илләриндә да-
ғылмыш олан халг тәсәрүфатыны бәрпа етмәк, сосиалист иг-
тисадијјатынын әсасыны гојмаг вә сосиализм үчүн игтисади

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. ф. 1, сијаhы 125, иш 18, вәрәг 22—23.

база јаратмаг кими чох мүhүм вәзифә дурурду. Бу вәзифә-
ләри партија чох чәтин бир шәраитдә hәлл етмәли олмуш-
дур. Өлкә империалист мүhарибәси вә Вәтәндаш мүhарибәси
дөврүндә тамамилә дағылдылмыш, сәнаје вә кәнд тәсәррүфа-
ты хејли тәнәззүл етмишди. Өлкәнин бу ағыр вәзијјәтиндән
истифадә едән синфи дүшмәнләр јерләрдә Совет hөкумәти-
нин әлејhинә чыхышлар тәшкил едирдиләр.

Совет hөкумәти тәрәфиндән вәтәндаш мүhарибәси дөв-
рүндә тәтбиг едилмиш hәрби коммунизм сијасәти динч дөвр-
дә зәhмәткешләр арасында наразылыға сәбәб олмушду.
Кәндлиләр «Әрзаг сапалағынын» ләғв едилмәсини тәләб
едирдиләр.

1921-чи илин мартында РК(б)П X гурултајы әрзаг са-
палағынын әрзаг веркиси илә әвәз едилмәсини лазым билди
вә hәрби коммунизмдән јени игтисади сијасәтә кечмәк hаг-
гында гәрар гәбул етди. Һәрби коммунизмдән јени игтисади
сијасәтә кечид фәhлә синфи илә кәндлиләрин мөhкәм игти-
сади иттифағыны тә'мин едирди.

Јени игтисади сијасәтин гәбул едилмәси hаггында
РК(б)П X. гурултајынын гәрары Азәрбајчан партија тәшки-
латы үчүн дә hәрәкәт програмы олду. 1921-чи илин мајында
Азәрбајчанда јени игтисади сијасәтә кечмәк үчүн тәдбирләр
көрүлмәјә башламышды. 1921-чи илин мај ајынын 17-дә
Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин сәдри Нәриман Нәрима-
нов «Бүтүн нөв мәhсулун инhисарынын ләғв едилмәси hаг-
гында» декрет имзалады. Бу декретлә Азәрбајчанда әрзаг са-
палағы әрзаг веркиси илә әвәз едиләрәк hәрби коммунизм
сијасәти ләғв едилди. Бу заман Азәрбајчан кәндләриндә вә-
зијјәт олдугча ағыр иди. Вәтәндаш мүhарибәси вә харичи
мүдахилә илләриндә Азәрбајчанда 636 кәнд тамамилә дағы-
дылмыш, 30 миндән артыг кәндлинин еви мәhв едилмишди[1].

Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Ингилаб
Комитәси кәндлиләрин ағыр вәзијјәтини нәзәрә алараг Әр-
заг веркисинин алынмасыны 1922-чи илә гәдәр тәхирә
салды.

Русијадан фәргли олараг Азәрбајчанда әрзаг веркиси
1921-чи илдән дејил, 1922-чи илдән тәтбиг едилмәјә башлады.
Белә бир сијасәтин hәјата кечирилмәси вар јохдан чыхмыш
Азәрбајчан кәндлиләринин дирчәлмәси үчүн кениш имкан
јарадырды. Бу сијасәти Русијанын Азәрбајчана гардашлыг

1 Токаржевский Е. А. Очерки истории Советского Азербайджана (1921—1925 гг.). Баку, 1956. сәh. 51.

кømәји сајәсиндә һәјата кечирмәк мүмкүн олду. 1921—1922-чи илләрдә РСФСР-дә бөјүк гураглыг кечмәсинә бахмајараг Русија минимум тахыл фондундан һәр ај Азәрбајчана 250 мин пуд тахыл көндәрирди[1].

Халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә коммунист партијасы зәһмәткешләри коммунизм руһунда тәрбијә етмәк мәгсәди илә идеоложи ишин даһа да јахшылашдырылмасына, партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләрини изаһ едән мәдәни-маариф мүәссисәләринин кенишләндирлмәсинә хүсуси диггәт јетирирди.

Мәдәни инҝилаб, игтисади чәһәтчә керидә галмыш Русијаны габагчыл социалист өлкәсинә чевирмәјә даир Ленин програмынын тәркиб һиссәләриндән бири иди. Бәшәријјәт тарихиндә илкә дәфә олараг әзилән вә истисмар едилән фәһлә вә кәндлиләр өлкәнин саһибкарына чеврилмишдиләр. Өлкәнин зәһмәткешләр тәрәфиндән идарә едилмәси тамамилә јени вәзифә иди. Тәсәррүфаты идарә вә рәһбәрлик етмәји өјрәнмәк үчүн елмә вә мәдәнијјәтә саһиб олмаг лазым иди. Совет дөвләти өлкәмиздә мәдәни ингилабын әсас силаһы кими чыхыш едирди. Совет дөвләтинин мәдәни-тәрбијәви фәалијјәти онун тәсәррүфат-тәшкилатчылыг фәалијјәти илә ајрылмаз сурәтдә баглы иди. Фәһлә вә кәндлиләрин мәдәни сәвијјәсинин даим јүксәлмәси вә мәдәни тәләбләринин максимум өдәнилмәси социализм гурулушунун објектив зәрурәтидир.

В. И. Ленин дејирди: «Бизим чатышмајан башлыча чәһәтимиз, — мәдәнилик вә идарә етмәк бачарыгыдыр. Игтисади вә сијаси чәһәтдән јени игтисади сијасәт бизә социалист игтисадијјаты үчүн тәмәл гурмаг имканыны бүтүнлүклә тә'мин едир. Иш «јалныз» пролетариатын вә онун авангардынын мәдәни гүввәләриндәдир»[2].

Партија вә һөкумәт халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә гаршыда фәһлә вә кәндли күтләләринин сијаси шүурлулуғунун вә мәдәни сәвијјәсинин јүксәлмәси кими чох мүһүм вәзифә гојмушду. Бу мүһүм вәзифәнин һәјата кечирилмәси кениш зәһмәткеш күтләләринә китабла һәр тәрәфли хидмәт етмәк үчүн китабхана шәбәкәләринин планлы тәшкилини вә китабхана ишинин кејфијјәтчә јахшылашдырылмасыны тәләб едирди.

---

[1] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. ф. 410, сијаһы 1, иш 173, вәрәг 163.

[2] Ленин В. И. Әсәрләри. чилд 33, сәһ. 253.

Өлкәдә китабхана ишинин јахшылашдырылмасында, онун ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилмәсиндә 1920-чи илин нојабрын 12-дә В. И. Ленин тәрәфиндән имзаланан «Республика Баш Сијаси — Маариф Комитәси һаггында» декретин мүһүм әһәмијјәти олмушдур[1]. Декретә әсасән бүтүн мәдәни-маариф вә тәблиғат, тәшвигат ишләри, ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилирди. В. И. Ленин тәрәфиндән имзаланан бу декретин Азәрбајчанда мәдәни-маариф вә тәблиғат-тәшвигат ишинин јенидән гурулмасында вә ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилмәсиндә хүсуси ролу олду.

О дөврдә Азәрбајчанда мәдәни-маариф ишинә рәһбәрлик ваһид мәркәздә бирләшдирилмәмишди. Мәдәни-маариф мүәссисәләринә мүхтәлиф идарәләр вә тәшкилатлар тәрәфиндән рәһбәрлик едилирди. Баш Сијаси—Маариф комитәси јарандыгдан сонра мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин бир һиссәси, Азәрбајчан телеграф акентлији, Дөвләт нәшријјаты тәблигат-тә'лимат гатарлары вә кәмиләри онун ихтијарына верилди. Азәрбајчан һәмкарлар иттифагы мәркәзи шурасынын, комсомолун, орду вә донанманын сијаси-маариф ишләринә рәһбәрлик бурада мәркәзләшдирилмиш вә һәмин тәшкилат вә идарәләрин нүмајәндәси Баш Сијаси Маариф Идарәсинин коллекијасына дахил едилмишди. Декретә көрә јерләрдә сијаси-маариф ишләрини мәркәзләшдирмәк мәгсәди илә рајон халг маариф шө'бәләринин јанында сијаси маариф идарәләри тәшкил едилирди. Баш Сијаси Маариф идарәсинин бир сәдри вә ики мүавини Халг Маариф Комиссарлығынын коллекијасына дахил олурду[2]. Баш Сијаси-Маариф идарәси тәшкилат нөгтеји-нәзәриндән Халг Маариф Комиссарлығына табе иди. Онун иллик планы вә сметасы Халг Маариф Комиссарлығынын коллекијасында мүзакирә олунуб тәсдиг едилир вә јеринә јетирилмәсинә нәзарәт едилирди.

Баш Сијаси-Маариф Идарәси билаваситә кениш тәблиғат-тәшвигат иши илә мәшғул олдуғундан Азәрбајчан КП МК-сы тәблиғат-тәшвигат шө'бәси илә әлагәдар олараг иш апарырды. Бу мәсәлә илә әлагәдар олараг Баш Сијаси-Маариф идарәсинин әсаснамәсиндә дејилир: Баш Сијаси-Маариф

---

[1] Андреева М. С. Главполитпросвет и политико-просветительная работа партии и советского правительства в годы востоновительного периода за 1921—1925. Намизәдлик диссертасијасы. М., 1950.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 123, вәрәг 8.

Комитәси өз ишинин мәзмунуна көрә дөвләтин коммунизм тәблиғаты органыдыр, буна көрә дә билаваситә АК(б)П МК на табедир, ондан тапшырыг вә директив алыр вә ичра һаггында она һесабат верир[1].

Баш Сијаси-Маариф Идарәси өз фәалијјәтинин илк ајларында (апрел — сентјабр) бир сыра чәтинликләрлә гаршылашмыш, өз ишинин нормал гајдада гура билмәмишди. Бу чәтинлик әсас етибары илә өзүнү кадрларын јохлуғунда көстәрирди. Баш Сијаси-Маариф Идарәсиндә чәмиси үч адам ишләдијиндән јерләрлә мунтәзәм әлагә јаратмаг мүмкүн олмамышды[1].

1921-чи илин сентјабрында Баш Сијаси-Маариф Идарәсинин јени коллекијасы тәсдиг едилди вә идарә јени кадрларла тәкмилләшдирилди. Јени коллекија идарәнин тәркибиндә бир сыра дәјишикликләр едәрәк, демәк олар ки, иши јенидән гурду. Азәрбајчан Маариф Комиссарлығы Баш Сијаси — Маариф Идарәсинә өз фәалијјәтини кенишләндирмәк үчүн лазыми вәсаит ајырды, онун штатыны артырды. Јерләрлә әлагә јарадылмасы ишинә хүсуси диггәт јетирилмәјә башлады.

Республикада Баш Сијаси — Маариф Идарәсинин јаранмасы сијаси-маариф ишиндә јени мәрһәләнин башланмасы иди. Халг Маариф Комиссарлығынын кечмиш мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсиндән даһа бөјүк штата вә сәлаһијјәтә малик олан Баш Сијаси — Маариф Идарәси республикада сијаси — маариф мүәссисәләринин јенидән гурулмасыны тә'мин етди, онларын ишинин мәзмунча јахшылашмасына, партија вә һөкумәтин сијасәтилә даһа мөһкәм әлагәләндирмәјә наил олду.

Баш Сијаси — Маариф Идарәсинин тәркибиндә олан китабханачылыг шө'бәси әввәләр, јә'ни апрел—сентјабр ајларында ајрыча фәалијјәт көстәрирди. Баш Сијаси — Маариф Идарәси сентјабр ајында јенидән тәшкил едилдикдән сонра клуб шө'бәси илә бирләшдирилди. Китабханачылыг шө'бәси аз бир мүддәт ичиндә Бакы Халг Маариф Шө'бәси сијаси — маариф идарәси китабханачылыг шө'бәси илә вә бә'зи гәза сијаси-маариф идарәләри илә әлагә јаратды. Бир сыра методик мәктублар, тә'лиматлар, әсаснамәләр тәртиб етди. Тәртиб едилмиш рәһбәр материаллар китабханачылыг шө'бәләринә көндәрилди. Гәзаларда китабханалар вә гираәт комаларынын тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилмәјә башла-

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 104.

ды. Гәза сијаси-маариф идарәләри бүтүн дахили имканлардан истифадә едәрәк јерләрдә мәдәни-маариф ишини кенишләндирмәјә сәј едирдиләр.

Республикада Баш сијаси-маариф идарәсинин тәшкилиндән сонра да бир сыра тәшкилатлар о чүмләдән, һәмкарлар вә комсомол тәшкилатлары өз үзвләри арасында ајрылыгда мәдәни иш апармагда давам едирдиләр. Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Шурасынын «Мәдәнијјәт шө'бәси» јенә дә фәалијјәт көстәрирди. Һәмкарлар тәшкилатлары «мәдәнијјәт шө'бәләринин» сахланмасы уғрунда мубаризә апарырдылар. Мәдәнијјәт шө'бәләриндә ишләјән бә'зи ишчиләр һәмкарлар тәшкилатынын мәдәни ишини Баш Сијаси — Маариф идарәсинин ишиндән ајырмаға чалышырдылар ки, бу да бә'зән мәдәни иши партија сијаси ишиндән ајырмаға кәтириб чыхарырды. Комосомол тәшкилатлары белә һесаб едирдиләр ки, онлар кәнчләр арасында сијаси тәрбијә ишини һеч кәсдән асылы олмајараг мүстәгил апармалыдырлар. Һәрби тәшкилатларда да сијаси — маариф ишинә рәһбәрлик саһәсиндә ајдынлыг јох иди.

РК(б)П X гурултајы «Баш Сијаси — Маариф идарәси вә партијанын «тәшвигат-тәблиғат вәзифәләри» һаггында гәрар гәбул етди. Бу гәрарда Баш Сијаси — Маариф идарәси ишинин мәзмуну, фәалијјәт саһәси, сијаси-маариф иши апаран башга идарә вә тәшкилатларла әлагәси мүәјјәнләшдирилди. Гурултај һәмкарлар, комсомол тәшкилатларына вә һәрби сијаси — маариф идарәләринә сијаси — маариф ишләрини Баш Сијаси — Маариф идарәси илә гаршылыглы разылашма әсасында, онун әлагәдар органлары илә бирликдә апармағы тапшырды.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Баш Сијаси — Маариф идарәсинин вә онун органларынын әсас иши партијадан кәнар күтләләр ичәрисиндә тәшвигат-тәблиғат апармагдан вә онлары мәдәни чәһәтчә маарифләндирмәкдән ибарәт олмалыдыр»[1].

Бүтүн бу көстәрилән вәзифәләри һәјата кечирмәк үчүн партија тәләб едирди ки: «Баш Сијаси—Маариф идарәси өз әсас вәзифәсини, күтләви коммунист тәблиғаты вә тәшвигаты вәзифәсини мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирмәк үчүн партија апараты кими еластик олмалы, күтләләрин тәләбатына һәссаслыгла јанашмалы вә чевик олмалыдыр, бу кејфијјәт-

[1] Сов. ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. I һиссә, Бакы, 1954, сәһ. 608.

ләрлә бәрабәр онда мүнтәзәмлик, дүрүстлүк, сүр'әт олмалы вә о, мүәјјән план үзрә ишләмәлидир»[1].

X партија гурултајынын бу гәрары өлкәмиздә сијаси маариф ишинин гүввәтләнмәсинә, Баш Сијаси—Маариф идарәсинин ишинин јахшылашдырылмасына сәбәб олду. 1921-чи илин октјабр ајында Москвада сијаси-маариф ишчиләринин II гурултајы топланды. Гурултајда РСФСР сијаси — маариф ишчиләри илә јанашы олараг башга совет республикаларындан, о чүмләдән Азәрбајчандан да нүмајәндәләр иштирак едирди. 1921-чи октјабр ајында Азәрбајчан КП МК-сы бүросу РСФСР сијаси — маариф ишчиләринин гурултајына ики нәфәр нүмајәндә көндәрилмәсини лазым билмишдир: бир нәфәр Мәркәзи Комитәнин тәблиғат шө'бәсиндән, бир нәфәр исә маариф комиссарлығындан[2].

Гурултај јени игтисади сијасәт дөврүндә сијаси маариф ишинин вәзифәләрини мүәјјәнләшдирди, конкрет мәзмунуну вә гурулушуну тә'јин етди. Сијаси тәрбијә вә сосиализм чәмијјәтинин гуручулары олан зәһмәткешләрин коммунист тәрбијјәси ишиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин: клубларын, китабханаларын, гираәт комаларынын вә с. гаршысында мүһүм вәзифәләр гојду.

Гурултајда В. И. Ленин «јени игтисади сијасәт вә сијаси-маариф идарәләринин вәзифәләри» һаггында бөјүк мә'рузә илә чыхыш етди. В. И. Ленинин бу мә'рузәси јени игтисади сијасәт дөврүндә сијаси маариф мүәссисәләринин һәјата кечирәчәји ишләрин, бүтүн тәблиғат-тәшвигат ишинин програмы иди. В. И. Ленин јени игтисади сијасәти, характеризә едәрәк дејирди ки; «Бүтүн индики мүһарибә мәһз бундан ибарәтдир: ким галиб кәләчәкдир, ким даһа тез истифадә едәчәкдир — гапыны вә ја һәтта бир нечә гапыны ачараг (һабелә өзүмүзүн бәләд олмадығымыз вә биздән асылы олмајараг, бизим әлејһимизә олараг ачылан бир чох гапыдан) өзүмүзүн ичәри бурахдығымыз капиталистми, јохса пролетар дөвләт һакимијјәти»[3]. В. И. Ленин дејирди ки, ким-кими? мәсәләси кәндлиләрин кимин архасынча кетмәсиндән сосиализм гуран пролетариатынмы, јохса капиталистләринми архасынча кетмәсиндән асылыдыр.

---

[1] Сов. ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары I һиссә, Бакы, 1954. сәһ. 610.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 74, иш 125, вәрәг 9.

[3] Ленин В. И. Әсәрләри. Чилд 33, сәһ. 48.

В. И. Ленин јени шәраитдә сијаси маариф мүәссисәләринин зәһмәткешләрин сијаси маарифинә хидмәт етмәсини, өлкәнин мәдәни сәвијјәсинин дурмадан јүксәлмәсини тәләб едирди. Владимир Илич гејд едирди ки, «...тәкчә савадсызлығы ләғв етмәк кифајәт дејилдир, һәлә совет тәсәррүфаты да гурмаг лазымдыр, бунда исә тәкчә савадла чох иш көрмәк олмаз. Биз мәдәнијјәти олдугча јүксәлтмәлијик. Адам кәрәк охујуб јазмаг бачарығындан ишдә истифадә едә билсин, онун кәрәк охумаға бир шеји олсун, онун үчүн кәрәк гәзетләр вә тәблиғат китабчалары олсун, кәрәк бунлар дүзкүн бөлүшдүрүлсүн вә халга кедиб чатсын, јолда итиб батмасын... малик олдуғумуз аз бир мигдардан истифадә етмәји өјрәнмәк лазымдыр. Мәһз буна көрә, јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг даим бу фикри ирәли сүрмәк лазымдыр ки, сијаси-маариф нечә олурса-олсун мәдәнијјәтин јүксәлдилмәсини тәләб едир. Чалышмаг лазымдыр ки, охујуб јазмаг бачарығы мәдәнијјәтин јүксәлдилмәсинә хидмәт етсин, кәндли өзүнүн бу охујуб јазмаг бачарығыны өз тәсәррүфатынын вә өз дөвләтинин јахшылашдырылмасы үчүн тәтбиг едә билсин»[1].

В. И. Ленин мә'рузәсинин ахырында сијаси-маариф ишчиләрини сосиализм гуручулуғу үчүн тәһлүкәли олан үч башлыча дүшмәнә: коммунистликлә өјүнмәк, савадсызлыг вә рүшвәтә гаршы мүбаризә апармаға чағырды.

В. И. Ленин көстәрирди ки, «мәдәни вәзифә сијаси вә һәрби вәзифәләр кими тез јеринә јетирилә билмәз... мүһарибәдә бир нечә ај әрзиндә галиб кәлмәк олар, мәдәни чәһәтдән исә белә бир мүддәтдә галиб кәлмәк олмаз, ишин өз маһијјәтинә көрә бурада даһа узун бир мүддәт лазымдыр, һәм дә бу узун мүддәтә ујғунлашараг өз ишини һагг-һесаб етмәк, ән бөјүк инад, тәкид вә мүнтәзәмлик көстәрмәк лазымдыр»[2].

В. И. Ленинин сијаси-маариф ишчиләринин икинчи гурултајындакы бу мә'рузәси бүтүн мәдәни-маариф мүәссисәләри тәрәфиндән бир декрет кими гәбул едилди, кәләчәк сијаси-маариф ишинин кениш һәрәкәт програмы олду. Мәдәни-маариф мүәссисәләрин мүһүм саһәләриндән бири олан китабханалар В. И. Ленин тәрәфиндән гаршыда гоју-

---

[1] Ленин В. И. Әсәрләри. чилд 33, сәһ. 59.

[2] Ленин В. И. Әсәрләри. чилд 33, сәһ. 63.

лан зәһмәткешләрин мәдәни инкишафы, савадсызлығын ләғви, мөвчуд әдәбијјатдан сәмәрәли истифадә ишини тәшкил етмәк, партија тәрәфиндән һәјата кечирилән јени игтисади сијасәтин мүддәаларыны изаһ етмәк вәзифәләрини һәјата кечирмәјә башладылар. Јени игтисади сијасәт дөврүндә мөвчуд фундаментал китабханалар даһа мөһкәм мадди әсас үзәриндә инкишаф етмәјә башлады. Јени игтисади сијасәтә кечдикдән сонра Владимир Илич Ленин јенә дә китабхана ишинин инкишафы гајғысына галыр, китабхана ишинин әһәмијјәтини гејд едир, мүнтәзәм олараг онларын јени әдәбијјатла тәчһиз едилмәсини тәләб едирди.

Владимир Илич 1921-чи ил мајын 17-дә Ј. А. Литкенс* јолдаша јаздығы мәктубда тәләб едир ки, үмуми дөвләт китабханаларынын (Петроград үмуми китабханасынын вә Румјансев китабханасынын), губернија, гәза вә наһијјә китабханаларынын бүтүн јени совет китаблары илә тәчһиз едилмәси үчүн һәм мәркәзи мәтбуат идарәсиндән, һәм дә китабхана шәбәкәсиндән һансы шәхсләрин инзибати мәс'улијјәт дашыдығыны дүрүст етсин[1].

Јени игтисади сијасәт дөврүндә әввәлләр дөвләт тәрәфиндән тәчһиз едилән мүәссисәләр, о чүмләдән белә кичик китабханалар ајры-ајры идарә вә тәшкилатларын бүдчәсинә кечирилди. Китабханаларын јерли бүдчәләрә кечирилмәси онларын сајынын азалмасына сәбәб олду. Тәсәррүфат һесабына кечмиш идарә вә мүәссисәләр малијјә чәтинлији үзүндән мәдәни-маариф мүәссисәләринә олдугча аз вәсаит ајырырдылар. Елә һаллар олурду ки, бә'зи идарә вә мүәссисә рәһбәрләринин сәһви үзүндән мәдәни-маариф мүәссисәләринә вәсаит ајрылмырды.

Бүтүн бунлар бәрпа дөврүнүн илк илләриндә республикада китабханаларын азалмасына, бир чох китабханаларын бағланмасына сәбәб олду. Хүсусилә јерләрдә јени тәшкил едилмиш китабханалар вә гираәтханалар кәндлиләрин е'тимадыны газана билмәдикләриндән, онларда китаб охумағ ишинә мараг ојада билмәдикләриндән бағланмага мәчбур

* Ј. А. Литкенс бу заман РСФСР Халг Маариф Комиссарынын муавини иди.

[1] Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, сәһ. 52.

олмушлар. Чүнки кәнд китабханаларына дөвләт тәрәфиндән вәсаит ајрылмады. Онлар јерли бүдчәјә кечирилмишдиләр. Әкәр 1921-чи илин мајында Азәрбајчанда 45 китабхана вар идисә, 1921-чи илин нојабрында бунларын сајы азалараг 39 енмишдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу азалма өзүнү анчаг китабханаларын сајында көстәрмишдир. Китабханаларын фонду вә охучулар һәмин дөврә нисбәтән артмышдыр. Әкәр 1921-чи илин мај ајында 35.100 охучу олмушса, онларын сајы нојабрда 39.600 нәфәрә чатараг 4500 нәфәр, китабларын сајы һәмин müддәтдә 234701 дән 270.000 чатараг 35.790 нүсхә артмышдыр[1].

Бәрпа дөврүнүн илк илләриндә республикада һөкм сүрмәкдә олан игтисади чәтинлик, јени мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил етмәк имканыны олдугча чәтинләшдирдијиндән Баш сијаси маариф идарәси әсасән мөвчуд китабханалары сахламаг уғрунда мүбаризә едирди.

Һеч дә тәсадүфү дејил ки, Н. К. Крупскаја 1921—1922-чи илләри сијаси — маариф мүәссисәләринин јашамасы уғрунда мүбаризә илләри адландырмышдыр. Н. К. Крупскаја 1924-чү илдә РСФСР I китабханачылар гурултајында кәнддә иш һаггында мә'рузәсиндә дејирди. «1921-чи илдән башлајараг бизим сијаси маариф мүәссисәләри дүзәлтмә евләр кими ләғв олмаға башладылар»[2].

Азәрбајчан КП МК-сы бәрпа дөврүндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин ләғв олунмасынын гаршысыны алмаг, онлары вәсаитлә тә'мин етмәк вә ишләрини кенишләндирмәк үчүн бир сыра тәдбирлр көрмүшдүр. Бу тәдбирләрдән бири 1921-чи илин декабр ајынын 3-дә сијаси-маариф ишчиләрини вә тәблиғат шө'бәләри I Үмумазәрбајчан гурултајынын чағрылмасы олмушдур. Гурултај Азәрбајчанын сијаси-маариф вә тәблиғат һәјатында көркәмли һадисә иди. Гурултај ашағыдакы мәсәләләри мүзакирә етмишдир[3].

1. Јени игтисади сијасәтин әсас вәзифәләри, 2. Үмумрусија сијаси — маариф ишчиләринин гурултајы һаггында,

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 101.

[2] Крупская Н. К. О библиотечном деле. Сборник М., 1957, сәһ. 184.

[3] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 2, иш 30, вәрәг 10.

3. Совет партија вә сијаси мәктәбләр һаггында, 4. Китабхана иши һаггында, 5. Баш сијаси маариф идарәсинин һесабаты вә сијаси-маариф ишинин форма вә үсулларынын нөвбәти вәзифәләри, 6. Клуб иши һаггында, 7. Савадсызлығын ләғви. 8. Гызыл Ордуда сијаси-маариф ишләри вә с.

Гурултајда гәза вә рајон сијаси маариф идарәләриндән, гәза вә рајон партија комитәләринин тәблиғат шө'бәләриндән, Бакы шәһәри сијаси-маариф идарәләриндән вә рајон партија комитәләринин тәблиғат шө'бәләриндән, Азәрбајчан КП МК-сы вә БК тәблиғат шө'бәсиндән, Баш сијаси маариф идарәсиндән, Азәрбајчан комсомолундан, Азәрбајчан фәһлә-кәндли милисиндән, Гызыл Орду вә Донанмасы сијаси шө'бәләриндән, һәмкарлар тәшкилатларындан вә с. сијаси-маариф вә тәблиғат ишилә мәшғул олан башга идарә вә мүәссисәләрдән нүмајәндәләр иштирак едирди[1]. Гурултајда сијаси маариф иши тәблиғат-тәшвигат иши апаран бүтүн идарә вә мүәссисәләрин нүмајәндәләри иштирак етдијиндән республикада мәдәни — маариф вә тәблиғат ишинин вәзифәләри кениш вә һәртәрәфли мүзакирә едилди, јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг сијаси-маариф вә тәблиғат — ишинин вәзифәләри форма вә үсуллары мүәјјәнләшдирилди вә көстәрилән мәсәләләрә даир кениш гәрар гәбул едилди.

Гурултајын II Үмумрусија сијаси-маариф ишчиләри гурултајынын гәрарларына вә орада В. И. Ленинин чыхышына мүвафиг олараг јени игтисади сијасәт шәраитиндә Азәрбајчанда сијаси-маариф ишинин вәзифәләри һаггында гәбул етдији гәрарында дејилирди: «...Сијаси-маариф ишчиләринин Биринчи Үмумазәрбајчан гурултајы совет һөкумәтинин вә Коммунист партијасынын сијасәтини бәјәнир, бунунла әлагәдар олараг гурултај белә һесаб едир ки, игтисади сијасәт сијаси-маариф ишчиләринин сыраларына сохулмаға вә әззиф, истеһсалат тәчрүбәси олмајан ишчиләри јолдан чыхармаға чалышан баш галдырмыш хырда буржуа үнсүрләринә гаршы мүбаризә апармағы сијаси-маариф ишчиләри гаршысында бир вәзифә олараг гојур. Бунунла әлагәдар олараг мәдәни, сијаси вә идеја маарифи вә тәрбијәси вәзифәсини нөвбәти вәзифә кими гаршыја гојмаг лазымдыр[2].

Гурултај хырда-буржуа үнсүрләринә гаршы мүбаризә апармагда зәһмәткешләрин мәдәни, сијаси вә идеја тәрбијәси вә маарифи ишиндә сијаси-маариф мүәссисәләри гар-

[1] Азербайджанские Известия. гәзети. 1921, 5 декабр. № 283.

[2] Јенә орада.

шысында јени шәраитлә әлагәдар олараг јени форма вә үсулларла иш апармағы мәсләһәт билирди. Гурултај тәблиғат, тәшвигат вә күтләви китаб тәблиғи ишиндә китабханаларын хүсуси ролуну гејд едәрәк ону коммунист тәрбијәси очағы кими гијмәтләндирирди. Гурултајда китабхана ишинин вәзијјәти вә кәләчәк перспективләри һаггында Баш сијаси-маариф идарәси китабханачылыг шө'бәсинин рәиси Окиншевич мә'рузә етди. Мә'рузәчи гејд етди ки, китабхана иши партија, комсомол, һәмкарлар вә һәрби тәшкилатларла әлагәдар олараг апарылыр. Республикада олан 45 китабханадан һазырда 39-у кениш сурәтдә фәалијјәт көстәрир. Бу китабханаларын комплектләшмәси билаваситә Халг Маариф Комиссарлыгынын китабхана коллектору тәрәфиндән һәјата кечирилир. Комплектләшмә әһалинин ичтимаи вә милли тәркиби әсасында јерли шәраитә ујғун олараг апарылыр. Һәм дә зәһмәткешләрә коммунист дүнјакөрүшүнү ашылајан китабларын әлдә едилмәсинә хүсуси диггәт јетирилир. Республикада китабханаларын тәшкили принсипләри һазырланмыш, бүтүн китабханаларда РСФСР Баш сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән гәбул едилмиш онлуг тәснифат системи тәтбиг едилмишдир. Китабханаларда, хүсусилә шәһәр китабханаларында каталогларын тәшкилинә башланмышдыр. Системли каталогларын тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилир. Бүтүн идарә вә мүәссисәләрдә, фабрик вә заводларда, кичик гәсәбәләрдә сабит китабханаларын тәшкил едилмәси мүмкүн олмадығында китабханачылыг шө'бәси АҺИМШ-нын мәдәнијјәт шө'бәси илә бирликдә сәјјар китабханаларын тәшкилинә башламышдыр. Китабханаларда кениш халг күтләләри арасында тәрбијә ишини гүввәтләндирмәк мәгсәди илә мәзмунлу күтләви ишләр апарылыр[1]. Бүтүн китабханаларда китабхана шураларынын тәшкил едилмәси мүһүм сајылмыш вә бу иш гисмән дә олса, јеринә јетирилмишдир. Ушагларла кениш күтләви иш апармаг үчүн һекајәчиләр дәрнәји вә ушагларын мүталиәсинә рәһбәрлик едән комиссија тәшкил едилмишдир.

Азәрбајчан ССР-нин гәзаларында вә рајонларында гәза вә рајон китабханалары, кәндләрдә исә гираәт комалары тәшкил едилмишди. Гурултај гәзаларда китабхана ишини кенишләндирмәк үчүн Азәрбајчан дилиндә кениш сурәтдә әдәбијјат нәшр етмәји, китабхана ишчиләри һазырламағ

[1] Азербайджанские Известия гәзети, 1921, 14 декабр, № 286.

үчүн 6 ајлыг курс (Азәрбајчан вә рус дилләриндә) вә хүсуси китабхана тә'лиматчылары һазырламаг үчүн институт тәшкил етмәји вә савадсызлыға гаршы мүбаризәни кенишләндирмәји лазым билмишдир[1] Һәм дә гурултај кәләчәкдә дә китабхана ишинин тәшкили мәсәләләрини мүәјјәнләшдирмиш, китабханалар тәшкил етмәк үчүн мүәјјән норма гәбул етмиш, сәјјар китабханаларын кенишләндирилмәсини лазым сајмышдыр. Гурултајын гәрарында көстәрилирди ки: «Әһалисинин сајы 10.000 нәфәрә гәдәр олан һәр шәһәр үчүн азы бир китабхана, һәр 20.000 нәфәр үчүн азы бир рајон китабханасы һесабы илә шәһәр вә кәндләрдә мөвчуд рајон китабханаларыны мөһкәмләтмәли.

Сәјјар китабханалар системинә кәләчәкдә хүсуси фикир вермәли. Бүтүн бунлар китабхана ишинин мадди бүнөврәсини тә'мин едир»[2].

Гурултај гејд едирди ки, сијаси маариф ишинин дүзкүн вә мүвәффәгијјәтли тәшкили китабхана ишинин кенишләнмәсини тәләб едир вә ондан асылыдыр. Гурултај гәзаларда китабхана ишини јахшылашдырмаг вә мәркәзлә онларын әлагәсини мөһкәмләндирмәк үчүн Баш сијаси-маариф идарәси китабхана сексијасынын јанында тә'лиматчылар групу јаратмағы, гәза китабханаларыны Азәрбајчан дилиндә елми күтләви, ичтимаи, сијаси китабларла тәкмилләшдирмәји лазым билди. Гурултај китабхана ишинә даир кениш гәрар гәбул етди. Бу гәрарда көстәрилирди:

«1) ...Китабхана иши истәр мәркәздә, истәрсә дә гәзаларда сијаси-маариф ишинин бүтүн нөвләри арасында әлагә јарадан зәрури бир васитәдир. Китабханалар олмадан сијаси маариф ишләри кенишләндирилә билмәз. 2) Јерләрдә дүзкүн башланмыш китабхана ишини мүвәффәгијјәтлә давам етдирмәк үчүн гурултај белә һесаб едир ки, Баш сијаси маариф идарәсинин китабхана бөлмәсинә тәлиматчылар апараты вермәк лазымдыр; тә'лиматчылар гәза китабханалары илә чанлы әлагә јаратмалы вә онларын ишини јахынлашдырмалыдырлар. 3. Гәза китабханаларыны елми, сијаси әдәбијјатла вә хүсусән түрк (Азәрбајчан—А. Х.) дилиндә ән јени тәшвигат әдәбијјаты илә тәмин етмәк үчүн тәчили тәдбирләр көрмәлидирләр[3].

---

[1] Азербайджанские Известия гәзети, 1921, 14 декабр, № 286.

[2] Јенә орада, 1921, 13 декабр, № 285.

[3] Јенә орада, 1921, 15 декабр, № 287.

Гурултај өз ишини гуртардыгдан сонра республиканын бүтүн сијаси-маариф ишчиләринә мүрачиәтнамә гәбул едәрәк онлары савадсызлығы ләғв етмәјә, јени игтисади сијасәти кениш зәһмәткеш күтләләри арасында изаһ етмәјә, буржуа идеолокијасынын һәр чүр тәзаһүрләринә гаршы мүбаризә апармаға вә совет һөкумәтини даһа да мөһкәмләндирмәјә чағырды. Гурултајын бу мүрачиәтнамәси республикамызын сијаси-маариф вә тәблиғат ишинин һәрәкәт програмы олду. Бүтүн сијаси-маариф ишчиләри, о чүмләдән китабханачылар гурултајын гәрарларыны јеринә јетирмәк үчүн кениш тәдбирләр һазырламаға башладылар.

* * *

Азәрбајчан коммунист партијасы бәрпа дөврүндә китабхана ишинин јахшылашдырылмасына даир бир сыра тәдбирләр һәјата кечирмишдир.

Азәрбајчан КП китабхана ишини вачиб ишләрдән бири һесаб едир, кениш зәһмәткеш күләләринин сијаси маарифиндә онларын ролуну кенишләндирмәји тәләб едирди. Азәрбајчан КП МК-сы һәлә 1920-чи илин 24 мајында республикада мәдәни-маариф ишини кенишләндирмәк, ону һәр чүр «мәдәнијјәтчиликдән» азад едәрәк сијаси-маариф характери вермәк, мәдәни-маариф очагларынын ишини партијанын сијасәти илә, партија тәблиғаты илә әлагәләндирмәк вә рајон партија комитәләринин мәдәни-маариф ишиндә иштиракыны мүәјјәнләшдирмәк мәгсәди илә «Азәрбајчан КП рајон комитәләринин мәдәни-маариф иши үзрә тә'лиматыны»[1] тәсдиг етмишдир. Бу тә'лиматда Мәркәзи Комитә гејд едирди ки, сијаси тәрбијә вә үмумијјәтлә коммунист тәрбијәсинин мүвәффәгијјәтли тәшкили зәһмәткешләрин үмуми инкишаф сәвијјәсиндән асылыдыр. Савадсыз вә јарым савадлы адамлар шифаһи тәблиғаты олдугча кеч гаврајыр вә мәтбуатдан истифадә едә билмирләр. Бу исә зәһмәткешләр арасында партија тәблиғатынын кениш сүрәтлә јајылмасыны чәтинләшдирир. Бунунла әлагәдар олараг тә'лиматда көстәрилир:

«...Партија маариф иши саһәсиндә мүәјјән сијасәт јеридилмәсиндә вә биликләрин зәһмәткеш күтләләр арасында мүвәффәгијјәтлә јајылмасында сон дәрәчә марағлыдыр;

---

[1] Коммунист гәзети, (русча). 1920, 24 мај, № 19.

буна көрә дә рајон комитәләри халг маариф шө'бәләри илә, ингилаб комитәләри јанындакы шө'бәләрлә вә биринчи нөвбәдә мәктәбдән кәнар јарым шө'бәләрлә билаваситә әлагә сахламалыдыр. Бир тәрәфдән рајон комитәләри маариф шө'бәсинин тәшәббүсләрини һәр васитә илә мүдафиә етмәли, дикәр тәрәфдән исә маариф ишинин коммунист тәблиғаты илә әлагәләндирилмәсинә нәзарәт етмәлидир»[2].

Азәрбајчанда совет һакимијјәтинин гәләбәсиндән сонра Азәрбајчан КП МК-сы вә БК-си Азәрбајчанлы фәһләләр ичәрисиндә кениш мәдәни-маариф иши апарырдылар. Партијанын көстәриши илә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри јарадылыр, мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил едилирди. Китабханаларын Азәрбајчан дилиндә әдәбијјатла тәкмилләшмәсинә хүсуси диггәт јетирилирди.

1922-чи илин јанвар ајында кечирилән Азәрбајчан КП XI Үмумбакы конфрансы «Түрк (азәрбајчанлы) пролетариаты арасында коммунист тәрбијәсинин ашыланмасы ишини кенишләндирмәк вә савадсызлығы ләғв етмәк мәсәләсинә хүсуси диггәт јетирмишдир. Конфранс гејд едирди ки, һазырда Бакы партија тәшкилатынын әсас вәзифәләриндән бири кениш зәһмәткеш күтләләрини коммунизм руһунда тәрбијә етмәкдән ибарәтдир. Конфрансын гәбул етдији тезисләрдә көстәрилирди ки: «Түрк (Азәрбајчан—А. Х.) пролетариатынын коммунист тәрбијәси мәсәләси вә савадсызлығын, әлбәттә, биринчи нөвбәдә партија үзвләри арасында савадсызлығын, тезликлә ләғв едилмәси Бакы тәшкилаты үчүн хүсусилә мүһүм вә биринчи дәрәчәли әһәмијјәтә маликдир»[2]. Кениш зәһмәткеш күтләләринин коммунист тәрбијјәси ишиндә китабханаларын хүсуси ролу олдуғундан партија китабханалардан күтләви сијаси ишдә јахындан истифадә етмәји лазым билирди.

Јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилдији илләрдә Азәрбајчан КП мәдәни-маариф мүәссисәләринин јени шәраитлә әлагәдар олараг вәзифәләрини изаһ едир вә онлардан кениш сурәтдә истифадә едирди.

1922-чи илдә топланмыш Азәрбајчан КП IV гурултајы гејд едирди ки, һазырки шәраитдә партијанын күтләви иши

[1] Коммунист гәзети, (русча). 1920, 24 мај, № 19.

[2] IX Общебакинская конференция АКП, январь 1922 г. (Стенографический отчет). Издание БК АКП. Бакы, 1922, сәһ. 74—75.

кәндләрдә вә шәһәрдә өз форма вә мәзмунуну әсаслы сурәтдә дәјишмәлидир. Әввәлки күтләви митингләрин, ичласларын јеринә даһа әһәмијјәтли тәшкилати ишләр һәјата кечирмәк мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишиндә јахындан иштирак етмәк лазымдыр. Гурултајын гәрарында көстәрилирди ки: јени игтисади сијасәт шәраитиндә партијанын тәшвигат тәблигат иши мүстәсна әһәмијјәт кәсб едир. Мүһарибә дөврүндә мүбариз митинг характери дашыјан тәблигат-тәшвигат иши инди сәфәрбәредичи характер дашыјан тәшвигат, мүнтәзәм мәдәни вә сијаси-маариф иши формасында апарылмалыдыр[1].

Гурултај тәрәфиндән гаршыја гојулан бу вәзифәнин һәјата кечирилмәси китабханалардан өз ишләрини кенишләндирмәји јени игтисади сијасәт шәраитинә ујғун олан фәһләләрин вә кәндлиләрин өз пешәләринә аид, динч гуручулуг ишләринә аид әдәбијјаты тәблиғ етмәји тәләб едирди. Китабханалар охучу јығынчаглары вә митингләр әвәзинә кениш күтләви ишләр, сијаси-маариф ишләри һәјата кечирирди. Китабханаларда савадсызлығы ләғв едән дәрнәкләр, әдәби-бәдии кечәләр, китаб-мүзакирәләри, китаб сәркиләри тәшкил едилирди. Китабханаларын һәјата кечирдији бүтүн тәдбирләр сијаси тәблигат характериндә иди. Бу дөврдә китабханларын китаб тәблиғиндә иштирак етмәсинә мане олан чәһәтләрдән бири китабларын азлығы иди. Партија вә һөкумәт китабханаларын јени китабларла тәкмилләшмәсинин мүнтәзәм олараг гајғысына галырды.

Гәзаларда китабханаларын кенишләнмәси үчүн мүнтәзәм олараг вәсаит бурахылырды. 1922-чи илин декабрында Халг Комиссарлар Совети гәза вә рајон китабханаларына китаб алмаг үчүн 60 милјард манат пул бурахылмасына гәрара алмышды[2].

I Азәрбајчан советләр гурултајы мәдәни-маариф мүәссисәләринин, о чүмләдән китабханаларын кенишләнмәси вә лазыми вәсаитлә тә'мин едилмәси ишинә хүсуси диггәт јетирди.

Азәрбајчан Халг Маариф Комиссары Д. Бүнјадзадә өз чыхышында китабхана ишиндән данышаркән дејирди: Республикамызда китабханалар мүнтәзәм олараг кенишләнир,

[1] Резолюция и постановления IV съезда АКП(б). Издание Центрального Комитета АКП. Бакы, 1922, сәһ 6.

[2] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 411, сијаһы 4, иш 120, вәрәг 56, пр. № 41.

704—5

Әкәр әввәлләр Азәрбајчанда олан бүтүн китабханаларда 100.000 китаб вар идисә, инди тәхминән 300.000 китаб вардыр. Китаблар она көрә артмышдыр ки, Русијадан, Күрчүстандан, Түркијәдән вә Ирандан китаблар алынмышдыр[1].

Јени игтисади сијасәт дөврүндә мәдәни гуручулуг иши бөјүк идеоложи мүбаризә шәраитиндә һәјата кечирилирди. Јени игтисади сијасәт дөврүндә капиталист елементләринин инкишафына нисбәтән јол верилмәси буржуа идеолокијасынын баш галдырмасы тәһлүкәсини доғурмушду.

Белә бир идеоложи мүбаризә шәраитиндә коммунист партијасы сијаси-маариф ишләринин дүзкүн тәшкилинә хүсуси диггәт јетирирди. Сијаси-маариф мүәссисәләринин әсас вәзифәси һәртәрәфли күтләви тәблиғат ишләриндән, күтләви ишин мухтәлиф форма вә үсулларындан истифадә едәрәк баш галдырмагда олан буржуа идеолокијасына гаршы мүбаризә апармагдан коммунист партијасынын сијасәтини тәблиғ етмәкдән ибарәт иди. Китабханалар јени игтисади сијасәтин маһијјәтини вә әһәмијјәтини онун јеканә дүзкүн сијасәт олдуғуну фәһләләрә вә кәндлиләрә изаһ етмәли иди.

Јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилдији дөврдә Азәрбајчан КП-сы китабхана ишинин јахшылашдырылмасына хүсуси диггәт јетирир, онун ишинин мәзмунча јахшылашдырылмасыны, коммунист тәблиғаты, партија вә һөкумәтин сијасәти илә әлагәләндирилмәсини лазым билирди. Партија китабхана ишиндә нәзәрә чарпмагда олан «мәдәнијјәтчилијә», сијаси һәјатдан узаглашма һалларына гаршы мүбаризә апарыр, китабханаларын коммунист тәрбијәси очағына чеврилмәсини тәләб едирди.

1922-чи илин нојабр ајында топланмыш Азәрбајчан коммунист партијасы конфрансынын гәрарында бу мәсәләдән бәһс едиләркән көстәрилир: «Китабханалары мешшан мәдәнијјәтчилијин әјләнчә мәркәзинә чевирмәк мејлләринин гаршысыны гәт'и сурәтдә алмалы вә китабханалардан ичтимаи-сијаси вә коммунист тәрбијәси үчүн күчлү бир васитә кими истифадә етмәли»[2].

Республикада тәблиғат-тәшвигат ишинин јахшылашдырылмасы мәсәләсини музакирә едән бу конфранс тәблиғат-тәшвигат ишиндә китабханаларын хүсуси ролуну гејд етди

1 Первый Всеазербайджанский с'езд Советов. (Стенографический отчет). Бакы, 1922, сәһ. 126.

2 Конференция Азербайджанской КП(б). [2-я]. Резолюции. Бакы, 1922, сәһ. 22.

вә онлары тәблиғат ишинин мәркәзинә чевирмәјә лазым билди. Конфранс фәһлә рајонларында сәјјар китабханаларын тәшкил едилмәсини, республикада китабхана ишинин јахшылашдырылмасына көмәк етмәји партија тәшкилатларына бир вәзифә олараг тапшырды, клубларын вә китабханаларын ишини бири-бири илә әлагәләндирмәји тәләб етди[1].

1923-чү илин октјабр ајынын 5-дә РК(б)П МК-сы «Китабхана ишинә партијанын тә'сиринин күчләндирилмәси һаггында» гәрар гәбул етди. Бу гәрара көрә гәза вә рајон партија комитәләри тәблиғат-тәшвигат шө'бәсинин јанында китабхана комиссијалары тәшкил едилди. Китабханаларын ишинә партијанын тә'сирини күчләндирмәк үчүн маариф идарәләринә вә китабханалара партија үзвләриндән бачарыглы тәблиғатчылар тәһким едилди. Гәрарда кәнддә китабхана ишинин тәшкилинә дә хүсуси диггәт јетирилир, волост партија тәшкилаты катибләринә кәнд китабхана советләринин вә китабхана көмәкчиләри дәрнәкләринин ишиндә јахындан иштирак етмәк онларын ишинә көмәк етмәк мәсләһәт көрүлүрдү[2].

Бу гәрар бәрпа илләриндә китабхана ишинин сәмәрәли тәшкилиндә хүсуси рол ојнады.

* * *

Јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилдији илләрдә Азәрбајчан КП китабхана ишини мәзмунча јахшылашдырмаг уғрунда кениш мүбаризә едирди. Јени игтисади сијасәт дөврүндә бир чох китабханалар јерли бүдчәләрә кечирилмиш, дөвләт тәчһизатындан чыхарылмышды. Мәдәни-маариф мүәссисәләринин, о чүмләдән китабханаларын јерли бүдчәләрә кечирилмәси, онларын ишинин зәифләмәсинә, гәзаларда исә ләғв едилмәсинә кәтириб чыхарырды. 1923-чү ил апрелин 19-да Халг Маариф Комиссарлығынын коллекијасы дөвләт тәчһизатында галан мүәссисәләрин сијаһысыны тәсдиг етди[3]. Бу сијаһыда Азәрбајчан Дөвләт китабханасынын, мәркәзи техники китабхананын вә гәза, рајон китабханала-

1 Конференция Азербайджанской КП(б). Резолюции. Бакы, 1922, сәһ. 22.

2 Директивы ВКП(б) и постановления советского правительства о народном образовании за 1917—1947 гг. Выпуск 2. М., Л., 1947, сәһ. 156—157.

3 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 74, иш 131, вәрәг 172—173.

рынын да ады вар иди. Комиссарлыг көстәрилән китабханаларын дөвләт һесабына тәчһиз едилмәсини лазым билирди.

1923-чү илин мајын 10-да Азәрбајчан КП МК «Халг Маариф Комиссарлығынын бир сыра мүәссисәләринин дөвләт тәчһизатында галмасы һаггында» мәсәлә мүзакирә етмиш вә гәрар гәбул етмишди. Гәрарда гејд едилирди ки: «РКП Загафгазија Өлкә Комитәсинин гаршысында Маариф Комиссарлығынын Баш сијаси-маариф идарәсинин вә б. тәшкилатларын дөвләт тәчһизатында галмасы һаггындакы хаһишини мүдафиә етмәк»[1].

Азәрбајчан КП МК-нын бу гәрары әсасында 1923-чү илин мај ајында Азәрбајчан Халг Комисарлар Совети көстәрилән мүәссисәләрин дөвләт тәчһизатында галмасы һаггында мәсәлә мүзакирә етмиш вә мәдәни-маариф мүәссисәләри шәбәкәсинин ихтисар едилмәсинин гаршысыны алмағы лазым билмишди[2].

Бәрпа илләриндә кениш зәһмәткеш күтләләри арасында китаб охумаг вә китабханалар тәшкил етмәк ишинә бөјүк тәләбат әмәлә кәлмишди. Зәһмәткешләр јени китабханаларын тәшкилиндә јахындан иштирак едир, онлара мадди чәһәтдән көмәк едирдиләр.

В. И. Ленин 1921-чи илдә китабханаларын инкишафыны көстәрән рәгәмләрлә таныш олдугдан сонра јазырды: «Көрүнүр, бу рәгәмләр мәһз ону көстәрир ки, фәһлә вә кәндли күтләләри ичәрисиндә елмә догру бөјүк јүксәлиш вардыр, тәһсил алмаға вә китабханалар јарадылмасына гүдрәтли, сөзүн әсил мә'насында «халг» сә'ји әмәлә кәлмишдир. Лакин халгын бу сә'јини тәшкил етмәји, јолуна гојмағы, мүәјјәнләшдирмәји, бу сә'ји дүзкүн тә'мин етмәји биз һәлә һеч дә бачармырыг. Һәгигәтән ваһид китабхана шәбәкәси јаратмаг саһәсиндә һәлә чох-чох ишләмәли, һәм дә инадла ишләмәли олачағыг»[3].

Владимир Иличин дедији кими Азәрбајчанда да китабханалар тәшкил едилмәси ишинә бөјүк халг сә'ји әмәлә кәлмишди. Кениш халг күтләләри дәфәләрлә дөвләт органлары-

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 74, иш 131, вәрәг 169.

2 Јенә орада, ф. 1, сијаһы 74, иш 134, вәрәг 38.

3 Ленин В. И. Әсәрләри. Чилд 32, сәһ. 128.

на мүрачиәт едиб китабханалар вә гираәтханалар тәшкил етмәкдә онлара көмәк етмәји хаһиш едирдиләр.

1923-чү илин апрел ајынын 11-дә 5-чи Парален вә Јухары Дағлыг күчәсиндә јашајан вәтәндашлардан бир групу һәмин рајонда китабхана — гираәтхана ачмаг үчүн әризә илә Бакы Халг Маариф Шө'бәсинә мүрачиәт етмишди. Бу әризәни 50 нәфәр имза етмишди ки, бунлардан 10 нәфәри партија үзвү иди. Әризә ики нәфәр евләр идарәси мүдири тәрәфиндән дә имза едилиб мөһүрләнмишди. Әризәдә көстәрилирди ки: «Бунунла сизин нәзәринизә чатдырырыг ки, бир нечә чаны јанан јолдашлар бир јерә топлашыб, мәсләһәтләшиб белә гәрара кәлмишләр ки, өз араларында олан нәлајиг һәрәкәтләри арадан галдырмаг мәгсәди илә бир түрк (Азәрбајчан) китабханасы ачмаға ичазә вермәји сиздән хаһиш едәк»[1]. Әризәдә һәм дә көстәрилирди ки, китабхананы тәшкил етмәк үчүн бина дүзәлдилмишдир.

1923-чү илин феврал ајынын 4-дә бир груп ана Нәриман Нәриманов адына хәстәхананын јанында ушаг китабханасы тәшкил етмәк һаггында Бакы Халг Маариф Шө'бәсинә әризә вермишләр. Әризәдә көстәрилирди ки, ушагларын мәдәни инкишафында китабханалар јахындан иштирак етмәли, кәнч нәслин тәрбијәсинә көмәк етмәлидир. Китабхана тәшкил етмәк үчүн китаблар вә вәсаит топландығы әризәдә гејд едилирди[2]. Зәһмәткешләрин китабханалар тәшкил едилмәсинә даир тәләбаты кет-кедә артыб бәрпа илләринин ахырында күтләви характер алмышды. Зәһмәткешләр јени китабханаларын тәшкилини, китабхана хидмәтинин јахшылашдырылмасыны тәләб едирдиләр.

1925-чи илин мај ајынын 15-дә Јухары Дағлыг күчәси вә 4-чү Паралел күчәси сакинләри тәрәфиндән гејри-ади бир ичлас чағырылмышды. Ичлас китабхана тәшкил етмәк мәсәләсини мүзакирә едирди. Бу ичласын нүмајәндәләри китабхана тәшкил етмәк үчүн Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин китабханачылыг шө'бәсинә әризә верилмәсини гәрара алдылар. Әризәјә 75 нәфәр адам гол чәкмишдир[1]. Әризәдә көстәрилирди ки, китабхананы јерләшдирмәк үчүн бина тапылмышдыр.

---

1 Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 1433, сијаһы 2, иш 188, вәрәг 137.

2 Јенә орада, вәрәг 22.

3 Јенә орада, вәрәг 79.

Зәһмәткешләр китабханалар тәшкил етмәк үчүн вәсаит топламагда да јахындан иштирак едирдиләр. Бу ишдә «китабхана достлары чәмијјәти» китабханалара даһа јахындан көмәк едирди. 1922-чи илин март ајынын 26-да Бакы шәһәриндә Әзизбәјов адына китабхананы тәшкил етмәк үчүн «китабхана достлары чәмијјәти» Сатир-агит театрында бир тамаша көстәрди. Тамашадан топланан пул китбханаја сәрф едилди. Китабхана 1922-чи илин мај ајынын 19-да тәнтәнәли сурәтдә ачылды. Ачылышда чохлу адам иштирак едирди. Ачылыша топлананлар М. Әзизбәјов һаггында мә'рузәјә гулаг асдылар вә китабхананын иши илә таныш олдулар[1]. Китабханада савадсызлар үчүн учадан оху тәшкил олунур, партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләри кениш сурәтдә изаһ едилирди.

Јухарыда көстәрдијимиз мисаллар ингилаб нәтичәсиндә Азәрбајчанлы зәһмәткешләр ичәрисиндә мәдәнијјәтә билијә, елмә доғру әмәлә кәлән бөјүк тәләбатын тәзаһүрү иди. Бу мисаллар Азәрбајчан әһалиси ичәрисиндә китаб охумаға, китабханалар тәшкил етмәјә бөјүк халг сә'ји әмәлә кәлдијини бир даһа тәсдиг едир. Кет-кедә һәм Бакыда, һәм дә Азәрбајчанын гәзаларында китабханалар халгын мәишәтинә дахил олмаға башлајыр, бөјүк халг гајғысы илә әһатә едилирди.

Мәһз буна көрәдир ки, јени игтисади сијасәтдән доған чәтин шәраитдә белә Бакыда китабхана иши чох зәифләмәди. Әксинә, мүнтәзәм олараг кејфијјәтчә јахшылашараг өз фондларыны зәнкинләшдирди.

Азәрбајчанын гәзаларында исә вәзијјәт белә дејилди. 1922—1923-чү илләрдә гәзаларда чәми 17 китабхана вар иди. Бунлардан 15 мәркәзи гәза китабханасы, 2 рајон китабханасы иди[2]. Гәзаларада китабхана ишинин белә зәиф инкишаф етмәсинин әсас сәбәби ингилаба гәдәр китабханаларын олмамасы иди. Гәзаларда китабхана иши тамамилә јени иш олдуғундан аз бир мүддәт ичәрисиндә јени китабханалар тәшкил етмәк олдугча чәтин иди. Чүнки јени китабханалар тәшкил етмәк үчүн нә Азәрбајчан дилиндә истәнилән гәдәр китаб, нә дә китабханаларда ишләјә биләчәк мүтәхәссис кадрлар јох иди. Нәһајәт јени игтисади сијасәтдән доған

---

1 Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 1439, сијаһы 2, иш 188, вәрәг 79.

2 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 62.

чәтинлик үзүндән 1922-чи илин биринчи рүбүндә рајонларда олан китабханалар бағлағнмаға мәчбур олурдулар[1]. Бу иш 1922-чи илин феврал ајында Баш сијаси-маариф идарәсинин ләғв олмасы илә әлагәдар олараг даһа да сүр'әтләнди. 1922-чи илин јанвар ајынын 3-дә Азәрбајчан КП МК-нын сијаси вә тәшкилат бүросу Загафгазија өлкә комитәсинин көстәриши илә Баш сијаси-маариф идарәсинин ләғв едилмәсини лазым билди[2]. Баш сијаси-маариф идарәсинин ләғв едилмәсинин дүзкүн олмамасы тезликлә һисс едилди. Бу, мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинә мәнфи тә'сир көстәрди. Хүсусилә гәзаларда мәдәни- маариф мүәссисәләри күтләви сурәтдә ләғв олмаға башлады. Республикада Баш сијаси-маариф идарәсинин тәшкил едилмәсинә бөјүк еһтијач һисс едилирди.

Мәһз буна көрәдир ки, Азәрбајчан КП МК-сы 1922-чи илин сентјабр ајында Баш сијаси-маариф идарәсинин јенидән бәрпа едилмәси һаггында көстәриш верди. Баш сијаси-маариф идарәси бәрпа едиләркән онун јанында китабханачылыг шө'бәси дә фәалијјәтә башлады. Китабханачылыг шө'бәсинин гаршысында республикада, хүсусилә гәзаларда, китабхана ишини кенишләндирмәк кими мүһүм бир вәзифә дурурду. 1922-чи илин октјабр ајындан башлајараг 1923-чү илин ијул ајына гәдәр гәза китабханалары тәркибиндә һеч бир дәјишиклик олмады. Бу дөврдә әсас вәзифә јени китабханалар ачмаг дејил мөвчуд китабханалары сахламаг иди. Јени китабханаларын тәшкил едилмәмәсинә бахмајараг гәзалара мүнтәзәм олараг әдәбијјат көндәрилирди. 1922-чи илин сентјабрындан 1923-чү илин ијул ајына гәдәр 9 ај мүддәтиндә китабхана шө'бәсинин китабхана коллекторундан гәза китабханаларына вә б. мәдәни-маариф мүәссисәләринә рус дилиндә 1090 адда 2070 китаб, Азәрбајчан дилиндә 983 адда 1749 китаб чәмиси 2073 адда 3819 китаб көндәрилмишдир[3]. 1922-чи илин сентјабр ајындан башлајараг китабханачылыг бөлмәси бир сыра методик мәктублар тәртиб едиб гәза китабханаларына көндәрмәјә башлады. Тәртиб едилмиш васаитләр ичәрисиндә: «Гәза китабханаларынын

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 63.

2 Јенә орада, сијаһы 74, иш 126, вәрәг 30.

3 Јенә орада, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 68.

техники чәһәтдән тәшкили вә статистик һесабатларын тәртиб едилиб мәркәзә көндәрилмәси гајдасы», «Китабхана достлары чәмијјәти вә китабхана советини тәшкил етмәк һаггында әсаснамә», «Китабханаја китабларын гәбул едилмәси вә истифадә гајдасы, «Гәза, рајон вә мәктәб китабханаларын үчүн онлуг тәснифат чәдвәли», «Гәза китабханаларында иш апармаг үчүн нүмунәви сијаһы», «Азәрбајчан ССР-нин гәза вә рајон китабханаларынын вәзијјәти һаггында анкетин лајиһәси», «Лазыми бланкларын вә китаб карточкаларынын формасы» вә с. кими гијмәтли вәсаитләр вар иди[1].

Бу вәсаитләр рус вә Азәрбајчан дилләриндә тәртиб едилмишди. Бундан башга А. Сејидовун «Китабхана нәдир вә нә чүр китабханалар олур» адлы китабы, «Халг китабханаларында китаблары нечә бөлүшдүрмәк вә тәсвир етмәк» вә «Кичик түрк (Азәрбајчан—А. Х.) китабханасыны нечә ачмаг» адлы китаблар вә Покровскинин «Библиотечная техника» китабы Азәрбајчан дилиндә нәшр едилиб гәза китабханаларына көндәрилмишди[2]. Китабхана ишинә даир Азәрбајчан дилиндә belə вәсаитләрин тәртиб вә нәшр едилмәси Азәрбајчан китабхана иши тарихиндә чох мүһүм бир иш иди.

Белә вәсаитләрин нәшр едилмәси китабхана ишинин мәзмунча јахшылашмасына сәбәб олур, онун елми әсаслар үзәриндә инкишаф етмәсини тә'мин едирди. Китабхана техникасынын јахшылашдырылмасы ејни заманда охучулара хидмәт ишини асанлашдырды ки, бу да китабхана ишинин даһа да кенишләнмәсини вә зәһмәткешләри өз әтрафында топлајан ән јахшы мүәссисәјә чеврилмәсини тә'мин едирди.

Китабхана бөлмәси гәза китабханаларынын фондуну идејача көһнәлмиш китаблардан тәмизләмәк мәгсәди илә бүтүн гәза китабханаларындан фондда олан китабларын сијаһысыны тәләб етмиш вә гәзалардан һәмин сијаһылары алдыгдан сонра идејача лазымсыз китабларын китабхана фондларындан чыхарылмасы һаггында көстәриш верилмишди[3].

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 14.

2 Јенә орада, вәрәг 15.

3 Јенә орада, вәрәг 14.

Јени игтисади сијасәт дөврүндә дөвләт тәрәфиндән китабхана ишинә ајрылан вәсаитин азалмасы илә әлагәдар олараг јерләрдә бә'зи рәһбәр ишчиләр китабханалардан истифадә етмәк үчүн пул тәтбиг едилмәсини ирәли сүрдүләр. Китабханалардан пулла истифадә едилмәси илк дәфә олараг 1921-чи илдә Москва вә Ленинградын бә'зи китабханаларында тәтбиг едилмәјә башламышды[1]. Китабханалардан истифадә етмәји пуллу олмасы Совет һөкумәтинин халг маарифи саһәсиндә һәјата кечирдији принсипләрә ујғун кәлмирди.

РК(б)П МК 1921-чи илин нојабр ајында өзүнүн «Мaариф Мүәссисәләринин сахланмасында јерли вәсаитләрдән истифадә едилмәси һаггында»[2] адлы директивиндә китабханалардан истифадә етмәк ишинә пул тәтбиг едилмәсини пиcләди вә кәләчәкдә дә мәдәни-маариф мүәссисәләриндә зәһмәткешләрин пулсуз истифадә етмәк ишини тәшкил етмәк принсипини горујуб сахламағы лазым билди вә јерли бүдчәләрдән мәдәни-маариф мүәссисәләринә вәсаит ајрылмасыны тәләб етди.

1921—1925-чи илләрдә Азәрбајчанда да бә'зи китабханалардан истифадә етмәк ишинә пул тәдбиг едилмишди. Бу, Бакы шәһәр китабханаларында даһа чох јајылмышды[3]. Баш сијаси-маариф идарәси китабхана бөлмәсинин 1925-чи ил һесабатында көстәрилир ки, пуллу китабханалардан әлдә едилмиш вәсаит һесабына 1245 китаб алынмышдыр.

Гәзаларда да китабханалардан истифадә етмәк ишинә пул тәдбиг едилмәсинә тәшәббүс көстәрилмишдир. Мәсәлән 1923-чү илдә Шамахы гәза китабханасындан истифадә етмәк пуллу олмушдур[4].

1923-чү илдә Баш сијаси-маариф идарәси Шамахы китабханасында истифадә пулунун ләғв едилмәси һаггында гәрар гәбул етди. Башга гәзаларда белә сәһвләрин гаршысыны алмаг үчүн Баш сијаси-маариф идарәси бүтүн гәзалара тә'лимат мәктубу көндәрмиш вә тәләб етмишдир ки, гәза

---

1 Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, сәһ. 54.

2 Известия ЦК РКП(б). 1921, № 36, сәһ. 23—24.

3 Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 1439, сијаһы 2, иш 191, вәрәг 3.

4 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 14.

китабханалары үмумачыг олдуғундан онлардан пулла истифадә етмәк дүзкүн дејилдир[1].

Бәрпа илләриндә Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы гәзаларда китабхана ишини јахшылашдырмаг үчүн бир сыра мүһүм тәдбирләр һәјата кечирмишдир. Мүнтәзәм олараг гәза сијаси маариф идарәләри илә әлагә јарадылмыш, китабханалар методик васаитләрлә, тә'лиматларла тә'мин едилмиш, онларын иши јохланыб коллекијада мүзакирә едилмишдир.

1922-чи илин декабр ајында Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы гәза китабханаларында китабхана ишинин вәзијјәти һаггында, 1923-чү илин мај ајында Шуша, Көјчај, Ағдам, Чаваншир, Ләнкәран гәзаларында китабхана ишинин вәзијјәти һаггында китабханачылыг бөлмәсинин мүдири Гијасбәјовун мә'рузәсини динләјиб кениш гәрар гәбул етмишдир[2].

1923-чү илдән башлајараг гәзаларда јени китабханалар тәшкил едилмәјә башланды. 1923-чү илдә, Баш сијаси-маариф идарәси Ағдамда, Астарада, Кәдәбәјдә вә с. китабханалар тәшкил етмәји нәзәрдә тутмасына бахмајараг, анчаг Ағдамда китабхана ачмаг мүмкүн олмушду[3]. Ағдамда китабхана тәхминән 1920-чи илин ахырларында варды. Бу китабхана 1922-чи илдә ләғв едилмишди[4].

Бәрпа илләриндә Азәрбајчан гәзаларында олан китабханалар әсасән ики типә бөлүнүрдү. Гәза вә рајон китабханалары. 1925-чи илдә Азәрбајчанын гәзаларында чәми 25 китабхана олмушдур. Бу китабханаларын 16-сы гәза мәркәзи китабханасы, 7-си рајон китабханасы, 2-си исә Нахчыван вә Кәнчә гадын клубларынын јанында иди[5]. Көстәрилән китабханалардан гәза китабханалары вә ики рајон китабханасы 1923-чү илә гәдәр мөвчуд иди. Јердә галан 7 китабхана 1923—1925-чи илләрдә тәшкил едилмишдир. Кет-кедә гәзаларда китабхана вә гираәтханаларын сајы артырды. Мәс., Шамхор гәзасында китабханаларын вә гираәтханаларын сајы

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1. сијаһы 235, баглы 6, иш 87, вәрәг 14.

[2] Јенә орада, ф. 1, сијаһы 235, баглы 10, иш 134, вәрәг 12—13.

[3] Јенә орада.

[4] Јенә орада, баглы 6, иш 87, вәрәг 76.

[5] Отчетные материалы VII с'езду АКП(б). Издание ЦК АКП(б). Бакы, 1925. сәһ. 46.

дөрддән 10 чатдырылмышды[1]. Нуха гәзасынын кәндләриндә 13 гираәтхана вар иди ки, бунлардан 6-сы мәсчидләрдә јерләшдирилмишди[2]. Губа гәзасында 43 гираәт комасы вар иди[3].

Гәза вә рајон китабханаларында китабларын вә охучуларын сајы да мүнтәзәм олараг артырды. 1925-чи илдә гәза вә рајон китабханаларында 85.000 китаб вә 25.000-дән артыг охучу вар иди. Китабларын јарыдан чоху азәрбајчанча, охучуларын исә 3/4 азәрбајчанлы иди[4].

Гәза китабханаларында вә бә'зи рајон китабханаларында (Газах вә с.) каталоглар тәшкил едилмәјә башламышды. Бүтүн китабханаларда онлуг тәснифат системи тәтбиг едилмишди. Китабханалар мүнтәзәм олараг китабхана техникасы илә тә'мин едилирди.

1921—1925-чи илләрдә гәза вә рајон китабханалары мүнтәзәм олараг Баш сијаси-маариф идарәси китабхана шө'бәсинин китабхана коллектору тәрәфиндән комплектләшдирилмишди. Һәлә ингилабын илк күнләриндән тәшкил едилмиш китабхана коллектору китабларын топланмасында, горунуб сахланмасында вә китабханалар арасында дүзкүн бөлүшдүрүлмәсиндә мүһүм рол ојнајырды. Китабхана коллектору китабханалары планлы сурәтдә һәр бир китабхананын профилинә, јерли шәраитинә, охучу тәркибинә ујғун олараг комплектләшдирди ки, бу да мүтәхәссис китабханачыларын олмадығы бир дөврдә чох мүһүм әһәмијјәтә малик бир мәсәлә иди. Коллектор ејни заманда китабханалары китабхана техникасы илә дә тәчһиз етмәјә чалышырды.

Әввәлчә гејд етдијимиз кими китабхана коллектору 1920-чи илдән мөвчуддур. 1922-чи илин март ајында китабхана коллектору дүзкүн олмајараг ләғв едилди[5]. Бунун әсас сәбәби куја 1922-чи илдән башлајараг китабларын азад сурәтдә сатылмасы иди. Коллекторун ләғв едилмәси тезликлә республикада китабхана ишинин инкишафына өз мәнфи тә'сирини көстәрди. Мәркәздән, китаб мағазаларындан 100 километрләрлә узагда олан гәза вә рајон китабханалары јени китаблары әлдә етмәкдән мәһрум олдулар: Одур ки,

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1925, 4 декабр, № 278.

[2] Јенә орада. 1925, 15 декабр, № 287.

[3] Јенә орада. 1925, 21 декабр, № 232.

[4] Отчетные материалы, VII с'езду АКП(б). Издание ЦК АКП(б). Бакы, 1925, сәһ. 46.

[5] Бакинский рабочий гәзети, 1922, 6 феврал, № 28.

коллекторун јенидән бәрпа едилмәсинин зәрурилији һаггында сәсләр учалмаға башлады.

Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы 1922-чи илин 18 декабрында гәза китабханаларынын вәзијјәти һаггында мәсәлә мүзакирә етди вә коллекторун јенидән бәрпа едилмәси һаггында гәрар гәбул етди[1].

Коллектор 1922-чи илин ијун ајында јенидән бәрпа олунду. Китабхана коллектору маариф комиссарлығынын китабханалары илә јанашы олараг башга идарә вә мүәссисәләрин китабханаларыны вә башга мәдәни-маариф мүәссисәләрини дә китабла тә'мин едирди. 1921-чи илдә коллектор Азәрбајчанын бүтүн китабханаларына 35.210 нүсхә китаб вермишди ки, бундан 20.674 нүсхәси Халг Маариф Комиссарлығынын китабханаларына 14.536 нүсхәси исә башга идарә вә мүәссисәләрин китабханаларына көндәрилмишди. Коллектор китабханалары китабларла бәрабәр плакат вә портретләрлә дә тә'мин едирди. 1921-чи илдә китабханалара 24.000 плакат вә портрет көндәрилмишди. Бунлардан 692 нүсхәси гәза китабханаларына көндәрилмишди[2].

Китабхана коллектору гәза вә рајон китабханаларынын комплектләшдирилмәсини билаваситә өз өһдәсинә көтүрмүшдү. 1925-чи илдә коллектор гәза вә рајон китабханаларына 23.692 нүсхә китаб көндәрмишди. Бу китаблардан 17.514 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди[3].

Китабхана коллектору гәза китабханаларыны китабларла јанашы олараг дөврү мәтбуатла да тә'мин едирди. 1923—1924-чү илләрдә гәза китабханаларына «Коммунист» (азәрбајчанча), «Коммунист» (ерманичә), «Јени јол», «Јени фикир», «Заря Востока» гәзетләри вә «Маариф вә мәдәнијјәт», «Молла Нәсрәддин» журналлары көндәрилмишди[4].

1925-чи илдән башлајараг Азәрбајчан китабханаларынын планлы сурәтдә комплектләшдирилмәси вә јени нәшрләрлә тәкмилләшдирилмәси ишиндә Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасынын хүсуси ролу олмушдур.

---

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 179.

[2] Ахашјан М. Х. Записки старого библиотекаря, мапһында јазылмыш, Бакы, 1955, сәһ. 14—19.

[3] Отчетные материалы VII с'езду. Баку, издание ЦКАКП (б), 1925, сәһ. 46.

[4] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 10, иш 134, вәрәг 12—13.

Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы 1925-чи илин апрел ајындан фәалијјәтә башламышды[1]. Китаб палатасынын јаранмасы республикамызын мәдәни һәјатында мүһүм һадисәләрдән бири иди. Китаб палатасы тез бир мүддәт ичәрисиндә Азәрбајчанда бүтүн мәтбәәләри һесаба алды вә онлардан чап мәһсулуну алмаға башлады. 1925-чи илдә вәрәгәләрдән башга китаб палатасына 630 адда 17968 китаб дахил олмушду. Бунлардан 385 адда 11.218-и азәрбајчанча, 248 адда 6750-си русча иди[2]. Китаб палатасы алдығы чап мәһсулатындан мүәјјән нүсхәләр ајырыб архив фонду јарадыр, јердә галанларыны исә китабханалара көндәрирди.

1925-чи илин декабрында Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы илә РСФСР Китаб Палатасы арасында бағланмыш мүгавиләјә әсасән һәр ики китаб палтасы арасында китаб мүбадиләсинә башланмышды[3]. 1925-чи илдә китаб палатасы ССРИ китабсахлајычыларына 4713 китаб вә Азәрбајчанын гәза китабханаларына 9930 китаб көндәрмишди. Китаб палатасы көстәрилән мәнтәгәләрә китаб вә журналларла јанашы олараг бүтүн дөврү мәтбуатын ајлыг комплектләрини дә көндәрирди[4]. Китаб палатасы 1925-чи илдән Дөвләт учот гејд библиографијасы органы олан китаб летописинин тәртибинә башлады. Илк китаб летописи 1926-чы илдә нәшр едилди. Китаб летописинин нәшри китабханалара јени чап олунмуш китабларла таныш олмаг имканыны верир вә онларын планлы сурәтдә комплектләшдирилмәсинә јахындан көмәк едирди.

* * *

1921—1925-чи илләрдә кәнд зәһмәткешләринә китабхана хидмәти билаваситә кәнд гираәт комалары тәрәфиндән һәјата кечирилирди. Һәлә ингилабын илк күнләриндән башлајараг ингилаб комитәсинин көстәриши илә кәндләрдә гираәт комалары кәнд клублары, гираәтханалар, бә'зи һалларда исә мүстәгил китабханалар тәшкил едилмишди. Јени игтисади сијасәт дөврүндә гәза вә рајон мәдәни-маариф мүәсси-

---

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 76.

[2] Јенә орада, вәрәгә 77.

[3] Гәһрәманов Ә. Һ. Үмуми библиографијанын әсаслары. Бакы, 1958, сәһ. 83—84.

[4] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 76.

сәләринин јерли бүдчәләрә кечмәси вә мүәјјән мадди чәтинлик үзүндән гираәт комалары күтләви сурәтдә бағланмаға башлады. 1920-чи илин ахырларында һәр рајонда тәгрибән бир нечә гираәт комасы олдугу һалда[1] 1921—22-чи илләрдә Азәрбајчанда Дөвләт бүдчәсиндә чәми 2 гираәт комасы галмышды[2].

Партија јени игтисади сијасәт дөврүндә кәнддә сијаси-маариф ишинин кенишләнмәсинә хүсуси диггәт јетирирди. Одур ки, 1922-чи илин март ајында топланмыш ҮИК(б)П XI гурултајы јерләрдә сијаси-маариф идарәләрини сәһв олараг ләғв етмәјә чалышан бә'зи партија комитәләринин ишини писләмиш, кәндләрдә коммунизм идејаларыны тәблиғ етмәк үчүн гираәт комаларынын кениш шәбәкәсинин јарадылмасыны тәклиф етмиш вә јерли бүдчәләрдән гираәт комаларына вәсаит ајрылмасыны лазым билмишди. «Јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг тәгрибән һәр јердә гираәт комаларынын ләғв олундуғуну гејд едәрәк, гурултај гираәт комаларынын јенидән јарадылмасыны лазым билир; гираәт комалары кәнддә апарылан бүтүн сијаси-маариф ишинин мәркәзиндә олмалыдыр. Гираәт комаларыны өлкәнин сијаси һәјатына даир кениш кәндли күтләләринә дүзкүн вә мүнтәзәм мә'мулат вермәк ишинин мәркәзинә чевирмәк лазымдыр»[3].

Даһа сонра партијамызын XII[4] (1923), XIII[5] (1924) гурултајлары да өз гәрарларында XI партија гурултајы гәрарларыны бир даһа тәсдиг етмиш, кәнддә апарылан мәдәни-маариф ишини кенишләндирмәји, кәнд зәһмәткешләринин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин ролуну артырмағы лазым билмишдир.

Бәрпа илләриндә партија тәрәфиндән кәнддә сијаси-маариф иши саһәсиндә гаршыја гојулан јени вәзифәләр кәнд гираәт комаларынын ролуну бир даһа јүксәлдирди. Гираәт комалары партија вә һөкумәтин кәндлиләр арасында сијаси ишинин дајаг мәнтәгәләри олмалы идиләр.

---

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 103.

[2] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928. сәһ. 88, д. 38.

[3] Сов. ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, I һиссә, Бакы, 1954, сәһ. 716.

[4] Јенә орада, сәһ. 808.

[5] Јенә орада, II һиссә, сәһ. 62.

Кәнддә синфи мүбаризәнин кәскинләшмәсилә әлагәдар олараг гираәт комалары партија тәрәфиндән ирәли сүрүлән мүһүм сијаси вәзифәләрин һәллиндә кәндлиләри сәфәрбәрлијә алан һәгиги мүбариз мәнтәгәјә чеврилмәли иди.

1923-чү илдән башлајараг Азәрбајчанын кәндләриндә јени гираәт комалары тәшкил едилмәјә башланды. 1923-чү илдә республикамызда Дөвләт тәрәфиндән тәчһиз едилән 7-и гираәт комасы[1], бундан башга ајры-ајры идарә вә мүәссисәләр тәрәфиндән тәчһиз едилән чохлу мигдарда гираәт комалары вар иди.

Азәрбајчан Коммунист партијасынын VI гурултајы (1924, мај ајы) кәнддә мәдәни-маариф ишинин инкишафына хүсуси диггәт јетирди. Гурултај гејд едирди ки, кәнддә совет дөвләтинин мөһкәмләнмәси вә јени кәнд тәсәррүфаты формаларынын инкишафы кәнддә мәдәнијјәтин кенишләнмәсини тәләб едир. Гурултај кәндә мәдәни көмәк көстәрилмәсини, савадсызлығын ләғв едилмәсини, кәндләрдә кениш гираәт комалары шәбәкәсинин јаранмасыны лазым билирди.

Гурултајын гәрарында көстәрилир: «Кәнддә јеканә мәдәнијјәт очағы олан гираәт комаларынын әһәмијјәтини нәзәрә алараг гәзаларда онларын мөһкәм шәбәкәсини тәшкил етмәк үчүн һәр чүр тәдбирләр көрмәклә, кәндин бүтүн маариф ишини гираәт комаларында мәркәзләшдирмәли вә дөвләт һесабына онлара лазымы јардым көстәрмәли»[2].

1924-чү илин 3 декабрында АКП МК пленуму Р. Ахундовун «Кәнддә иш һаггында» мә'рузәсини динләјиб гәрар гәбул етмишдир.

Пленум кәнддә апарылан мәдәни-маариф ишинин һәлә мүәјјән јүксәклијә галдырылмадығыны гејд едәрәк рајон сијаси-маариф шө'бәләринә хүсуси диггәт јетирмәји, Бакы сијаси-маариф идарәсинин ишини јахшылашдырмағы, сијаси-маариф очагларына јерли бүдчәләрдән лазыми вәсаит бурахылмасыны, гәзаларда сијаси-маариф иши апаран бүтүн тәшкилатларын ишини әлагәләндирмәји лазым билди[3].

---

[1] Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 88, д. 38.

[2] Резолюции и постановления VI с'езда АКП(б). Бакы, 1925, сәһ 20.

[3] О работе в деревне. Материалы совещания секретарей селячеек при ЦК АКП (б). Резолюция пленума ЦК АКП от 3. XII 24 г. О работе в деревне, Бакы, 1925, сәһ. 93.

Пленум гејд едирди ки, кәнддә мәдәни-маариф ишинин мәркәзиндә кениш тәблиғат аваданлығы вә китабханаларла тәчһиз едилмиш гираәт комасы дурмалыдыр. Гираәт комалары өз әтрафында кәндин бүтүн мәдәни гүввәләрини топламалы вә кениш сијаси тәрбијә иши апармалыдыр.

Пленумун гәрарында көстәрилир: «Иши јахшы тәшкил едилән гираәт комасы кәнддә мәдәни-маариф ишинин мәркәзи олмалыдыр. Кәндин бүтүн мәдәни гүввәләри (тәшвигат-тәблиғат, санитарија маарифи, мә'лумат столу вә и. а.) гираәт комасынын әтрафында топланмалыдыр. Кәнддә гираәт комаларынын мунтәзәм ишләмәсини тә'мин етмәк үчүн МК-нын пленуму Баш сијаси-маариф идарәсинә тәклиф едир ки, бүтүн гираәт комаларыны, мәктәбләри, клублары гәзетләрлә, кәндли әдәбијјаты илә вә кәндлиләр арасында мәдәни-маариф ишини анлашыглы дилдә кенишләндирә биләчәк һазырлыглы гираәт комасы ишчиләри илә вахтында тәмин етмәк үчүн тәдбирләр көрсүн. Гираәт комаларынын лазыми васитәләр илә тә'мин едилмәси ишинә фәһләләрин һамилик тәшкилатлары чәлб едилмәлидир»[1]

Мәркәзи Комитәнин кәнддә мәдәни гуручулуг мәсәләләринә даир гәрар вә көстәришләрини һәјата кечирмәк үчүн гәза вә рајон партија комитәләри мүһүм тәдбирләр һәјата кечирирдиләр. Гәза вә рајон партија комитәләри мәдәни-маариф мүәссисәләринин тәшкилинә, тәчһиз едилмәсинә вә һәмин мүәссисәләрдә сијаси-тәблиғат иши апарылмасына билаваситә рәһбәрлик едирдиләр.

1924-чү илдә чағырылмыш Закатала гәза партија комитәси конфрансынын һесабатында көстәрилирди ки, Закатала гәза комитәси һесабат илинин лап әввәлләриндән башлајараг гәзада китабхана вә клуб ишинин кенишләнмәсинә хүсуси диггәт јетирмишдир. Гәза мәркәзиндә мәркәзи фәһлә-кәндли клубу, мәркәзи китабхана вә кәндләрдә гираәт комалары тәшкил едилмишдир. Мәркәзи китабхананын вә гираәт комаларынын јанында сијаси әдәбијјата малик олан шө'бәләр тәшкил едилмишдир. Конфранс бүтүн бунларла јанашы олараг китабхана вә гираәт комаларынын јени әдәбијјатла тәкмилләшмәси ишиндә нөгсанлар олдуғуну, мәркәздән лазыми китабларын мүнтәзәм олараг көндәрилмәдијини гејд едирди. 1924-чү илдә Закатала гәзасында 9 гираәт комасы

[1] О работе в деревне. Материалы совещания секретарей селячеек при ЦК АКП(б). Резолюция пленума ЦК АКП(б) от 3. XII 24 г. О работе в деревне. Бакы, 1925. сәһ. 94.

вар иди. Бунларын 6-сы Азәрбајчан кәндләриндә, 3-ү күрчү кәндләриндә јерләширди[1].

Конфранс гәзада олан китабханаларын вә гираәт комаларынын мүнтәзәм олараг јени әдәбијјатла тәкмилләшмәси ишинә хүсуси диггәт јетирирди. Конфрансын гәрарында көстәрилирди ки: «јени гәза комитәси гираәт комаларыны вә мәркәзи китабхананын һәм түрк (Азәрбајчан—А. Х.), һәм дә күрчү дилиндә сијаси әдәбијјатла даһа јахшы тәчһиз етмәк, һабелә онлары вахтында гәзет вә журналларла тә'мин етмәк үчүн тәдбирләр көрмәлидир»[2].

Партија вә һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән бу тәдбирләрин нәтичәси олараг 1923-чү илдән башлајараг кәндләрдә гираәт-комаларынын шәбәкәси кенишләнмәјә башлады. 1924-чү илдә Азәрбајчанда 221 гираәт комасы вар иди[3]. Бу гираәт комалары мүнтәзәм олараг әдәбијјатла, гәзетләрлә, журналларла тәчһиз едилирди. IV Үмумазәрбајчан советләр гурултајы гираәт комаларына ајрылан вәсаитин артырылмасы вә онларын шәбәкәсинин кенишләндирилмәси һаггында көстәриш верди.

Бәрпа дөврүнүн мүһүм вәзифәләриндән бири дә кәндлиләри сосиализм ишинә чәлб етмәкдән вә бу мүһүм вәзифәнин һәјата кечирилмәсиндә ән габагчыл, ән мүтәшәккил синиф олан фәһлә синифинин кәндлиләрә һәртәрәфли јардымыны тәшкил етмәкдән ибарәт иди.

В. И. Ленин фәһлә синфинин кәндлиләрә јардымыны дөврүн мүһүм вә һәледичи вәзифәләриндән бири кими гијмәтләндирирди. В. И. Ленин 1923-чү илдә јазмыш олдуғу «Күнләдикдән сәһифәчикләр» адлы әсәриндә гејд едирди ки, инди әсас вәзифә кәндин мәдәни чәһәтдән инкишаф етмәсини тә'мин етмәкдән, кәнддә мәдәни нигилаб јаратмагдан ибарәтдир. Бу вәзифәни һәјата кечирмәк шәһәрин кәндә һәр чәһәтли һамилијини тәләб едирди.

В. И. Ленин јазырды: «Лакин шәһәр фәһләләри илә кәнд ишчиләри арасында әлагә јаратмаг, онларын арасында асанлыгла јарадыла биләчәк јолдашлыг формасыны јарат-

[1] Отчет президиума Закатальского укома АКП(б) за период с VI по VII уезд. парт. конференции. (с марта 1923 г. по апрель 1924 г.) Закатала, 1924. сәһ. 28.

[2] Јенә орада, сәһ. 29.

[3] Отчет о деятельности правительства IV всеазербайджанскому с'езду 1924 года, Бакы, 1925, сәһ. 101.

маг—бизим вәзифәмиздир, һакимијјәт башында дуран фәһлә синфинин әсас вәзифәләриндән биридир. Бу мәгсәд үчүн фабрик-завод фәһләләриндән бир сыра бирләшмәләр (партија, һәмкарлар иттифагы бирләшмәләри, хүсуси бирләшмәләр) јаратмаг лазымдыр ки, бунлар кәндин мәдәни инкишафында кәндә мүнтәзәм јардым етмәји өз гаршыларына мәгсәд гојсунлар»[1].

В. И. Ленинин бу көстәришләри кениш һәрәкәт програмы олду вә кәндин мәдәни инкишафында чох мүһүм рол ојнады. В. И. Ленин көстәришләрини һәјата кечирән Азәрбајчан Коммунист партијасы вә Азәрбајчан Совет һөкумәти һәлә ингилабын илк күнләриндән башлајараг Бакы пролетариатынын кәндә көмәјини тәшкил етмәјә башламышды. Вахташыры оларағ «кәндли һәфтәләри» тәшкил едилирди. Белә һәфтәләрдә кәндә һәм игтисади, һәм дә мәдәни чәһәтдән јардым көстәрилирди. Бакы фәһләләри кәндләрдә мәктәбләр, гираәт комалары, китабханалар, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәшкил едир вә кәнди лазыми әдәбијјатла тәчһиз етмәјә чалышырдылар. 1920-чи илин сентјабрында тәшкил едилмиш «кәндли һәфтәси» заманы кәнддә китабханалар тәшкил етмәк вә китабханалары тәблиғ етмәк мәгсәди илә 8 нәфәр ишчи вә чохлу мигдарда китаб, китабча, гәзет, журнал, плакат, тәгвим вә с. көндәрилмишди[2].

1923-чү илдән сонра шәһәрин кәндә мәдәни һамилији даһа да кенишләнди. Азәрбајчан К(б)П V гурултајы (1923) кәндә һамилик ишини јахшылашдырмаг һаггында гәт'и тәклиф ирәли сүрдү. 1923-чү илдә XII Үмумбакы партија конфрансынын гәрары илә Бакы партија тәшкилатынын јанында хүсуси һамиллик комиссијасы јарадылды. Бу комиссија кәнддә мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси, јени гираәт комаларынын вә китабханаларын тәшкил едилмәси ишиндә хүсуси рол ојнајырды. Бу комиссијанын 1925—26-чы ил һесабатында көстәрилир ки, Азәрбајчан кәндләринә мәдәни һамилијин илк дөврләриндә онлара тәчрүби көмәк етмәк ишиндә сијаси-маариф иши биринчи јер тутурду. Кәндә вахтлы-вахтында гәзет көндәрилир, ахшам курслары, мәктәбләр, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри ачылырды. Һесабат мүддәтиндә һамиллик комиссијасы тәрәфиндән Азәрбајчан кәндләриндә 78 гираәт комасы тәшкил едилмишди.

---

1 Ленин В. И. Әсәрләри, чилд 33, сәһ. 479.

2 Народное просвещение, журналы, Бакы, 1920, № 2, сәһ. 75.

Бүтүн бу тәдбирләрин нәтичәси олараг бәрпа илинин ахрында республикамызын кәндләриндә мәдәни иш кенишләнмиш, гираәт комаларынын кениш шәбәкәси јараныб сабитләшмишди. 1925-чи илдә Азәрбајчан ССР-дә 227 гираәт комасы вар иди[1]. Бу гираәт комаларындан 32-синдә иш даһа сәмәрәли тәшкил едилмиш, гираәт комаларындан истифадә етмәк кәндлиләрин мәишәтинә дахил олмаға башламышды. Гираәт комаларына Азәрбајчан дилиндә нәшр едилән бүтүн гәзет вә журналлар көндәрилирди. 1925-чи илдә Баш сијаси маариф идарәси һәр бир гираәт комасына 350 нүсхә китаб көндәрмишди[2].

Гираәт комаларынын сүр'әтлә артмасы гираәт комаларында ишләјә биләчәк мүтәхәссис кадрларын һазырланмасыны тәләб едирди. Бу мәгсәдлә 1925-чи илдә Баш сијаси-маариф идарәси гираәт комасы ишчиләри һазырламаг үчүн ајјарымлыг курс тәшкил етмишди. Бу курсу битирән 95 нәфәрин һамысы кәнд гираәт комаларына көндәрилмишди.

1925-чи ил сентјабрын 7-дә РК(б)П МК-сы «Кәнд китабханалары вә онлары күтләви әдәбијјатла тәчһиз етмәк һаггында» гәрар гәбул етди.

Гәрарда кәндләрдә китабхана гуручулуғу ишинин мүһүм әһәмијјәти гејд едиләрәк, јени китабханалар, сәјјар мәнтәгәләр тәшкил едилмәси, кәнд китабханалары үчүн кадрлар һазырланмасы, идеоложи чәһәтдән көһнәлмиш китабларын китабхана фондларындан чыхарылмасы вә онларын мүнтәзәм олараг јени китабларла тәкмилләшмәси, китабханалара ајрылан вәсаитин артырылмасы, јени кәндли әдәбијјаты нәшри ишинин кенишләндирилмәси лазым билинирди[3].

Бу гәрар кәнддә китабхана ишинин јенидән гурулмасы вә кәнд китабханаларынын мүнтәзәм олараг јени әдәбијјатла тәчһиз едилмәси ишиндә хүсуси рол ојнады.

Бәрпа илләриндә гираәт комалары кәнд зәһмәткешләринин тәһсил вә тәрбијјәсиндә, савадсызлығын ләғвиндә

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, иш 313, вәрәг 350.

2 Јенә орада, баглы 19, иш 220, вәрәг 79.

3 Директивы ВКП(б) и постановления советского правительства о народном образовании, сборник документов за 1917—1942 гг. М., Л., 1947, сәһ. 163—165.

партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләринин изаһ вә тәблиғ едилмәсиндә јахындан иштирак едирди. Гираәт комалары сијаси-күтләви ишдә партија тәшкилатларынын дајаг мәнтәгәләри иди. Гираәт комаларында кәндин бүтүн тәблиғат-тәшвиғат, клуб вә китабхана иши бирләшдирилмишди. Гираәт комалары тәблиғат ишиндә јахындан иштирак етмәклә јанашы олараг кениш өзфәалијјәт дәрнәкләри тәшкил едир, кәндлиләрә китабла јахындан хидмәт едирди. Гираәт комаларынын јанында тәшкил едилмиш китабханалар мүнтәзәм олараг комплектләшир вә кәндлиләрин ән чох топландығы мүәссисәјә чеврилирди. Китабханаларда кениш күтләви ишләр: учадан охулар, мә'рузәләр, мүһазирәләр, мүсаһибәләр тәшкил едилирди.

Гираәт комалары јанындакы китабханалар өз фондлары вә ишләринин мәзмуну е'тибары илә һәлә чох зәиф олсалар да, belә кәндләрдә китабхана ишинин кәләчәк инкишафы вә кениш кәнд китабханасы шәбәкәләринин јаранмасы үчүн әсаслы зәмин һазырлајырды.

Бәрпа илләриндә јени игтисади сијасәтдән доған һәр чүр чәтинликләрә бахмајараг Бакыда вә онун рајонларында китабханалар даһа мүтәшәккил фәалијјәт көстәрирди.

Јени игтисади сијасәт Бакы шәһәр китабханалары гаршысында чох мүһүм вәзифәләр гојмушду. Китабханалар јени игтисади сијасәтин маһијјәтини изаһ етмәли, бәрпа дөврүнүн характеринә ујғун олараг халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләри үзрә китаб тәблиғ етмәли иди. Бакыда вә онун рајонларында китабханаларын фәалијјәт даирәси гәзалара нисбәтән даһа кениш иди. Бакыда Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин китабханалары илә јанашы олараг партија, һәмкарлар тәшкилатларынын китабханалары вә елми китабханалар фәалијјәт көстәрирди. Ајры-ајры идарә вә мүәссисәләр мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил етмәк ишинә кениш сәј көстәрирди. Нәтичәдә мәдәни-маариф мүәссисәләринә ваһид рәһбәрлик иши олдугча чәтинләшир, маариф комиссарлығынын вә Бакы халг маариф шө'бәсинин учотунда олмајан чох кичик анчаг ајры-ајры идарә мүдирләринә хидмәт едән китабханалар мејдана чыхырды. Мәһз буна көрәдир ки, Халг Маариф Комиссарлығы 1922-чи ил мартын 5-дә Бакы шәһәриндә Бакы халг маариф шө'бәсинин ичазәси олмадан мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил етмәјин гадаған едилмәси һаггында декрет верди. Бу декретдә көстәрилирди: «Халг Маариф Комиссарлығы халг маарифи ишиндә ваһид

рәһбәрлији вә үмуми планы сахламаг мәгсәди илә БХМШнын ичазәси олмадан ушаг евләри, ушаг бағчалары, мәктәбләр, клублар вә һәр һансы башга бир мәдәни-маариф очағы ачылмасыны гадаған етмәји гәрара алыр»[1].

Бу декрет мәдәни-маариф мүәссисәләринә рәһбәрлик ишинин БХМШ әлиндә мәркәзләшмәси үчүн кениш имкан јаратды.

1923-чү илә гәдәр Бакы шәһәриндә вә онун рајонларында мөвчуд олан китабханаларын мүһүм һиссәси Азәрнефтин халг маариф шө'бәсинин вә Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин ихтијарында иди. Бакы Халг Маариф Шө'бәси илә Азәрнефтин халг маариф шө'бәси һәр икиси ејни вәзифәни јеринә јетирдиләр. Она көрә дә бу шө'бәләрин бирләшдирилмәси зәрурәти мејдана чыхмышды. 1923-чү илдә кечирилән Бакы шәһәри XII партија конфрансы бу шө'бәләрин бирләшдирилмәсини мәгсәдәујғун һесаб етди[2]. Бакы Советинин 1923-чү илин 17 ијун тарихли гәрары илә Бакы Халг Маариф Шө'бәси илә Азәрнефт халг маариф шө'бәси бирләшдирилди. Азәрнефт халг маариф шө'бәсинин ихтијарында олан савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри, клублар һәмкарлар иттифагына, китабханалар исә Бакы Халг Маариф Шө'бәсинә верилди[3].

1923-чү илдән башлајараг јени китабханаларын тәшкил едилмәсинә диггәт јетирилмәјә башлады. 1923-чү илдә Бакыда вә онун рајонларында 3 јени китабхана-гираәтхана ачылды[4].

1923-чү илин октјабр ајында Бакы вә онун рајонларында 40 китабхана вар иди[5]. Бунлардан 3 китабхана вә бир гираәтхананын китаблары анчаг Азәрбајчан дилиндә, јердә галанларынын китаблары исә мүхтәлиф дилләрдә иди. Китабханаларын 15-и шәһәрдә, 19-у Бакынын рајонларында, 6-сы исә Бакы гәзасында јерләширди. Бунлардан башга Бакынын рајонларында 6 гираәтхана да вар иди. Шәһәр китбханаларында 196.027, рајон китабханаларында

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1922. 5 март, № 51.

[2] Бакинский рабочий гәзети 1923, 4 ијун, № 121.

[3] Јенә орада, 1923, 17 ијун, № 133.

[4] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 29.

[5] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 177, вәрәг 12.

114.566 китаб варды. Бу китаблардан шәһәр китабханаларында 14.305-и, рајон китабханаларында 4.949-у Азәрбајҹан дилиндә иди.

Китабханаларын әтрафында охучу күтләләринин, хүсусилә фәһлә вә кәндлиләрин топланмасы, охучулар ичәрисиндә онларын фаизинин мүнтәзәм олараг артмасы о дөврүн мүһүм һадисәләриндән бири кими гијмәтләндирилмәлидир. Һәм дә китабхана охучулары сырасында гадынларын мүнтәзәм олараг чохалмасы нәзәр-диггәти чәлб едирди. Шәһәр китабханаларында 1923-чү илин ијун ајында олан 25.721 охучунун 10.635 нәфәрини, рајон китабханаларыда исә 18.519 нәфәр охучунун 8.157 нәфәрини гадынлар тәшкил едирди. Шәһәр китабханаларынын охучуларынын 2830 нәфәри фәһлә иди.

1923-чү илин ијул ајында шәһәр китабханаларына 21834 охучу, гираәтханалара 13907 охучу кәлмиш вә онлара 38365 китаб верилмишди. Рајон китабханаларына 23823, гираәтханалара 12.091 нәфәр охучу кәлмиш вә онлара 37266 китаб верилмишди[1]. Китабханаларда кет-кедә ичтимаи-сијаси, марксист-ленинчи әдәбијјата тәләбат артырды[2].

Республикада елм вә мәдәнијјәтин инкишафы, китабхана ишинин кенишләнмәси, Бакы шәһәриндә китабханаларын әтрафында кениш охучу күтләләринин топланмасы, мүхтәлиф сәвијјәли охучуларын тәләбатыны өдәјә биләчәк, онларын һәр чүр сорғу вә суалларына чаваб верә биләчәк Дөвләт үмуми китабханасынын јаранмасыны тәләб еддирди. Азәрбајҹанда белә бир китабхананын јарадылмасы мәсәләси Азәрбајҹан зијалылары тәрәфиндән һәлә 1905-чи илдә ирәли сүрүлмүшдү. 1918-чи илдә Бакы ХКС үмуми китабхана тәшкил етмәк мәсәләсини мүзакирә етди. Анчаг эксингилабчылар тәрәфиндән Бакыда Совет Һакимијјәтинин јыхылмасы бу ишин баша чатдырылмасына имкан вермәмишди.

Азәрбајҹанда Совет һакимијјәтинин гәләбәсинин илк күнләриндән башлајараг Дөвләт Үмуми китабханасынын тәшкили зәрурәти хүсуси бир мәсәлә кими ирәли сүрүлдү. 1920-чи илин мај ајынын 24-дә Халг Маариф Комиссарлығынын коллекијасы Дөвләт үмуми китабханасы һаггында мәсәлә мүзакирә етди. Бу дөврдә белә бир китабхананын тәшкили чәтин олудуғундан китабхананын тәшкил едилмәси иши мүвәггәти олараг тәхирә салынды вә кениш һазырлыг иши апарылмаға башланды. 1920-чи илдә Халг Маариф Комиссарынын көстәришилә китабхана коллектору Дөвләт китабханасы үчүн китаб ајырмаға башламышды. Һәм дә Маариф Комиссарлығы китабхана үчүн ајры-ајры шәхсләрдән китаблар алырды. Дөвләт китабханасы үчүн топланан китаблар китабхана коллекторунда, В. И. Ленин адына китабханада вә кечмиш Биржанын бинасында сахланылырды[1].

Мүхтәлиф вахтларда Дөвләт китабханасынын тәшкили мәсәләси илә Халг Маариф Комиссарлығы мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси, китабхана иши үзрә дөвләт комиссијасы, Азәрбајҹан Дөвләт Университети, Халг Маариф Комиссарлығы Елми тәдрисат мүәссисәләри идарәси, Баш сәнәт мәктәбләри идарәси вә нәһајәт, Баш сијаси-маариф идарәси мәшғул олмушдур.

1921-чи илин ахырларында Дөвләт китабханасы үчүн бир бина ајрылмыш, кечмиш ичтимаи јығынчағын китабханасынын 30.000 китабы вә әввәлчәдән Дөвләт китабханасы үчүн алынмыш 5.000 китаб бураја апарылмыш вә китабхананын тәшкили үчүн комиссија тәшкил едилмишди[2].

1922-чи илин нојабр ајында кечмиш Али Игтисад Шурасынын (ВЕС-ин) бинасы Дөвләт китабханасына верилмиш вә коллекторда, В. И. Ленин адына китабханада, китаб анбарында вә Биржанын бинасында олан китаблар китабханаја кәтирилмишди. 1922-чи илин нојабр ајындан китабхана гајдаја салынмаға вә каталогларын тәшкилинә башланды[3]. 1923-чү илин март ајында Дөвләт китабханасы Мәркәзи сәнәт мәктәбләри идарәсиндән алынараг јенидән Баш сијаси-маариф идарәсинә верилди. Китабхананын Баш сијаси-маариф идарәсинә верилмәси онун ишини олдугча јахшылашдырды. Баш сијаси маариф идарәси билаваситә республикада китабхана ишинә рәһбәрлик етдијиндән китабхана ишинә аид мәсәләләр, китабларын бөлүшдүрүлмәси вә с. онун әлиндә мәркәзләшдирилмишди.

---

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајҹан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 29—31.

[2] Јенә орада, вәрәгә 30.

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајҹан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 16.

[2] Јенә орада, вәрәгә 102.

[3] Јенә орада, вәрәгә 16.

1923-чү илин март ајынын 31-дә Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы Дөвләт китабханасынын мүдири Сәлимовун һесабатыны динләјиб каталогларын тәртиб едилмәсини вә китабхананын тезликлә ачылмасыны лазым билмишдир. Коллекија китабханаја 32 милјард манат пул бурахылмасыны гәрара алмышды[1]. Китабхана Баш сијаси-маариф идарәсинин ихтијарына верилдикдән сонра онун әсаснамәси тәсдиг едилмиш, китабларын сахланмасы вә охучуја верилмәси һаггында тә'лимат тәртиб едилмишди. Бу әсаснамәјә көрә китабханаја китабхананын директору вә китабхана шурасы рәһбәрлик етмәли иди. Китабхана шурасына Азәрбајчан К(б) МК вә БК-нын нүмајәндәләри, Баш сијаси-маариф идарәсинин вә Маариф Комиссарлығы елми шураларынын нүмајәндәләри. Университетин, Педагожи вә Политехник Институтларын елми шураларынын нүмајәндәләри, АҺИМШ вә Бакы халг маариф шө'бәсинин нүмајәндәләри, китабхананын директору вә шө'бә мүдирләри дахил едилмәли иди. Китабхана шурасынын белә кениш тәркибә малик олмасы китабхананын ишинә нә дәрәчәдә мүһүм әһәмијјәт верилдијини бир даһа нүмајиш етдирир.

Китабхананын ачылышына кениш һазырлыг апарылдыгдан сонра 1923-чү илин ијун ајынын 5-дә китабхана рәсмијјәтә салынараг охучуларын ихтијарына верилмишдир[2].

Китабхана ачыларкән онун ики шө'бәси (Авропа әдәбијјаты шө'бәси вә Шәрг әдәбијјаты шө'бәси) вә фондунда 20.441 нүсхә китаб вар иди. Китабханада чәми 13 нәфәр китабханачы ишләјирди[3].

Китабхананын комплектләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилирди. Китабхана Азәрбајчанда нәшр едилән бүтүн чап мәһсулатындан мәчбури нүсхә вә ССРИ Дөвләт Китаб Палатасындан китаблар алырды.

1923-чү илин ијун ајында Бакы Халг Маариф Шө'бәси ССРИ Дөвләт Китаб Палатасына мәктуб јазыб хаһиш едирди ки, ССРИ-дә чыхан бүтүн әдәбијјатдан, башга үмуми китабханалара мәчбури нүсхәләр көндәрилдији кими Азәрбајчан Дөвләт үмуми китабханасына да көндәрилсин. Мәктубда гејд едилирди ки, китабхана кениш иш апарыр һәр күн китабханаја 250—300 нәфәр охучу кәлир[1].

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 16.

[2] М. Ф. Ахундов адына китабхана, Бакы, 1947, сәһ. 11.

[3] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 87, вәрәг 64.

Азәрбајчан КП МК-сы да мүнтәзәм олараг Дөвләт китабханасынын тәкмилләшмәсинин гајғысына галырды. 1924-чү илин ијул ајында Азәрбајчан К(б)П МК-сы Азәрбајчан К(б)П Полша бөлмәсинин јанында олан полјак дилиндә китаблардан ибарәт олан китабхананы Азәрбајчан Дөвләт китабханасына вермәк һаггында көстәриш верди[2]. Бу көстәриш әсасында китабхана сентјабр ајында Дөвләт китабханасына верилди. Китабханада полјак дилиндә 4.660 китаб вә 25 әдәд инвентар вар иди.

Беләликлә, китабхана ССРИ Дөвләт Китаб Палатасы тәрәфиндән көндәрилән китабларла, Азәрбајчан ССР нәшријјатларындан верилән мәчбури нүсхәләрлә, китабхана коллекторунун вердији китабларла, һәм дә ајры-ајры идарә, мүәссисә вә шәхсләр тәрәфиндән верилән һәдијјәләр јолу илә комплектләширди.

1925-чи илин мај ајында Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы Дөвләт китабханасынын ишини јохлајыб мүзакирә етмишди. Коллекија китабхананын ишиндә бә'зи нөгсанлар олдуғуну, китабларын мүәјјән һиссәсинин китабхана гајдасы илә ишләнмәдијини, каталогларын олмадығыны, елми мүәссисәләрлә әлагәсинин зәиф олдуғуну гејд етмиш вә көстәрилән нөгсанларын дүзәлдилмәси һаггында гәрар чыхармышды. Коллекија китабханада онлуг тәснифат системинин тәтбиг едилмәсини, китабханада әлифба вә предмет каталогларынын тәшкил едилмәсини мәсләһәт көрмүшдү[3].

Көстәрилән нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн 1925-чи илин ијул ајында китабхана мүвәггәти олараг бир нечә ајлығына бағланды[4]. Китабхананын штаты аз олдуғундан охучулара хидмәт етмәклә ејни вахтда китабхананын дахили ишләрини һәјата кечирә билмирди. Китабхана бағлы

[1] Азәрбајчан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 195, вәрәг 1.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 13, вәрәг 16.

[3] Јенә орада, бағлы 19, иш 221, вәрәг 62.

[4] Отчетные материалы VII с'езду АКП(б). Издание ЦК АКП(б). Баку, 1925, сәһ. 47.

бағлы олдуғу мүддәтдә Баш сијаси-маариф идарәси китабхананы гајдаја салмаг үчүн 15.000 манат пул бурахды[1]. Китабханада аз бир мүддәт ичәрисиндә хејли иш көрүлдү, бүтүн китаблар китабхана гајдасы илә ишләнди, инвентара јазылды, фонд гајдаја салынды вә каталоглар тәртиб едилди.

1925-чи илдә китабханада 51000 китаб вар иди. Бундан 47800 нүсхәси Авропа шө'бәсиндә, 4200 исә Шәрг шө'бәсиндә иди. Алты ај мүддәтиндә китабханаја 2400 нәфәр јазылмыш, охучулара 25805 китаб верилмишди[2]. Бу рәгәмләр китабхананын ишинин кет-кедә кенишләндијинә вә өз әтрафында кениш охучу күтләләри топламасына парлаг мисалдыр.

Бүтүн бунлара бахмајараг китабхананын штатынын азлығы вә ихтисаслы китабханачы кадрларын олмамасы она өз мәдәни-маариф вә методики фәалијјәтини кенишләндирмәк имканы вермирди. Китабхананын гаршысында республикада елми вә мәдәни-маариф ишинин мәркәзинә чевирилмәк бүтүн китабханалара методик рәһбәрлик етмәк, китабханачы кадрлары һазырланмасында јахындан иштирак етмәк, ССРИ-нин вә дүнјанын бөјүк китабханалары илә әлагә јаратмаг кими чох мүһүм вәзифә дурурду. Китабхана һәләлик бу вәзифәләрин өһтәсиндән кәлә билмирди.

1923-чү илдән башлајараг Бакыда вә онун рајонларында китабхана ишинә ајрылан вәсаитин артырылмасы илә әлагәдар олараг китабхана шәбәкәләри кенишләнирди.

1925-чи илдә Бакы вә онун рајонларында вә Бакы гәзасында 49 китабхана вә 2 гираәтхана фәалијјәт көстәрирди. Бунлардан 9 китабхана вә 2 гираәтхананын китаблары анчаг Азәрбајчан дилиндә, галан китабханаларын китаблары исә рус Азәрбајчан вә ермәни дилләриндә иди. Бу китабханалардан 4-ү партија китабханалары иди[3]. 1923-чү илдә Партија китабханалары Бакы халг шө'бәсинин ихтијарына верилмишди[4]. Бу китабханалардан 17-си шәһәрдә 26-сы рајонларда вә 6-сы Бакы гәзасында јерләшмишди.

Бакы рајонларында шәһәрә нисбәтән китабханаларын чох олмасы китабы билаваситә фәһләләрә јахынлашдырмаг, онлары китаб охумаг ишинә чәлб етмәк мәгсәдини күдүрдү.

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1. сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 76.

[2] Јенә орада, вәрәг 77.

[3] Азәрбајчан ССР Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 190, вәрәг 37.

[4] Јенә орада, ф. 1439, сијаһы 2, иш 188, вәрәг 150.

Рајонларда олан 26 китабханадан 10-у Балахана — Сабунчу рајонунда, 3-ү Сураханыда, 4-ү Фабрик-завод рајонунда, 1-и Баајыл-Бибиһејбәт рајонунда, 1-и Бинәгәдидә, 1-и Шубаныда, 1-и Артјом адасында јерләширди[1]. Китабхана фондларынын тәкмилләшмәси ишинә хүсуси диггәт јетирилирди. 1924-чү илин октјабр ајында шәһәр вә рајон китабханаларында 382.906 китаб варды, бунлардан 22.572-си Азәрбајчан дилиндә иди. 1925-чи илин апрел ајында китабларын сајы 425.866-ја чатмышдыр ки, бундан 30.752-си Азәрбајчан дилиндә иди. Демәли, чәми 6 ај мүддәтиндә китабларын сајы 42.960 нүсхә артмышдыр.

1924-чү илин октјабр ајында бүтүн китабханаларда 49.132 нәфәр охучу вар иди ки, бунларын 7.325 нәфәри азәрбајчанлы иди. 1925-чи илин апрелиндә исә 53.274 охучу вар иди. Бунларын 7.620 нәфәри азәрбајчанлы иди. Алты ај мүддәтиндә охучуларын мигдары 3142 нәфәр, азәрбајчанлы охучуларын мигдары исә 295 нәфәр артмышды[2]. 1925-чи илин март ајында китабханалара 98.493 охучу кәлмиш вә һәмин охучулара 140.376 китаб верилмишди. 1924-чү илин октјабрындан 1925-чи илин мартына гәдәр 6 ај мүддәтиндә охучулара 714.450 китаб верилмишди ки, бунун 83.833 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди[3].

Јухарыда көстәрдијимиз рәгәмләр кениш зәһмәткеш күтләләри ичәрисиндә китаб охумаг ишинә бөјүк тәләб әмәлә кәлдијини вә китабханаларын кет-кедә халгын мәишәтинә дахил олдуғуну субут едир. Охучулар арасында елми вә ичтимаи китаблара тәләбат кет-кедә чохалырды. Елми вә ичтимаи китаблара тәләбатын мүнтәзәм олараг артмасы охучуларын мәдәни сәвијјәләринин дурмадан инкишаф етмәси илә әлагәдар иди. Елми вә ичтимаи-сијаси әдәбијјата тәләбатын артмасыны ашағыдакы рәгәмләрдән көрмәк олар. Әкәр 1924-чү илин октјабрында ичтимаи-сијаси елмләрә аид 9647 китаб, дәгиг елмләрә аид 3191 китаб, тәтбиги елмләрә аид 1666 ктаб, тарих вә чоғрафијаја аид 4807 китаб верилмишдирсә, 1925-чи илин март ајында ичтимаи-сијаси елмләрә

[1] Азәрбајчан ССР Октјабр ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 190, вәрәг 37.

[2] Јенә орада, вәрәг 37—38.

[3] Јенә орада.

аид 17.473 китаб, дәгиг елмләрә аид 5695 китаб, тәтбиги елмләрә аид 3094, тарих вә ҹоғрафијаја аид 9116 китаб верилмишди.

Бакы сијаси-маариф идарәси китабхана бөлмәсинин һесабатында елми вә ичтимаи-сијаси китаблара тәләбатын артмасы бәлә изаһ едилир: «Елми китаба вә ичтимаи әдәбијјата даир китаблара тәләбатын артмасы кениш күтләләрин ичтимаи-сијаси һәјата ҹәлб едилмәси, сијаси тәһсил сәвијјәсинин јүксәлмәсилә, китабханаларын вә сәјјар китабханаларын елми вә сијаси әдәбијјаты тәшвигат вә тәблиғат јолу илә охучу күтләләри арасында даһа кениш јајылмасы илә изаһ едилир»[1].

Зәһмәткешләрин республиканын ичтимаи-сијаси һәјатында јахындан иштирака ҹәлб едилмәси онларын савадланмасынын вә мәдәни инкишафынын әсас амили иди. Ичтимаи мүһит өзү зәһмәткешләрин һәртәрәфли инкишафы үчүн кениш имканлар јаратмыш, онлары бөјүк мәдәни васитә олан китаб охумаг ишинә ҹәлб етмишди.

1925-чи илдә Бакы Баш сијаси-маариф идарәси китабхана јарым шө'бәси тәрәфиндән Бакы вә онун рајонларында 7 сәјјар мәнтәгә тәшкил едилмишди. Бу мәнтәгәләр 42 мүәссисәјә хидмәт едирди. Мәнтәгәләр өз әтрафларында кениш охучу фәаллары групу тәшкил етмәјә мүвәффәг олмуш, китабы бир баша завода, фабрикә, мә'дәнә апарырдылар. 1925-чи илин март ајында бу мәнтәгәләрин 4114 нәфәр охучусу вар иди ки, бу охучулара 8692 китаб верилмишди[2]. Сәјјар мәнтәгәләрин охучуларынын әксәријјәти фәһләләр иди.

Сәјјар китабханаларын тәшкили китаб тәблиғ етмәјин јеканә формасы дејилди. Китабханалар китабы даһа кениш јајмаг үчүн коллектив абонемент јолу илә мүәссисәләрә, һәмкарлар иттифаглары мәдәни комиссијаларына, комсомол өзәкләринә, гадынлар шө'бәләринә, мәктәбләрә, ушаг бағчаларына вә с. китаблар верирди. 1925-чи илин 6 ајы мүддәтиндә коллектив абонемент јолу илә 28.364 китаб верилмишди[3].

[1] Азәрбајҹан ССР Октјабр ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 1439, сијаһы 2, иш 130, вәрәг 38.

[2] Јенә орада, вәрәг 39.

[3] Јенә орада.

Бәрпа илләриндә китабханаларын јени китабларла тәкмилләшмәси ишинә хүсуси диггәт јетирилирди. 1922-чи илин ијун ајына гәдәр Бакы халг маариф шө'бәсинин китабханалары Халг Маариф Комиссарлығы китабхана коллектору тәрәфиндән комплектләшдирилирди. 1922-чи илин ијун ајында Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасындакы китабханалары комплектләшдирмәк үчүн Бакы Халг Маариф шө'бәсинин нәздиндә коллектор тәшкил едилди. Коллекторун тәшкили Бакы китабханаларынын китабла вахтында тәчһиз едилмәси ишинә көмәк етди. Коллектор китабханалары комплектләшдирмәклә јанашы олараг, китаблары ишләјир, мәсләһәтләр тәшкил едир, ајры-ајры идарә вә мүәссисәләрдә сәјјар мәнтәгәләр ачырды. 1924-чү илдә Бакы халг маариф шө'бәсинин китабхана коллектору «Гырмызы октјабр» түтүн фабрикиндә вә Володарски адына тикиш фабрикиндә сәјјар мәнтәгәләр тәшкил етмишди[1]. Коллектор ССРИ дөвләт Китаб Палатасы илә вә јерли нәшријјатларла әлагә сахлајыр, мүнтәзәм олараг јени китаблар алыб китабханалары комплектләшдирирди. Тәкҹә буну демәк кифајәтдир ки, коллектор 1923-чү илин ијун, ијул вә август ајларында китабханалар үчүн китаб алмаға 10.895.000.000 манат (Азәрбајҹан бону илә) пул хәрҹләнмишдир[3]. Коллектор өз ишини кет-кедә јахшылашдырырды. Бу да республикада игтисади чәтинлијин арадан галхмасы илә әлагәдар иди. Тәкҹә 1925-чи илин октјабр, нојабр вә декабр ајларында коллектор китабханалара 22.749 китаб вермишдир[3].

* * *

Китабханалар халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә Коммунист партијасы вә Совет һөкумәтинин гаршыда гојдуғу күтләләринин коммунист тәрбијәси, савадсызлығын ләғв едилмәси, фәһлә вә кәндлиләрин мәдәни-техники сәвијјәсинин јүксәлмәси кими мүһүм вәзифәләрин һәллиндә бөјүк рол ојнадылар. Коммунист партијасы китабханаларын гаршысында бөјүк Ленин тәрәфиндән ирәли сүрүлмүш «китабы күтләјә» шүарыны һәјата кечирмәк милјонларла фәһлә вә

[1] Ахашјан М. Х. Записки старого библиотекаря (әл јазысы). Бакы 1955, сәһ. 14—15.

[2] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 188, вәр. 93.

[3] Јенә орада, иш 131, вәрәг 2.

кәндлини совет китабы илә силаһландырмаг, халгда китабдан истифадә етмәк адәтләри тәрбијә етмәк кими чох мүһүм вәзифәләр гојмушду. Китабханалара јени охучулар фәһлә-кәндли охучулары кәлмишди. Белә охучуларын сорғу-суаллары тәләбатлары да тамамилә јени иди. Онлар китабда мүасир дөврүн бүтүн мүһүм мәсәләләринә аид, ингилабы шәрәитлә әлагәдар олан бүтүн мәсәләләрә аид чаваб ахтарырдылар. Јени охучулар һәр шејдән әввәл китабхана ишинин мәзмун вә идејасынын дәјишдирилмәсини, китаб тәблиғинин Совет дөвләтинин тәсәррүфат, сијаси вәзифәләри вә онун әмәли фәалијјәти илә сых әлагәдар олмасыны тәләб едирди. Јени охучулар китаб тәблиғиндә дә јени иш формасы, китабларын механики пајланмасыны дејил, китаб тәблиғиндә китабханачыларын фәал иштиракыны вә мәсләһәтини тәләб едирди.

Бәрпа илләриндә республика китабханалары өз әтрафында кениш охучу күтләләринин хејли һиссәсини топламасына бахмајараг јенә дә республиканын мәдәни инкишафындан кери галырды.

1921—1925-чи илләрдә Совет китабханаларынын әсас шүары китабы фәһлә вә кәндлиләрә јахынлашдырмагдан ибарәт олмушдур. Бу мүһүм вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн сәјјар китаб кәздирмә ишинин мүхтәлиф формаларындан, коллектив абонементләрдән истифадә едилмиш вә китабханаларда кениш күтләви иш апарылмышдыр. Бу дөврдә китабханаларда апарылан күтләви ишләр һәмишә сијаси характер дашымыш, партијанын һәјата кечирдији мәдәни вә тәсәррүфат вәзифәләри илә әлагәдар олмушдур. Китабханалар күтләви ишләрин мүхтәлиф формаларындан истифадә едәрәк тәсәррүфат, сијаси вә бејнәлхалг сијасәтә даир китаблары тәблиғ едир, зәһмәткешләрин шәхси тәһсили ишинә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләринә көмәк едир, мә'рузәләр, мүһазирәләр, суал-чаваб кечәләри, учадан охулар, кечирир, әдәби вә тәсәррүфат — техники дәрнәкләр тәшкил едирди. Китабханаларын һәјата кечирдији бу күтләви ишләр онларын ишинә сијаси мәзмун верир вә чәмијјәтин инкишаф мәсәләләри илә әлагәләндирирди.

Китабханалар дин әлејһинә мүбаризәдә партија тәшкилатларына јахындан көмәк едирди. Дин әлеһинә мүбаризә иши олдугча чәтин иди. Әсрләрдән бәри авам чамаат ичәрисиндә кениш көк салмыш ислам446 динине гаршы мүбаризә, зәһмәткешләр арасында апарылан ишин чох усталыгла, сәбрлә, узун мүддәтли баша салмаг јолу илә апарылмасыны

тәләб едирди. Дин әлејһинә мүбаризә апармаг хүсусилә гәза китабханаларында даһа бөјүк чәтинлик төрәдирди. Китабханаларда динин ичтимаи көкләрини изаһ едән, онун мүртәче маһијјәтини ачыб көстәрән мүһазирәләр тәшкил едилир вә белә мүһазирәләрдән сонра дин әлеһинә китаб тәблиғ едилирди[1]. Дин әлеһинә мүбаризәдә әјани тәблиғат формаларындан китаб сәркиләриндән, плакатлардан вә с. истифадә олунурду. Шәһәр китабханаларында дин әлејһинә кечәләр дә кечирилирди. 1923-чү илин апрелин 4-дә Бакы шәһәри Некрасов адына китабханада дин әлеһинә кечә кечирилмиш вә кениш тәблиғат иши апарылмышды[2].

Бәрпа дөврүндә гәза, рајон вә кәнд китабханаларында вә гираәт комаларында күтләви иш о гәдәр дә кенишләнмәмишди. Лазымы вәсаитин вә ихтисаслы китабханачыларын олмамасы гәза вә рајон китабханаларында күтләви ишин сәмәрәли тәшкилинә мәнфи тә'сир көстәрирди. Бүтүн бу чәтинликләрә бахмајараг 1923-чү илдән башлајараг гәза вә рајон китабханаларында күтләви ишләр апарылмасы мүнтәзәм характер алмаға башламышды. Мәркәзи гәза китабханаларында хүсусилә Газах, Көјчај, Кәнчә вә с. китабханаларда кениш күтләви иш апарылырды.

Гәза вә рајон китабханалары вә кәнд гираәт комалары савадсызлығын ләғв етмиш фәһлә вә кәндлиләри китабхана охучулары сырасына чәлб едирди. Китабханаларда учадан охулар, мүһазирәләр, мә'рузәләр кечирилир, китаб сәркиләри тәшкил едилирди.

РКП МК-нын «Кәндлиләр арасында тәблиғат иши һаггында» директивләриндә бәрпа дөврүндә китабханаларын гаршысында дуран әсас вәзифәләр шәрһ едилмишди. Бу директивләрдә көстәрилирди: Сијаси тәшвигаты, истеһсалат тәблиғатыны вә кәнд тәсәррүфаты тәшвигатыны чанлы рәһбәрликлә әлагәләндирмәк, газанылмыш мүвәффәгијјәтләр һаггында даһа кениш мә'лумат вермәк, кәндлиләрин өз тәсәррүфат гүввәләринин сәвијјәсинә көрә бу вә ја дикәр тәдбири нә кими үсулларла вә васитәләрлә һәјата кечирә биләчәкләрини даһа анлашыглы вә ајдын тәсвир етмәк лазымды[3].

[1] Азербайджанские известия газети, 1921, 26 декабр, № 296.

[2] Азәрбајчан ССР Октјабр ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. Ф. 1480, сијаһы 2, иш 188, вәрәг 27.

[3] Известия ЦК РКП(б), 1921, № 30, сәһ. 8.

Мәркәзи Комитәнин бу директивләри бәрпа дөврүндә китабханаларда вә гираәт комаларында апарылан күтләви ишин әсас програмы олду. Гәза, рајон китабханалары вә кәнд гираәт комаларында бүтүн күтләви ишләр кәнд тәсәррүфатынын инкишаф мәсәләләри илә әлагәләндирилир, јени игтисади сијасәтин әсас маһијјәти, онун јеканә дүзкүн сијасәт олмасы, әрзаг веркисинин әһәмијјәти кениш сурәтдә изаһ едилирди.

Мәркәзи Комитә 1924-чү илдә өзүнүн «Агротәблиғат һаггында»кы, көстәришиндә кәндлиләр арасында кәнд тәсәррүфаты биликләринин тәблиғиндә ашағыдакы формалардан истифадә етмәји мәсләһәт көрүрдү: 1) Гираәт комаларында, мәктәбләрдә, кәндли евләриндә мүнтәзәм олараг кәнд тәсәррүфатына даир сөһбәт-оху тәшкил етмәк; 2) Гираәт комалары, кәнд мәктәбләри вә китабханаларын јанында јашлылар вә кәнчләр үчүн кәнд тәсәррүфаты дәрнәкләри тәшкил етмәк; 3) сечилмиш күтләви агрономик әдәбијјата диггәтлә бөлмәк[1]. Бу мүһүм вәзифәләри һәјата кечирмәкдә кәнд китабханаларына әсасән јерли партија тәшкилатлары јахындан көмәк едирди. Китабханаларын ишинә көмәк етмәк үчүн тәшкил едилмиш китабхана шуралары күтләви ишләрин тәшкилинә көмәк едирдиләр. Күтләви ишләрә кәндин бүтүн мәдәни гүввәләри чәлб едилмишди. Китабханаларда күтләви ишләрин апарылмасында «китабхана достлары» дәрнәкләри мүһүм рол ојнајырдылар.

1924-чү ил мајын 14-дә Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы китабхана достлары дәрнәјинин әсаснамәсини тәсдиг етди[2]. Бу әсаснамәјә көрә фәал охучулардан тәшкил едилән китабхана достлары дәрнәји китабхана ишинин инкишафында јахындан иштирак етмәли, онун һәјата кечирдији бүтүн күтләви ишләрә көмәк көстәрмәли иди.

Бәрпа илләриндә гәза, рајон вә кәнд китабханаларына нисбәтән Бакы шәһәри вә онун рајонларынын китабханаларында даһа кениш вә һәртәрәфли күтләви вә мәдәни-маариф ишләри апарылырды. Китабханалар мүәссисәләрдә, заводларда, фәһлә, кәндли, партија, мәдәни-маариф гурултајларында, јығынчагларда, битәрәф конфрансларда, үмумијјәтлә зәһмәткешләрин даһа чох топландығы јерләрдә китабы јајмаға чалышырдылар. Китабханалар ингилаби бајрамларын,

[1] Известия ЦК РКП(б). 1924, № 2, сәһ. 59—60.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, бағлы 19, иш 221, вәрәгә 55.

Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын, Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәси вә Бир Мај бајрамларынын кечирилмәсиндә јахындан иштирак едир, мүһазирәләр тәшкил едир, китаб сәркиләри дүзәлдир, төвсијә сијаһылары вә плакатлар тәртиб едирдиләр. Бајрам күнләри китабханачылар нүмајишдә иштирак едән зәһмәткешләр арасында китаб һаггында сөһбәтләр тәшкил едәрәк китабы тәблиғ етмәјә чалышырдылар. О, дөврдә китабханаларда кечирилән күтләви ишләрин нөвләрини вә үсулларыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн 1924-чү илин декабр ајында Бакы вә онун рајонларынын китабханаларында кечирилмиш күтләви ишләри нәзәрдән кечирәк[1].

№№	Күтләви тәдбирләрин ады	Шәһәр китабханаларында	Рајон китабханаларында
1.	Оху вә сөһбәт	29	76
2.	Кечәләр вә сәһәрчикләр	4	3
3.	Тамашалар	1	4
4.	Бәдии гираәт саатлары	13	17
5.	Мә'рузә вә мүһазирәләр	—	15
6.	Ингилаби күнләрә аид кечәләр	—	1
7.	Дивар вә чанлы гәзетләр	9	7
8.	Сәркиләр	20	39
9.	Сәркиләр вә албомлар	30	43
10.	Төвсијә сијаһылары	20	40
11.	Екскурсијалар	—	1
12.	Китабханалары тәблиг етмәк үчүн кечәләр	3	—
13.	Охучуларын үмуми ичласы	3	7
14.	Дәрнәк үзвләринин үмуми ичласы	6	3
15.	Мөвзу каталоглары	2	4
16.	Учадан охулар	2	3

Китабханларда ушаглар үчүн дә кениш күтләви ишләр апарылырды. Белә тәдбирләр һәм јашлылара мәхсус китабханаларын ушаг шө'бәләриндә, һәм дә мүстәгил ушаг китаб

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија арсифи, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 19, иш 219, вәрәг 187.

ханаларында һәјата кечирилирди. Тәкчә 6 ај мүддәтиндә (1924 октјабрындан 1925 апрел ајынадәк) ушаглар үчүн 550 дәфә оху вә сөһбәт, 40 дәфә кечә вә сәһәрчик, 150 дәфә бәдии нәгл етмә һәјата кечирилмиш, 125 гәзет, бурахылмыш вә 12 дәфә екскурсија тәшкил едилмишди[1].

1924-чү илин мај ајында топланмыш олан РК(б)П-нын XIII гурултајы ленинизмин кениш сурәтдә тәблиғ едилмәсини дөврүн чох мүһүм сијаси мәсәләләриндән бири һесаб етди вә ленинизмин кениш сурәтдә тәблиғ едилмәсини лазым билди. Гурултајын гәрарынын јеринә јетирилмәсиндә идеолокија саһәси олан китабханалар јахындан иштирак едирди. Китабханалар кениш зәһмәткеш күтләләри арасында ленинизми тәблиғ етмәк үчүн күтләви ишләрин бүтүн мүмкүн олан нөв вә формаларындан истифадә едирди.

1925-чи илин јанвар ајында Бакыда вә рајонларда Ленин һәфтәси кечирилди. Ленин һәфтәсинин кечирилмәсиндә јахындан иштирак етмәк вә онун вәзифәләрини изаһ етмәк үчүн Бакы китабханачыларынын јығынчағы топланды. Бу јығынчаг Н. К. Крупскаја мәктуб көндәрди[2]. Јығынчагда Ленин һәфтәсини кечирмәк үчүн кениш план һазырланыб мәтбуатда елан едилди[3]. Китабханалар ленинизми тәблиғ етмәк үчүн Ленин күшәләри тәшкил едир, шүарлар, плакатлар асырдылар. Ленинин әсәрләринин гыса библиографијасы тәртиб едилиб охучулар арасында јајылырды. Ленинизм вә тротскизм, Ленин вә һәмкарлар һәрәкаты, Ленин вә кәнчләр, шәһәрин кәндә һамилији, јени игтисади сијасәт вә сәнаје, Ленин вә кооперасија, Ленин вә тәләбә кәнчләр, Ленин вә пролетар дөвләти, Ленин вә маариф, Ленин вә ишчи гадынлар, Ленин вә савадсызлығын ләғви вә с. мөвзуларда китаб сәркиләри тәшкил едилир, төвсијә сијаһылары, әдәбијјат көстәричиләри тәртиб едилиб јајылырды. Китабханалар һәм дә В. И. Ленинин һәјат вә фәалијјәтинә даир учадан охулар вә сөһбәтләр кечирирди.

Ушаг китабханаларында да бу мәсәләјә даир кениш күтләви ишләр апарылырды. В. И. Ленин һәјаты һаггында сөһбәтләр, бәдии нәгл етмәләр, сәһәрчикләр кечирилир, дивар гәзетләри бурахылырды[4]. Бәрпа илләриндә зәһмәткешләрин

---

1 Азәрбајчан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 190, вәрәг 33.

2 Јенә орада. Иш 197, вәрәг 21.

3 Бакинский рабочий гәзети, 1925, 11 јанвар, № 6.

4 Јенә орада.

үмуми вә сијаси тәһсилинин инкишафы үчүн кениш шәраит јаранмышды. Бу ишдә китаб вә китабханалар фәһлә вә кәндлиләрин ән јахын көмәкчиси олмалы иди. Анчаг фәһлә вә кәндлиләрин бөјүк әксәријјәтинин китаб вә китабханалардан истифадә етмәк үчүн лазымы тәчрүбәләри јох иди. Она көрә дә Совет китабханаларынын гаршысында зәһмәткешләр арасында китаб вә китабханалары тәблиғ етмәк, китаб фондуну ачыб көстәрмәк, китабханадан истифадә гајдаларыны өјрәтмәк кими чох мүһүм вәзифә дурурду. Китабханаларын тәблиғ едилмәсиндә партија, комсомол тәшкилатлары, зијалылар вә фәал охучулар китабханачылара јахындан көмәк едирдиләр. Китабханалары тәблиғ етмәк үчүн китаб һәфтәләри, китабхана күнләри, китаб ајлыглары кечирилир, кениш мә'рузәләр вә мүһазирәләр тәшкил едилирди.

Бүтүн бу тәдбирләрин һәјата кечирилмәси нәтичәси оларағ бәрпа дөврүнүн ахырында китабханаларда апарылан күтләви ишләр сабитләшмиш, мүһүм мәдәни вә сијаси әһәмијјәт кәсб етмишди.

* * *

Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәсинин илк күнләриндә вә халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә орудуда китабхана ишинин тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилирди. Партија орду һиссәләриндә мәдәни-маариф ишинин тәшкилини, савадсызлығын ләғв едлмәсини, сијаси тәрбијә ишинин вә ордунун дөјүш һазырлығынын мүһүм амилләриндән бири һесаб едирди. Совет һөкумәти әскәр вә забитләрин сијаси-тәрбијә ишинә, онларын јүксәк шүурлулуғуна хүсуси гајғы илә јанашырды. Орудуда апарылан китабхана иши партија-сијаси вә мәдәни-маариф ишинин ајрылмаз тәркиб һиссәләриндән бири иди.

Русијада һәлә ингилабын илк күнләриндән башлајараг орду һиссәләриндә сәјјар вә сабит китабханалар тәшкил едилмиш вә онлар чох тәчрүбәли партија ишчиләринә тапшырылмышды. Тәкчә буну көстәрмәк кифајәтдир ки, Гызыл Ордуда 1918-чи илдә 3035, 1919-чу илдә 7500, 1920-чи илдә 1009 китабхана вар иди[1].

---

1 Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, сәһ. 41.

Азәрбајчанда да мәркәзи Русијада олдуғу кими һәлә ингилабын илк күнләриндән ордуда китабханалар тәшкил едилмәси ишинә хүсуси диггәт јетирилмәјә башланмышды. Азәрбајчан дивизијасында китабханаларын тәшкилинә вә онларын Азәрбајчан дилиндә әләбијјатла тәкмилләшмәсинә даһа бөјүк еһтијач һисс едилирди.

Мәһз буна көрәдир ки, 1920-чи илин август ајында Азәрбајчан КП МК-сы орду китабханалары үчүн китаб топламаг мәгсәди илә «Китаб күнү» кечирди[1].

Һәмин күн зәһмәткешләрдән 50.000 китаб топланмыш вә бунлардан харичи дилләрдә олан китаблар, ушаг китаблары вә дәрсликләр Халг Маариф Комиссарлығына верилмиш, јердә галанлары исә Орду сијаси идарәсинә көндәрилмишди[2]. Бундан башга ајры-ајры идарә вә мүәссисәләр дә Гызыл Орду китабханалары үчүн китаб топланмасы ишинә хүсуси диггәт јетирирди.

Бүтүн бу тәдбирләрин нәтичәси олараг кет-кедә орду китабханаларынын шәбәкәси кенишләнир вә сабитләширди. Бөјүк һиссәләрин вә алајларын јанында стасионар китабханалар, кичик һиссәләрдә вә бөлмәләрдә сәјјар мәнтәгәләр тәшкил едилирди.

1920-чи илин октјабр ајында Азәрбајчан ордусунда 22 китабхана вә сәјјар мәнтәгә вар иди[3] .Хәзәр һәрби донанмасында да китабханалар тәшкил едилмәјә башланмышды. Дәнизчиләрә хидмәт етмәк үчүн саһилдә мәркәзи китабхана, һәм дә ајры-ајры һәрби кәмиләрдә кичик китабханалар тәшкил едилмишди[4]. Орду китабханаларынын ишинә Орду сијаси идарәләри рәһбәрлик едирди. Орду китабханаларында ишләјә биләчәк ихтисаслы китабханачы кадрларын олмамасы ишин сәмәрәли тәшкилинә мане олурду. Орду китабханаларында ишләмәк үчүн китабханачы кадрларын һазырланмасына бөјүк еһтијач һисс едилирди. Бу еһтијачы өдәмәк мәгсәди илә 1920-чи илдә Маариф Комиссарлығынын мәктәбдән кәнар ишләр шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси XI ордунун сијаси шө'бәси илә бирликдә китабханачылыг курсу тәшкил етди. Бу курсу 90 нәфәр китабхана ишчиси битирди.

---

[1] Коммунист гәзети, (русча), 11 август, № 85.

[2] Народное просвещение журналы, Бакы, 1920, № 2, сәһ. 75.

[3] Азербайджанская беднота гәзети, 1920, 13 сентјабр, №

[4] Јенә орада, 1920, 19 октјабр. №

Бунлардан 30 нәфәри орду китабханачыларындан; 15 нәфәри XI ордундан, 15 нәфәри Азәрбајчан ордусундан иди[1].

Даһа сонра 1921-чи илин апрел ајында Азәрајчан ССР Орду сијаси идарәсинин јанында китабханачы кадрлар һазырламаг үчүн тәшкил едилмиш семинары 25 нәфәр тәчрүбәли китабханачы битирмиш вә китабханалара ишә көндәрилмишди[2].

1921-чи илдә республикамызда Баш сијаси маариф идарәси тәшкил едилдикдән сонра республикада сијаси-маариф ишинә рәһбәрлик һәмин идарәдә мәркәзләшдирилди. Баш сијаси-маариф идарәси Орду сијаси шө'бәси илә бирликдә Орду китабханаларынын ишинә дә рәһбәрлик едирди. Ејни заманда Орду сијаси шө'бәсинин нүмајәндәси Баш сијаси маариф идарәси коллекијасынын үзви иди.

Орду китабханалары мүнтәзәм олараг китабхана коллектору тәрәфиндән комплектләшдирилирди. Коллектор Орду китабханалары һәм дә китабхана техникасы илә тәчһиз едирди. Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки, 1923-чү илин ијун ајында Кәнчә әтрафында јерләшән 2-чи Азәрбајчан дивизијасына китабхана коллекторундан 3336 нүсхә китаб, 600 каталог карточкасы, 823 китаб формулјары, 1800 охучу формулјары, 38 плакат, 98 портрет, 814 открытка 3 инвентар китабы, көндәрилмишди[3]. Кет-кедә орду китабханаларынын иши кенишләнир, сәјјар мәнтәгәләрин тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилирди. Орду китабханалары әскәрләрлә јанашы олараг јерләшдији шәһәр вә гәсәбәләрдә зәһмәткешләрә дә мәдәни хидмәт едирдиләр. Онлары марагландыран мәсәләләрә, хүсусән һәрби мәсәләләрә даир суалларына чаваб верирдиләр. Кәнчәдә јерләшән атычы дивизијанын сијаси шө'бәсинин 1923-чү ил һесабатында дејилир ки, дивизијада китабхана иши јахшы тәшкил едилмиш, китаблар онлуг тәснифат әсасында дүзүлмүшдүр. Китабханалар әскәрләрлә јанашы олараг кениш зәһмәткеш күтләләри арасында да мәдәни иш апарырлар. Маневр заманы 2-чи полк әһали арасында 20 китаб, 1700 гәзет, 2 журнал, 12 дивар гәзети, 500 шүар, 15 плакат,

---

[1] Народное просвещение журналы. Бакы. 1920. № 2, сәһ. 75

[2] Коммунист гәзети, (русча). 1921, 19 апрел, № 89.

[3] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, баглы 6, иш 80, вәрәг 13—14.

биринчи полк исә 1000 шуар вә мүрачиәтнамә јајмышды[1]. Орду сијаси шө'бәләри гәсәбә вә кәндләрә мәдәни һамилик көстәрәрәк китабханалар вә гираәт комалары ачмаг ишиндә, онлары китабла тәчһиз етмәк ишиндә дә јахындан иштирак едирди.

1920-чи илин ијун ајында Хәзәр дәнизчиләри Кешлә гәсәбәсиндә зәһмәткешләрә хидмәт етмәк үчүн бир китабхана-гираәтхана тәшкил етмиш вә ону әдәбијјатла тәчһиз етмишди[2]. Орду сијаси шө'бәләри зәһмәткешләр үчүн китабханалар вә гираәтханалар тәшкил етмәк ишини сонраларда давам етдирирди.

1923-чү илдә Кәнчәдә јерләшән 2-чи атычы дивизијанын сијаси шө'бәси шәһәр әтрафындакы кәндләрдә 8 гираәт комасы тәшкил етмишди[3]. Бәрпа илләринин ахырында Орду китабханалары сабитләшмәјә башламыш, кениш сабит вә сәјјар китабхана шәбәкәси јарадылмыш вә даими китабханачы кадрларла тә'мин едилмишди. Орду китабханалары Әскәр вә забитләрин тәһсил вә тәрбијәсиндә јахындан иштирак едир, партија вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләрини кениш сурәтдә изаһ, тәблиғ едирдиләр. Орду китбханалары һәм дә әскәрләр ичәрисиндә савадсызлығын ләғви ишиндә јахындан иштирак едир, кениш күтләви ишләр апарырды.

* * *

Ингилабын илк күнләриндән башлајараг Азәрбајчанда дөвләт вә ичтимаи тәшкилатларын китабханалары илә јанашы оларағ партија китабханаларыда тәшкил едилмәјә башламышды. Партија китабханаларыны тәшкил етмәкдә әсас мәгсәд кениш зәһмәткеш күтләләрини биринчи нөвбәдә партија үзвләрини, тәблиғатчы вә тәшвигатчылары, партија ишчиләрини марксист-ленинчи әдәбијјатла тә'мин етмәкдән, кениш партија тәблиғатыны тәшкил етмәкдән ибарәт иди.

Партија китабханалары Азәрбајчан КП МК вә БК көстәриши илә јерләрдә гәза вә рајон партија комитәләри тәрәфиндән тәшкил едилирди. Партија китабханаларынын тәшкили дөврүн тәләбатындан доған мүһүм һадисәләрдән бири олдуғундан Мәркәзи Комитә партија китабханаларынын

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 6, иш 86, вәрәг 13—14.

[2] Журнал Военмор. 1920, № 29, сәһ. 16.

[3] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 10, иш 135, вәрәг 32.

тәшкилинә хүсуси диггәт јетирир, ону марксист-ленинчи әдәбијјат тәблиғинин вә коммунист тәблиғатынын мүһүм мәнтәгәләриндән бири һесаб едирди.

1921-чи илдә Азәрбајчан КП МК «Азәрбајчан КП тәшкилатларында китабхана ишинин тәшкили һаггында әсаснамәни» тәсдиг етди[1]. Бу әсаснамә партија китабханаларынын тәшкили үчүн әсас програм олмагла бәрабәр үмумијјәтлә республикада китабхана ишинин инкишафына бөјүк тәкан верди.

Әсаснамәдә көстәрилирди ки, Азәрбајчан КП тәшкилатлары јанында олан китабханалары бирләшдирмәк, рәһбәрлик етмәк, әдәбијјатла тәчһиз етмәк, һәм дә бүтүн башга идарә вә тәшкилатларын китабханалары үзәриндә партија нәзарәтини күчләндирмәк үчүн Азәрбајчан КП МК-сы тәблиғат-тәшвигат шө'бәси јанында китабхана јарым шө'бәси тәшкил едилир. Бу әсаснамәјә көрә Азәрбајчан КП МК вә БК јанында Мәркәзи партија китабханасы гәза вә рајон партија комитәләри јанында гәза вә рајон партија китабханалары вә партија өзәкләри јанында өзәк партија китабханалары вә јахуд сәјјар китабханалар тәшкил едилмәјә башлады. Гәза, рајон вә өзәк китабханалары Азәрбајчан КП МК-сы тәблиғат-тәшвигат шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси тәрәфиндән тәчһиз едилирди. Јерләрдә китабхана ишинә рәһбәрлик билаваситә тәблиғат-тәшвигат шө'бәләри тәрәфиндән һәјата кечирилирди. Тәблиғат-тәшвигат шө'бәләри јерләрдә китабхана иши апаран Совет, һәмкарлар, һәрби тәшкилатлар вә ајры-ајры идарә вә мүәссисәләрлә әлагә сахлајыр вә бу тәшкилатларын ишини әлагәләндирирди. Гәза вә рајон тәблиғат-тәшвигат шө'бәләри партија китабханаларынын фәалијјәти һаггында һәр ај Азәрбајчан КП МК-сы тәблиғат-тәшвигат шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәсинә һесабат верирди.

Азәрбајчан КП тәшкилатлары јанында китабханалар һәлә 1920-чи илдән тәшкил едилмәјә башланмышды. Ајры-ајры партија комитәләри вә партија тәшкилатлары өз үзвләри арасында савадсызлығы вә аз савадлылығы ләғв етмәк, партија маарифи ишини кенишләндирмәк, кениш күтләви сијаси иш апармаг үчүн партија китабханалары тәшкил едирди

[1] Известия ЦК Азерб. КП (б). 1921, № 5, сәһ. 16—17.

Партија китабханаларынын тәшкили 1921-чи илдә тәблиғат-тәшвигат шө'бәси јанында китабхана јарым шө'бәсинин јаранмасы илә әлагәдар олараг кенишләнмәјә башлады. Китабхана јарым шө'бәси бүтүн гәза вә рајон партија комитәләри јанында китабханалар тәшкил етмәјә вә мөвчуд китабханалары әдәбијјатла комплектләшдирмәјә башлады.

Китабхана јарым шө'бәси 1921-чи илин феврал ајында гәзалара 4190 китаб, 36580 китабча, 11947 журнал, 48419 гәзет, 650 плакат (чәми 101786) көндәрмишди ки, бундан 63290 рус, 32633 Азәрбајчан, 5060 ермәни вә с. дилләрдә иди. Апрел ајында 9662 китаб, 50984 китабча, 13004 журнал, 96127 гәзет, 32.100 вәрәгә, 2313 плакат көндәрилмишди[1].

1921-чи илдән башлајараг һәм гәзаларда һәм дә Бакы вә онун рајонларында партија китабханалрынын шәбәкәси кенишләнмишди. Бүтүн гәза вә рајон мәркәзләриндә мәркәзи партија китабханалары вә бөјүк партија өзәкләри јанында өзәк партија китабханалары фәалијјәт көстәрирди.

Гәза вә рајонлара нисбәтән Бакы вә онун рајонларында өзәк китабханалары даһа кениш јајылмышды. Демәк олар ки, бүтүн партија өзәкләриндә китабханалар вар иди. 1923-чү илдә чағрылмыш XII Үмумбакы партија конфрансы өзәк партија китабханаларынын хүсуси әһәмијјәтини гејд етди вә бүтүн өзәкләрдә китабханаларын тәшкил едилмәсини лазым билди. Конфранс гејд едирди ки, һазырда бүтүн өзәкләрин јанында партија үзвләринин өз һесабына кичик китабханалар тәшкил едилир, партија тәшкилатлары белә китабханалара мадди вә идеја чәһәтдән көмәк етмәлидир[2].

1923-чү илдә Азәрбајчан КП БК-нын јанында бир мәркәзи партија китабханасы, 6 рајон китабханасы, 115 өзәк китабханасы вар иди[3]. Рајон китабханалары кет-кедә өз фондларыны зәнкинләшдирир вә фәалијјәт саһәсини кенишләндирирди. Рајон партија китабханаларынын фондларынын тәкмилләшмәси, онларын әтрафында охучуларын чохалмасына сәбәб олмушду.

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви. Ф. 1, сијаһы 235, иш 40, вәрәг 3—4.

2 Стенографический отчет XII общебакинской конференции АКП Бакы, 1923, сәһ. 21.

3 Материалы Бакинского комитета АКП к XII-ой партконференции. Бакы, 1923, сәһ. 31.

1924-чү илдә Бакы рајонларынын партија китабханаларында ашағыдакы мигдарда китаб вә охучу олмушдур[1].

	Китабларын мигдары	охучуларын сајы
Ленин рајону	3.500	300
Фабрика-завод рајону	3.927	240
Бајыл рајону	1.180	105
Завагзал рајону	1.177	225
Сураханы рајону	1.200	115
Бинәгәди рајону	948	60

Рајон партија китабханалары партија үзвләри илә јанашы олараг кениш зәһмәткеш күтләләринә дә хидмәт едирди. Китабханалар партија өзәкләринин јанында вә бә'зи бөјүк мүәссисәләрдә сәјјар китабханалар да тәшкил едирди. Рајон партија китабханалары билаваситә рајон партија комитәләринин рәһбәрлији алтында фәалијјәт көстәрир, партија комитәсинин һәјата кечирдији күтләви тәдбирләрдә јахындан иштирак едирди.

Рајон партија китабханалары Азәрбајчан КП МК-сы тәблиғат-тәшвигат шө'бәсинин китабхана јарым шө'бәси тәрәфиндән комплектләшдирилирди. Китабханалара һәм дә РК(б)П МК-сы тәрәфиндән мүнтәзәм олараг әдәбијјат көндәрилирди. Тәкчә 1923-чү илдә партија китабханалары Москвадан әсасән ичтимаи-сијаси әдәбијјатдан ибарәт олан 25.000 нүсхә китаб алмышды[2].

1923-чү илдә китабхана јарым шө'бәси партија китабханаларына китаб алмаг үчүн бир нәфәр тә'лиматчыны Москваја е'зам етмишди. Бу тә'лиматчы һәм китабханалар үчүн китаб кәтирмиш, һәм дә китабханалары Москвада нәшр едилән мәркәзи гәзетләрә вә 19 адда журнала абунә јазмышдыр. Бу заман гәзаларда 17 партија китабханасы вар иди. Москвадан һәр бир гәза партија китабханасына мүхтәлиф билик саһәсинә аид олан 250 китаб кәтирилмишди. Һәм дә гәза партија китабханалары «Новая деревня», «Сельско хозяйственная жизнь» вә с. журналлары алырдылар[3].

---

1 Отчетные материалы Бакинского Комитета АКП к XIII партконференции. Бакы, 1924, сәһ. 125—126.

2 Јенә орада, сәһ. 125.

3 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 7, иш 39, вәрәг 1—4.

Китабхана јарым шө'бәси мүнтәзәм олараг партија китабханаларыны республика нәшријјатлары тәрәфиндән бурахылан китабларла да тәкмилләшдирирди. О дөврдә фәалијјәт көстәрән партија китабханаларынын мүһүм типләриндән бири дә өзәк китабханалары иди. Өзәк китабханалары јерли партија тәшкилатларынын өз тәшәббүсү илә партија үзвләринин өз һесабларына тәшкил едилирди. Өзәк китабханаларына гәза вә рајон партија комитәләри тәрәфиндән әдәбијјат көндәрилмәсинә бахмајараг онлар әсасән имәчиликләр, пуллу кечәләр вә б. бу кими васитәләр һесабына тәкмилләширди. Гәза вә рајонларын бөјүк партија өзәкләриндә Бакы вә онун рајонларынын исә демәк олар ки, бүтүн партија өзәкләриндә кичик китабханалар вар иди.

1923-чү илдә Бакы вә онун рајонларында 115 (Балаханада 38, Биңәгәдидә 2, Сураханыда 4, фабрик-завод рајонунда 8, Завагзал рајонунда 5, Бајылда 8, шәһәрдә 50), өзәк китабханасы вар иди[1].

Өзәк китабханалары чох аз әдәбијјата малик олмасына бахмајараг күтләләрин, хүсусилә партија үзвләринин тәһсил вә тәрбијјәсиндә јахындан иштирак едирди.

1923-чү илдә Азәрбајҹан КП БК-нын рәјасәт һеј'әти партија китабханаларынын Бакы Халг Маариф шө'бәсинин китабхана шәбәкәсинә дахил едилмәси һаггында гәрар чыхарды вә БХМШ-нә партија китабханаларына техники вә мадди ҹәһәтдән көмәк етмәји тапшырды[2]. Бу күндән е'тибарән партија китабханалары өз ишләрини кенишләндирәрәк күтләви китабханаларын иши илә әлагәләндирмәјә башлады. дылар.

Партија китабханалары ичәрисиндә Азәрбајҹан КП МК-сы вә БК-нын Мәркәзи партија китабханасы хүсуси јер тутурду. Бу китабхана 1920-чи илдә тәшкил едилмишди. Китабхана 1921-чи илин ахырларына гәдәр анчаг РКП МК-сы тәрәфиндән көндәрилән әдәбијјатла комплектләшдирилирди[3]. 1922-чи илдән башлајараг китабхана мүнтәзәм олараг јерли әдәбијјатла да комплектләшдирилмәјә башланды. Китабхана һәм дә мүнтәзәм олараг Москвада чыхан мәркәзи гәзет вә журналлары вә јерли гәзет вә журналлары алырды. Китабхана өз фондуну тәкчә јени әдәбијјатла вә дөври мәтбуатла тәкминләшдирмәклә кифајәтләнмирди. О ингилабдан әввәл нәшр едилмиш китаблары гәзет вә журнал комплектләрини топламаға чалышыр, хүсусилә ингилабдан әввәл нәшр едилмиш марксист-ленинчи әдәбијјатын топланылмасына хүсуси диггәт јетирирди.

[1] Материалы Бакинского комитета АКП к XII-ой партконференции Бакы, 1923, сәһ. 31.

[2] Азәрбајҹан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 188, вәрәг 150.

[3] Бакинский рабочий гәзети, 1923, 4 нојабр, № 249.

Китабхана әввәлләр анчаг мәс'ул партија ишчиләринә хидмәт едирди. 1921-чи илин ахырларындан башлајараг бүтүн партија үзвләринә, курсантлара, фәһлә факүлтәсинин вә совет, партија мәктәбләринин тәләбләринә хидмәт етмәјә башламышды. Китабханада марксист дәрнәкләринин үзвләри вә рәһбәрләри үчүн ајрыча фонд ајрылмыш вә вахташыры олараг онлара мәсләһәтләр тәшкил едилирди. Китабхана дәрнәк рәһбәрләри вә тәблиғатчы вә тәшвигатчылар үчүн төвсијә сијаһылары вә әдәбијјат көстәричиләри дә тәртиб едирди. 1923-чү илдә китабхана «партија үзвүнүн китаб рәфи» адлы төвсијә сијаһысы тәртиб етмишди. Китабхана сәјјар китабханалар тәшкил етмәк ишинә дә хүсуси диггәт јетирир, иши зәиф олан рајон партија китабханаларына сәјјар китабханалар көндәрирди.

Китабханада әсасән ики шө'бә—рус вә Азәрбајҹан шө'бәләри вар иди. Даһа зәнкин китаб фондуна малик олан рус шө'бәси 1920-чи илдә тәшкил едилмишди. Бу шө'бәдә 1923-чү илдә 22.000 китаб вар иди[1]. Бу шө'бә өз гаршысында марксизм вә ленинизмә аид бүтүн әдәбијјаты топламаг мәгсәди гојмушду.

Азәрбајҹан шө'бәси 1921-чи илдән тәшкил едилмишди 1924-чү илдә бу шө'бәдә 400-дән артыг китаб вар иди[2]. Шө'бәнин китабларындан Бакы партија активинин хејли һиссәси истифадә едирди. Шө'бә өз гаршысына азәрбајҹанча нәшр едилән бүтүн китаблары вә дөври мәтбуаты топламаг вәзифәси гојмушду.

Китабхана кет-кедә өз ишини кенишләрдирди. 1925-чи илдә китабханада 35.000 китаб вә 2545 охучу вар иди, охучулардан 524-ү азәрбајҹанлы, 1238-и рус, 424-ү ермәни, 359-у башга милләләрдән иди. Һәр күн гираәтханаја 150-дән артыг охучу кәлирди[3]. Китабхана тәкчә охучулара китаб

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1923, 4 нојабр, № 249.

[2] Јенә орада, 1924, 12 август, № 181.

[3] Отчетные материалы Бакинского Комитета АКП к XIV-й Бакинской партконференции, Бакы, 1925, сәһ. 46.

вермәклә кифаәтләнмир, кениш күтләви ишләр апарырды. Китабханада китабларын мүзакирәси кечирилир, китаб сәркиләри тәшкил едилир, дәрнәкләр апарылырды. Бүтүн күтләви ишләр о дөврдә партија вә һөкумәтин һәјата кечирдији тәдбирләрлә әлагәләндирилирди.

Ингилабын илк күнләриндән башлајараг партија китабханалары кениш мәдәни тәдбирләр һәјата кечирмәјә башламышды. Партија китабханалары партија үзвләринин савадсызлығыны вә азсавадлылығы ләғв етмәкдә јахындан иштирак едир, партија маарифинин кенишләнмәсинә, марксист-ленинчи әдәбијјатын јајылмасына јахындан көмәк едирди. Бәрпа илләриндә партија китабханалары партија үзвләри илә јанашы олараг кениш зәһмәткеш күтләләринә дә хидмәт едирди. Партија китабханалары јерләрдә марксизм-ленинизмин тәблиғат мәнтәгәләриндән биринә чеврилмишди.

* * *

Азәрбајчанда совет һакимијјәтинин илк илләриндән башлајараг һәмкарлар тәшкилаты китабханаларынын кениш шәбәкәси јаранмаға башламышды.

Фәһлә синфинин ән күтләви тәшкилаты олан Совет һәмкарлар иттифагы, ингилабын илк күнләриндән башлајараг өлкәнин ичтимаи, сијаси-тәсәррүфат вә мәдәни һәјатында јахындан иштирак едирди. Бу дөврдә һәмкарлар тәшкилатларынын гаршысында Совет дөвләтинин möһкәмләтмәк әмәјә социалист мүнасибәти тәрбијә етмәк, чидди әмәк интизамы јаратмаг, зәһмәткешләри социализм гуручулуғу ишинә сәфәрбәр етмәк кими чох мүһүм вәзифә дурурду. Бу вәзифәләрин өһтәсиндән кәлмәк үчүн һәр шејдән әввәл фәһләләрин јүксәк шүурлулуғу, партија вә һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән чох мүһүм ингилаби тәдбирләрин ардычыл олараг, дөнмәдән изаһ едилмәси зәрури иди. Бүтүн бунлар һәмкарлар тәшкилатларынын гаршысында зәһмәткешләрин тәһсил вә тәрбијәсинә хидмәт едәчәк мәдәни-маариф мүәссисәләринин кениш шәбәкәсини јаратмаг вәзифәсини гојурду.

Һәлә ингилабын илк күнләриндән кениш фәалијјәтә башлајан Азәрбајчан һәмкарлар тәшкилаты республиканын игтисади вә мәдәни һәјатында јахындан иштирак етмәјә башламышды. Азәрбајчан һәмкарлар тәшкилаты бүтүн завод вә фабрикаларда мәдәни-маариф мүәссисәләри: клублар, китабханалар, гираәтханалар, мәдәнијјәт евләри тәшкил етмәјә чалышыр, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри, ихтисас курслары тәшкил едирди.

1920-чи илин сентјабр ајында чағырылан Азәрбајчан һәмкарлар иттифагынын I гурултајы фәһләләр арасында мәдәни-маариф ишинин кенишләндирилмәсиндә һәмкарлар тәшкилатларынын јахындан иштиракыны зәрури һесаб етди вә јерләрдә бу ишин сәмәрәли тәшкили үчүн һазырлыглы кадрлар е'зам едилмәсини лазым билди[1]. 1920-чи илдән башлајараг һәмкарлар тәшкилатларынын китабхана шәбәкәси кенишләнмәјә башламышды. Һәмкарлар тәшкилаты китабханалары әсасән фабрикаларын, заводларын, клубларын вә халг евләринин јанында тәшкил едилирди. Һәмкарлар тәшкилатлары бүтүн фабрик вә заводларын, идарә вә мүәссисәләрин јанында китабханалар тәшкил етмәјә чалышдығындан чох аз китаба малик вә кениш мәдәни-күтләви иш апармаға гадир олмајан кичик китабханалар мејдана чыхмышды. Республикада китабын азлығы вә китабханаларда ишләјә биләчәк саваллы кадрларын олмамасы белә китабханаларда иши кенишләндирмәјә кениш сијаси вә мәдәни-күтләви иш апармаға имкан вермирди.

1921-чи илдә кечирилән Азәрбајчан һәмкарлар иттифагынын II гурлтајы һәмкарлар иттифагынын мәдәни фәалијјәтинә кениш диггәт јетирди. Гурултај гејд етди ки, фәһләләрин мәдәни чәһәтдән инкишаф етдирилмәси, фәһләләр ичәрисиндә һөкм сүрән савадсызлығын ләғв едилмәси ишиндә һәмкарлар тәшкилатлары јахындан иштирак етмәлидир.

Гурултај фәһләләрин тәһсил вә тәрбијәсиндә, онларын техники биликләрә јијәләнмәсиндә хүсуси рол ојнајан китабханаларын јенидән тәшкили мәсәләсини мүһүм ишләрдән бири кими гијмәтләндирди. Гурултај китабхана ишинә даир хүсуси гәрар гәбул етди. Гәрарда көстәрилирди ки, һәмкарлар иттифагларынын китабхана иши саһәсиндәки бөјүк мүвәффәгијјәтини гејд едәрәк гурултај китабхана вә сәјјар китабханалар шәбәкәсинин зәһмәткешләрин тәләбаты вә малијјә имканы илә әлагәдар олараг кенишләндирилмәсини зәрури һесаб едир. Мүәссисәләрдә пәракәндә һалда олан кичик китабханаларын сахланмасы мәгсәдәујғун һесаб едилмәсин, онлар сәјјарларла әвәз едилсин[2]. Гурултај ејни

[1] Азербайджанская Беднота гәзети, 1920, 13 сентјабр. №

[2] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 111, сијаһы 1, иш 73, вәрәг 41—42.

заманда китабханаларын гаршысында зәһмәткешләрин тәһсил вә тәрбијәсиндә јахындан иштирак етмәк, китабы јајмаг, кениш күтләви ишләр апармаг кими мүһүм вәзифә гојмушду. Һәм дә гурултај азәрбајчанлы фәһләләр ичәрисиндә кениш мәдәни-күтләви иш апармаг үчүн китабханаларын азәрбајчанча китабларла вә һазырлыглы азәрбајчанлы кадрларла тә'мин едилмәсини лазым билди. Бу гәрарларын јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг һәмкарлар иттифагы китабхана шәбәкәси хејли сабитләшди. Китабханаларын сајынын азалмасына бахмајараг китабхана иши јахшылашды, фәһләләр арасында китаб тәблиғи иши гајдаја дүшдү.

1922-чи илдән башлајараг һәмкарлар иттифагы китабханаларынын шәбәкәси кенишләнмәјә башлады. Балаханада, Артјом адасында, Забратда, Бибиһејбәтдә, Ләкидә, Јаламада, Бакыда нашәчиләр клубу јанында, Раманада, Сураханыда, Бакы Чапчылар иттифагы јанында, Нахчыванда вә с. фәһлә клублары јанында китабханалар тәшкил едилмишди.

Јени игтисади сијасәт дөврүндә мүәјјән игтисади чәтинликләрә бахмајараг Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифаглары китабхана ишини кенишләндирмәк үчүн мүнтәзәм олараг вәсаит ајырырды. Китабханалар јени игтисади сијасәтин әсас мүддәаларыны вә маһијјәтини фәһләләр арасында кениш сурәтдә изаһ едирди. Јени игтисади сијасәт һәмкарлар тәшкилатларынын гаршысында фәһләләрә истеһсалатын бүтүн саһәләрини өјрәтмәк, онларын техникаја јијәләнмәсини тә'мин етмәк кими чох мүһүм вәзифә гојмушду. Бу вәзифәнин јеринә јетирилмәсиндә китабханалар јахындан иштирак едир, тәсәррүфатын бүтүн саһәләринә даир әдәбијјат тәблиғ едир, техники дәрнәкләр тәшкил едирди.

Китабхана ишинә рәһбәрлик етмәк үчүн Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Шурасы мәдәнијјәт комиссијасынын јанында китабхана комиссијасы тәшкил едилмишди. Бу комиссија китабханалара һәм тәшкилат чәһәтдән, һәм дә методик чәһәтдән рәһбәрлик едирди. Китабханаларын комплектләшдирилмәсиндә, вәсаитлә тәчһиз едилмәсиндә јахындан иштирак едир вә китабханачыларын методики мүшавирәсини кечирирди.

Бәрпа илләринин ахырында һәмкарлар иттифагынын китабхана шәбәкәси сабитләшмиш вә кејфијјәтчә јахшылашмышды. 1925-чи ил апрелин 30-да Бакы Совети Ичраијјә Комитәси Бакы шәһәринин Фабрик-завод рајонунда вә мәдәнләрдә олан 20 китабхананы вә 8 сәјјар мәнтәгәни дағ-мә'дән фәһләләринин һәмкарлар иттифагына вермәси һаггында әмр верди. Бу әмрә көрә китабханалар бүтүн инвентары вә васитләри илә иттифагын ихтијарына кечирди. Иттифаг китабханалардан истәдији кими истифадә едә биләрди. Анчаг китабханалары рајонлара апармаға ичазә верилмирди. Иттифаг китабханаларә вәсаит ајырмалы, мүнтәзәм олараг комплектләшдирмәли иди. Әкс һалда Бакы сијаси-маариф идарәси китабханалары кери алмаг һүгугуну өзүндә сахламышды[1].

Көстәрилән киабханаларын һәмкарлар тәшкилатына верилмәси илә әлагәдар олараг һәмкарлар иттифагы китабханаларынын сајы ики дәфә артды. 1925-чи илин ахрында республиканын 15 һәмкарлар тәшкилатында 40 китабхана вә бу китабханаларда 228721 китаб вар иди[2]. Бу китабханалар 24167 охучуја хидмәт едирди.

* * *

Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин илк илләриндә вә халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә күтләви китабханаларла јанашы олараг елми китабханалар да тәшкил едилмәјә башламышды. Республикамызда елми китабханаларын тәшкили тамамилә јени һадисә иди. Ингилабдан әввәл Азәрбајчанда бир елми китабхана белә олмадығындан јени елми китабханаларын тәшкили олдугча чәтин иди. Бу чәтинлик әсасән өзүнү лазыми елми китабларын вә ихтисаслы кадрларын олмамасында көстәрирди. Бу чәтинликләрә бахмајараг јени тәшкил едилән али мәктәбләр вә елми мүәссисәләр елми китабханаларын тәшкилинә хүсуси диггәт јетирмәјә башладылар.

Республикамызда илк дәфә олараг 1920-чи илдә Азәрбајчан Дөвләт Университетинин јанында елми китабхана тәшкил едилди[3]. Китабхананын тәшкилинә 1919-чу илдән башланмасына бахмајараг ону ачмаг анчаг ингилабдан сонра мүмкүн олмушдур. Китабхананын әсасыны һәлә 1919-чу илдә профессор Дубровскидән алынан китаблар тәшкил едирди. Бу китаблар тарихә вә бир һиссәси сијаси игтисада аид иди.

[1] Азәрб. ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1434, сијаһы 2, иш 170, вәрәг 6.

[2] Јенә орада, ф. 1114, сијаһы 1, иш 314, вәрәг 5—7.

[3] Азербайджанский Государственный Университет им. Ленина, первое десятилетие 1919—1929. Баку, 1930, сәһ. 50.

1919-чу илдә китабхана үчүн Алманијадан алман дилиндә 611 чилд әсасән тарих вә филолокијаја аид олан китаблар кәтирилмишди[1].

1920-чи илдә Университетин хаһиши илә Азәрбајчан Совет һөкумәти кечмиш Михајловски вә Сабунчу хәстәханасынын китабханаларыны университетин китабханасына верди. Бурада тиббә даир гијмәтли китаблар вар иди. Бу китабларын әсасында китабхананын тибб шө'бәси тәшкил едилди. Бу шө'бә тәшкил едиләркән онун чәми 212 чилд китабы вар иди.

Китабхананы тәшкил етмәк үчүн хүсуси комиссија ајрылмышды. Бу комиссија 1920-чи илдә Бакынын ајры-ајры мүәссисәләриндән 120 мин манатлыг китаб, Тифлисдән 18 милион манатлыг дәрсликләр[2] алмышды.

Китабхана тәшкил едиләркән университетин профессорлардан: Б. Ҝ. Финкелштејн, О. А. Бајрашевски, П. Ю. Ростовсев, Окиншевич А. Н., Попов, һакимләрдән Ходорович, И. Л. Фаерман, А. М. Левин вә с. өз шәхси китабханаларыны университетин китабханасына вермишдиләр.

Азәрбајчан ингилаб комитәси китабхананын кенишләнмәсинә хүсуси диггәт јетирирди. 1922-чи илдә китабханаја китаб алмаг үчүн 7 мин манат гызыл пул бурахылды. Бурахылан бу вәсаит һесабына 1924-чү илдә Константинополдан (индики Истанбул) 2.000 артыг мүхтәлиф мәзмунлу китаблар алынды. Бу китаблар вә Бакыда топланмыш олан Азәрбајчан вә башга шәрг дилләриндә китаблар әсасында 1924-чү илин мај ајында китабхананын шәрг шө'бәси тәшкил едилди.

Китабхана тәшкил едиләркән онун фондунда чәми 4.660 китаб олдуғу һалда, ики ил сонра 1922-чи илдә китабларын сајы 14.430 чилдә чатмышды. Китабхана фондунун зәнкинләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирән университетин елми шурасы 1922-чи илдә университетин профессорларындан Ф. Н. Илини вә П. Ю. Ростовсеви китабханаја китаб алмаг үчүн Ленинграда е'зам етди. Онлар Ленинграддан 200 пуддан артыг (китабларын сајы мә'лум олмадығы үчүн ону пудла һесабламышлар) гијмәтли елми әдәбијјат, о чүмләдән Ленинград Елмләр Академијасынын бүтүн нәшрләрини кәтирмәјә мүвәффәг олмушдулар.

---

1 Бакинский рабочий гәзети, 1921, 3 август, № 174.

2 Коммунист. гәзети, (русча). 1921, 31 октјабр, № 249.

1924-чү илдә китабханала 24.713 нүсхә китаб вар иди[1] Республикамызда илк елми китабхана олан Азәрбајчан университетинин китабханасы халг тәсәррүфатынын бәрпасы дөврүндә, тәсәррүфатын мүхтәлиф саһәләри үчүн кадрлар һазырланмасы ишиндә јахындан иштирак етмиш, елми фикрин инкишафына көмәк етмиш вә Азәрбајчан алимләринин истифадә етдији илк елми мүәссисә олмушдур. Бу китабхана башга елми китабханаларын тәшкилинә дә јахындан көмәк едирди.

1920-чи илдә Бакыда тәшкил едилән Политехник институтунун јанында да елми китабхана јаранмаға башламышды. Бу китабханада техники елмләрә аид даһа чох китаблар топландығындан китабхана елми-техники характер дашыјырды.

1922-чи илдән сонра республикамызда али мәктәб китабханалары илә јанашы олараг хүсуси вә елми-техники китабханалар јаранмаға башламышды.

1923-чү илдә Азәрбајчаны тәдгиг едән вә өјрәнән чәмијјәт јарадылмышды[2]. Бу чәмијјәт Азәрбајчанда елми фикрин инкишафына бөјүк тәкан вермиш, кениш елми-тәдгигат иши апармышды. Чәмијјәт өз үзвләринә хидмәт етмәк мәгсәди илә әсасән елми китаблардан ибарәт китабхана тәшкил етмишди. Китабхана һәм чәмијјәтин өз нәшр етдији китабларла, һәм дә чәмијјәтин елми әлагә сахладығы вә елми әсәрләр мүбадилә етдији ССРИ-нин бүтүн елми мүәссисәләринин нәшрләри илә, бә'зи харичи өлкә елми мүәссисәләринин нәшрләри илә тәкминләширди. 1925—26-чы илләрдә китабханада 20.000 китаб вә чохлу әлјазмасы вар иди. Бу китабларын әксәријјәти азәрбајчаншүнаслыға, гафгазшүнаслыға, түркколокијаја, шәргшүнаслыға аид иди. Өз гаршысында елм вә техниканын бүтүн саһәләринә хидмәт етмәк вәзифәси гојдуғундан китабхана бүтүн елм саһәләринә даир китаблары топлајырды. Китабхана республиканын бүтүн алимләринә вә али мәктәб тәләбләринә хидмәт көстәрир онларын мүхтәлиф суал вә соргуларына чаваб верирди.

Бәрпа илләриндә республикамызда елми техники китабхананын тәшкилинә дә башланды. 1921-чи илдә Азәрнефт мәркәзи идарәси Азәрбајчан нефтсәнајесиндә чалышан фәһ

---

1 Азербайджанский Государственный Университет имени Ленина первое десятилетие 1919—1929. Бакы, 1929, сәһ. 51.

2 Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 115.

ләләрә, мүһәндисләрә вә гуллугчулара хидмәт етмәк мәгсәди
илә елми-техники китабхана тәшкил етди. Бакыда олан кеч-
миш техники чәмиjjәтин китабханасынын китаблары бу ки-
табханаjа верилди. 1921-чи илдә китабханада 272 мин китаб
вар иди[1].

Китабханада машыншүнаслыг, електротехника, бухар
газанлары вә газмачылыг шө'бәләри хүсусилә фәргләнирди.
Китабхана Азнефтин ишчиләри илә janашы олараг тех
никумларын вә али мәктәбләрин тәләбләринә дә хидмәт
едирди. 1923-чү илдә китабханада 20.082 нәфәр охучу вар
иди. Китабхана өз охучулары арасында кениш күтләви иш-
ләр апарыр, техники дәрнәкләр тәшкил едирди.

* * *

Бәрпа илләринин ахырында Азәрбаjчанда китабхана
иши сабитләшмиш, кениш шәһәр, гәза, раjон вә кәнд китаб-
хана шәбәкәләри меjдана кәлмишди.

Республикада халг тәсәррүфатынын бәрпасынын баша
чатдырылмасы илә әлагәдар олараг республика игтисадиjjа-
тынын дурмадан инкишафы мәдәниjjәтин һәр тәрәфли тәрәг-
гиси үчүн кениш имканлар jаратмышды. Республикада мә'-
дәниjjәт вә маариф ишинә аjрылан вәсаит мүнтәзәм олараг
артырылырды. Тәкчә 1924—25-чи илләрдә Азәрбаjчан ССР-
дә халг маарифинә 11.087 мин манат хәрчләнмишди ки, бу
мәбләгдән әһалинин һәр бир нәфәринә 6 манат 95 гәпик дү-
шүрдү[2]. Республикада халг маарифинин сүр'әтлә инкишафы
китабхана ишинин кенишләндирилмәси үчүн һәртәрәфли
шәраит jарадырды. Jени игтисади сиjасәтин илк дөврүндә
меjдана чыхмыш чәтинликләр китабханаларын вә гираәт ко-
маларынын ләғв едилмәси тәһлүкәси арадан галдырылмыш,
1923-чү илдән башлаjараг китабхана ишинә вәсаит бурахыл-
масына вә jени китабханаларын тәшкилинә башланмышды.
1925-чи илдә китабханаларын бөjүк бир һиссәси дөвләт бүд-
чәсинә кечирилмишди.

Республикада бәрпа илләри мүддәтиндә дөвләт китабха-
на шәбәкәси илә jанашы олараг аjры-аjры идарә вә тәшки-
латларын китабхана шәбәкәси вә күтләви китабханалар.la
jанашы олараг елми вә техники китабханалар шәбәкәси
jаранмышды.

---

1 Коммунист гәзети (русча), 1921, 31декабр, № 249.

2 Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Бакы, 1928, сәһ. 177.

1923-чү илдән фәалиjjәтә башлаjан республика үмуми китабханасы кет-кедә өз ишини кенишләндирәрәк республиканын мәдәни һәjатында jахындан иштирак едирди. Сосиализм гуручулуғунун jени вәзифәләри вә кениш зәһмәткеш күтләләринин дурмадан артан мәдәни тәләбләри илә әлагәдар олараг китабхана иши даһа да кенишләнмиш форма вә мәзмунча дәринләшмишди.

Китабханалар өз ишлрини билаваситә республика партиjа тәшкилатынын рәһбәрлиjи алтында апарыр вә партиjанын баш хәттинин һәjата кечирилмәсиндә партиjа вә һөкумәтин гәрар вә көстәришләринин изаһ вә тәблиғ едилмәсиндә jахындан иштирак едирди. Китабханаларда кениш күтләви ишләр апарылмаға башламышды ки, бу да онларын әтрафында кениш охучу күтләләринин топланмасына сәбәб олмушду.

1925-чи илдә Азәрбаjчанда 91 китабхана-гираәтхана вә бу китабханаларын фондунда 584.147 китаб вар иди[1]. Бу китабханалар 77.578 охуjуча хидмәт едирди. Беләликлә, ингилабдан әввәлкинә нисбәтән 5 ил мүддәтиндә китабханаларын саjы 10 дәфәдән чох, китабларын саjы исә 6 дәфәjә гәдәр артмышды.

Бәрпа илләриндә китабхана иши саһәсиндә әлдә едилән наилиjjәтләр мәдәни гуручулуғун аjрылмаз һиссәсини тәшкил едирди. Коммунист партиjасы вә совет һөкумәти мәдәни гуручулугда халгын jарадычы гүввәсинә архаланырды.

---

1 Сов. ИКП МК-сы jанында МЛИ Азәрбаjан филиалынын партиjа архиви, ф. 1, сиjаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 74.

II ФӘСИЛ.

АЗӘРБАЈЧАНДА ӨЛКӘНИН СОСИАЛИСТЧӘСИНӘ СӘНАЈЕЛӘШДИРИЛМӘСИ ВӘ БИРИНЧИ БЕШИЛЛИК ДӨВРҮНДӘ КИТАБХАНА ИШИ

(1926—1932)

Өлкәдә халг тәсәррүфатынын бәрпасы баша чатдырылдыгдан сонра партија В. И. Ленинин ССРИ-дә сосиализм гурмаг планыны һәјата кечирмәјә башлады. Бу планын әсас тәркиб һиссәләриндән бири өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси иди.

Өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәсини һәјата кечирмәдән сосиализмин игтисади базисини јаратмаг, сосиалист дөвләтинин техники керилијини арадан галдырмаг, совет һөкумәтини игтисади асылылыгдан хилас етмәк, һәр ҹүр игтисади чәтинликдән гуртармаг вә ону һәртәрәфли инкишаф етмиш сосиалист дөвләтинә чевирмәк, өлкәнин харичи тәһлүкәсизлијини тә'мин етмәк мүмкүн дејилди.

Мәһз буна көрәдир ки, партијамызын XIV гурултајы В. И. Ленин сосиализм гурмаг планына әсасланараг өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәсинә башламагы гәрара алды вә бүтүн гүввәләрин гурултај тәрәфиндән мүәјјән едилмиш олан партијанын баш хәттини һәјата кечирмәк ишинә сәфәрбәрлијә алмагы мәсләһәт көрдү.

Халг тәсәррүфатынын бәрпасынын баша чатдырылмасы вә өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәсинә башланмасы республикамызда мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишафы үчүн шәраит јаратмышды. Бәрпа илләриндә халг тәсәррүфатынын һәр тәрәфли инкишафы илә јанашы олараг мәдәни гуручулуг саһәсиндә дә хејли мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмиш, кәләчәкдә мәдәнијјәтин, о чүмләдән дә мәдәни-маариф мүәссисәләринин кениш инкишафы үчүн шәраит јаранмышды. В. И. Ленин тәрәфиндән ирәли сүрүлән сосиализм гуручулуғу планынын тәркиб һиссәләриндән бирини дә мәдәни ингилаб мәсәләси тәшкил едирди.

В. И. Ленин зәһмәткешләр арасында китабын кениш сурәтдә тәблиғ едилмәсини вә китабхана ишинин һәртәрәфли кенишләндирилмәсини халг күтләләринин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлмәсинин әсас шәртләриндән бири һесаб едирди.

Республикамызын сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси вә биринчи бешиллик илләриндә республикада мәдәни гуручулуг мәсәләләринә хүсуси әһәмијјәт верилирди. Бәрпа илләриндә олдуғу кими јенә дә савадсызлығын ләғв едилмәси, китаб нәшријјатынын кенишләнмәси, үмуми ичбари ибтидаи тәһсилә кечилмәси, мәктәб шәбәкәләринин вә мәдәни-маариф мүәссисәләринин кенишләнмәси, шәһәрин кәндә мәдәни һамилији дөврүн мүһүм мәсәләләриндән бири кими гаршыда дururду.

Халг тәсәррүфатыны һәртәрәфли инкишаф етдирмәк, тәсәррүфатын бүтүн саһәләрини сәнајеләшдирмәк, әмәк мәһсулдарлығыны јүксәлтмәк, сәнаједә габагчыл техниканы тәтбиг етмәк вә беләликлә дә өлкәни аграр өлкәсиндән сәнаје өлкәсинә чевирмәк, ағыр сәнајени һәртәрәфли инкишаф етдирмәк вә сәмәрәләшдирмәк фәһләләрин мәдәни сәвијјәсинин һәртәрәфли јүксәлмәсини, техники биликләринин артырылмасыны тәләб едирди. Һәм дә өлкәнин сәнајеләшдирилмәси һаггында партијанын һәјата кечирдији сијасәт һеч дә һамы тәрәфиндән рәғбәтлә гаршыланмамышды. Сәнајеләшмә өлкәдә кәскин идеоложи вә синфи мүбаризә шәраитиндә һәјата кечирилирди. Өлкәдә сәнајеләшмәнин баш тутмамасы өлкәмизи һәмишә капиталист өлкәләриндән игтисади чәһәтдән асылы вәзијјәтә салар, беләликлә дә сосиализм гуручулуғу һаггында Ленин планыны һәјата кечирмәјә мане олардылар.

Өлкәдә кенишләнмәкдә олан белә бир идеоложи мүбаризә заманы партијанын баш хәттинин кениш зәһмәткеш күтләләринә изаһ едилмәси, сәнајеләшмәнин әһәмијјәт вә вәзифәләринин һәр тәрәфли тәблиғи дөврүн мүһүм вәзифәләриндән бири кими гаршыда дурурду ки, бу да сијаси-маариф ишләринин һәртәрәфли инкишафыны, тәблиғат-тәшвигат ишинин кенишләндирилмәсини тәләб едирди.

Одур ки, сәнајеләшмә дөврүндә партија өлкәдә мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишафына мүһүм диггәт јетирирди. Республикамызын мәдәни инкишафына мане олан сәбәбләрдән бири савадсызлыг кими бир амилин һәлә дә давам етмәси иди. Доғрудур, бәрпа дөврүндә савадсызлығын ләғви саһәсиндә хејли иш көрүлмүш, әһалинин тәхминән 17%-и савадланмышды. Буна бахмајараг савадсызлығын ләғви иши халг тәсәррүфатынын үмуми инкишафындан чох-чох керидә галырды. Партија тәрәфиндән өлкәнин сәнајеләшдирилмәси вә кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси кими чох мүһүм вә бөјүк тәдбирләрин һәјата кечирилдији дөврдә бу керилијә дөзмәк олмазды. Халг тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләри үчүн савадлы кадрлара чох бөјүк еһтијач һисс еди-

лирди. 1929-чу илин мајында ҮИК(б)П МК-сы «Савадсызлығын ләғви үзрә ишләр һаггында» гәрар гәбул етди.

Бу гәрар әсасында Азәрбајчанда савадсызлығын ләғви иши планлы сурәтдә һәјата кечирилмәјә башланды вә савадсызлығы ләғв етмәјин бешиллик планы тәртиб едилди. Бу плана көрә беш ил мүддәтиндә 470 мин адам өз савадсызлығыны ләғв етмәли иди[1].

1929—30-чу илләрдә Халг Маариф Комиссарлығынын көстәриши илә Баш сијаси-маариф идарәси кәнд савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри үчүн хејли әлифба китабы нәшр едиб бурахмышды. Белә китабларын нәшри кәндләрдә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләринин тәшкилинә јахындан көмәк едирди. Савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәкчә гәсәбә вә кәндләрдә дејил, һәм дә дүшәркәләрдә, јајлагларда вә с. тәшкил едилирди. 1929/30-чу илләрдә тәкчә јајлагларда 140 савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәшкил едилмишди ки, бунун да 25-и анчаг гадынлар үчүн иди[2].

Республикада савадсызлығын ләғви ишиндә јени әлифбанын гәбул едилмәсинин вә 1928—30-чу илләр арасында кечирилән мәдәни естафетләрин, мәдәни һүчумун вә с. күтләви, мәдәни тәдбирләрин бөјүк ролу олмушдур.

Бүтүн бу тәдбирләрин јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг биринчи бешиллијин ахырында республикада савадсызлығын ләғв едилмәси сајәсиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмишди. Башдан баша савадсызлар өлкәси сајылан Азәрбајчанын әһалисинин 42%-ә гәдәри савадланмышды. Бу мүвәффәгијјәтләр кәләчәк бешиллијин биринчи 2—3 илиндә республикада савадсызлығы тамамилә ләғв етмәк имканы верирди.

Өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәси вә биринчи бешиллик дөврүндә нәшријјат ишинин кенишләнмәсинә бөјүк тәләбат әмәлә кәлмишди. Сәнајенин, кәнд тәсәррүфатынын вә мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишафы, јени Совет кадрларынын јетишдирилмәсини вә китаб нәшријјатынын дурмадан инкишаф етдирилмәсини тәләб едирди. Партија халг тәсәррүфатынын социалистчәсинә сәнајеләшмәси вә биринчи социалист бешиллији дөврүндә халгын китаба олан

---

1 Азәрбајчан ССР-нин 40 иллији. Бакы, 1960, сәһ. 300.

2 Азәрб. ССР Халг Маариф Комиссарлығынын архиви, ф. 43, иш 152, бағлы 10, вәрәг 124.

тәләбатынын өдәнилмәсинә бөјүк әһәмијјәт верирди. Бу, һәр шејдән әввәл бир тәрәфдән социалист халг тәсәррүфатынын тәшкилиндә вә халгын әмәли һәјатында китабын ролунун артмасы илә дикәр тәрәфдән совет адамларынын мәдәни сәвијјәсинин кетдикчә јүксәлмәси вә бунунла әлагәдар олараг сәнијјәтли китаблара тәләбатын мүнтәзәм олараг артмасы илә әлагәдар иди.

1926-чы илдән башлајараг республикамызда китаб нәшријјаты иши дөврүн тәләбатына ујғун олараг кенишләнмәјә башламышды. 1926-чы илдә Азәрбајчанда әсас ики нәшријјат: («Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты» вә «Бакы фәһләси» нәшријјаты) фәалијјәт көстәрирди. 1926-чы илдә Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты вә «Бакы фәһләси» нәшријјаты бирликдә 383 адда 1526³/₈ чап вәрәги һәчминдә 1776850 китаб бурахмышдылар. Һалбу ки, 1925-чи илдә чәми 164 адда 1063⁵/₈ чап вәрәги һәчминдә 1253700 тиражла китаб бурахылмышдыр[1].

1927-чи илдә нәшријјат ишини вәһид рәһбәрликдә мәркәзләшдирмәк, китаб нәшри ишиндәки бә'зи паралелизми арадан галдырмаг мәгсәди илә «Бакы фәһләси» нәшријјаты «Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты» илә бирләшдирилди. Бу бирләшмә нәшријјатын кәләчәк инкишафына мүсбәт тә'сир көстәрди. 1928-чи илдән башлајараг Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты китаблары анчаг јени әлифба илә бурахмаға башлады.

1926—1932-чи илләрдә Мәркәзи Комитә охучулара китабла хидмәт ишини көкүндән јахшылашдырмаг вә китаб нәшријјаты ишини кенишләндирмәк мәгсәди илә бир сыра мүһүм тәдбирләр көрмүшдү. 1926—1932-чи илләрдә Мәркәзи Комитә «Ушаг вә кәнчләр мәтбуатыны јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында (1928)»[2], «Күтләви охучуја китабла хидмәт етмәк һаггында (1928)»[3], «Тәсәррүфат техники тәблиғатын тәшкили һаггында (1931)»[4], «Нәшријјат иши

---

1 Народное образование в Азербайджане 1920—1927. Баку. 1928, сәһ. 100.

2 О партийной и советской печати. Сб. документов. М., 1954, сәһ. 380.

3 Пропаганда и агитация о решениях и документах ВКП(б). М., 1947, сәһ. 255.

4 Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, сәһ. 73.

һаггында (1931)»[1] гәбул етдији гәрарларында Совет чәмијјәтиндә елми, сијаси, ичтимаи вә бәдии китабларын вәзифәләрини көстәрмиш вә ленинизми тәблиғ едән, зәһмәткешләри әсас ичтимаи вә сијаси вәзифәләри јеринә јетирмәјә сәфәрбәр едән, буржуа идеолокијасынын һәр чүр галыгларына, тәзаһүрләринә, гаршы мүбаризә апаран, зәһмәткешләри коммунизм руһунда тәрбијә едән, Совет елминин, техникасынын сон наилијјәтләрини јајан, елм вә техникаја јијәләнмәкдә зәһмәткешләрә көмәк едән, охучуларда јүксәк естетик зөвг тәрбијә едән китабларын нәшр едилмәсини лазым билирди.

ҮИК(б)П МК-нын јухарыда адыны чәкдијимиз гәрар вә көстәришләринин јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси вә биринчи сосиалист бешиллији дөврүндә республикамызда китаб нәшријјаты иши әсаслы сурәтдә инкишаф етмишди. Бу дөврдә марксизм-ленинизм классикләринин: Марксын, Енкелсин, Ленин әсәрләринин вә башга партија вә һөкумәт рәһбәрләринин әсәрләринин Азәрбајчан дилиндә күтләви тиражла нәшр едилмәси дөврүн әламәтдар һадисәләриндән бири иди. Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты һәм дә зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсинә, Совет дөвләтинин дахили вә харичи сијасәтинә, сәнајеләшдирмәјә, коллективләшдирмәјә, биринчи бешиллијә аид күтләви әдәбијјат нәшр едирди. Рус вә Азәрбајчан әдәбијјаты классикләринин әсәрләри күтләви тиражла нәшр едилмәјә башламышды. Бу дөврдә Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты тәрәфиндән нәшр едилән китаблар ичәрисиндә ибтидаи вә орта мәктәбләр үчүн, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри үчүн әлифба китабларынын нәшри мүһүм јер тутурду. Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты китабларын нәшри илә јанашы олараг онларын јајылмасыны да тәшкил едирди. Бакы шәһәриндә вә онун рајонларында, гәза мәркәзләриндә вә рајонларда, бөјүк јашајыш мәнтәгәләриндә китаб магазалары тәшкил едилмишди.

Республикамызда китаб нәшринин кенишләнмәсини ашағыдакы рәгәмләрдән көрмәк олар. 1927-чи илдә 349 адда 1.209.100 нүсхә тиражла, 1929-чу илдә 997 адда 2.981685 нүсхә тиражла, 1930-чу илдә 1426 адда 6.187095 нүсхә тиражла, 1931-чи илдә 915 адда 7.695.000 нүсхә тиражла[2] китаб нәшр едилмишдир.

---

[1] О партийной и советской печати. Сборник документов. М., 1954. сәһ. 419.

[2] Коммунист гәзети, 1932, 7 нојабр, № 261.

1933-чү илдә чап сарајынын тикилиб гуртармасы Азәрбајчанын мәдәни һәјатында чох мүһүм һадисә иди. Бакыда чап сарајынын тикилиб истифадәјә верилмәси илә әлагәдар олараг сонракы илләрдә китаб нәшри хејли артырылды. Тәкчә 1933-чү илин әввәлләриндә 5.166.000 нүсхә тиражла китаб нәшр едилмишди[1].

Китаб нәшри илә јанашы олараг дөврү мәтбуатын нәшринә дә хүсуси диггәт јетирилирди. 1931-чи илдә Азәрбајчанда 32 мәчмуә нәшр едилирди ки, ондан 14-ү, 56 гәзетдән исә 31 Азәрбајчан дилиндә иди[2].

Республикамызда өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси вә биринчи бешиллик дөврүндә китаб нәшријјатынын мисли көрүнмәмиш дәрәчәдә инкишафы республикамызын мәдәни вә тәсәррүфат һәјатына мүсбәт тә'сир көстәрмиш, китаб јаваш-јаваш совет адамларынын мәишәтинә дахил олмаға башламышды. Китаб габагчыл совет адамына ишдә вә аиләдә јахындан көмәк едән бир васитәјә онларын ән сәдагәтли достуна чеврилмишди. Совет адамлары китабдан руһи гида, тәрбијә, тәһсил алмагла јанашы олараг өз ихтисасларына јијәләнмәкдә, тәсәррүфат планларыны вахтында өдәмәкдә, елм вә техниканын сон наилијјәтләрини мәнимсәмәкдә, әмәјә гәнаәт етмәкдә, иш просесини сәмәрәләшдирмәкдә истифадә едирдиләр.

Чәмијјәтдә китаба әмәлә кәлән бу бөјүк тәләбат китабы топлајыб сахлајан вә ондан кениш истифадә ишини тәшкил едән мүәссисәләрин кенишләндирилмәсини тәләб едирди. Китаб нәшринин һәртәрәфли кенишләнмәси, јени китабханалар јарадылмасы вә мөвчуд китабханалары јени китабларла тәкмилләшдирилмәси ишини асанлашдырырды.

Бәрпа илләринин ахырында Азәрбајчанда китабхана иши сабитләшмиш, кениш күтләви вә елми китабханалар шәбәкәси мејдана кәлмишди. Китабханаларын јени китабларла тәкмилләшдирилмәси вә ихтисаслы кадрларла тә'мин едилмәси иши нисбәтән асанлашмышды. Дөвләт китабхана шәбәкәси илә јанашы олараг ајры-ајры тәшкилатларын, идарә вә мүәссисәләрин китабхана шәбәкәләри мејдана кәл-

---

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1939, 3 март, № 52.

[2] Коммунист гәзети, 1931, 19 апрел, № 95.

мишди. Һәмкарлар тәшкилатлары завод вә фабрикләрдә китабханалар тәшкил етмәјә башламышды ки, бу да зәһмәткешләрә китабхана хидмәтини хејли јахшылашдырмышды. Бүтүн бунлар республикада китабхана ишинин инкишаф етдирилмәси үчүн лазыми шәраит јаратмышды.

1926-чы илдә Азәрбајчанда 905.100 нүсхә китаб фондуна малик олан 108 китабхана вар иди.

Бу китабханалардан 25-и гәзаларда јерләширди ки, бунлардан 16-сы гәза мәркәзи китабханасы, 7-си рајон китабханасы, 2-си исә анчаг гадынлара хидмәт едирди[1].

Гәза вә рајон китабханаларына ајрылан вәсаит хејли артырылмыш, онларын јени китабларла тәчһиз едилмәси мәсәләси гајдаја салынмышды. Бүтүн бунлара бахмајараг китабханаларын һәлә дә јерли бүдчәдә галмалары онларын ишинин кенишләндирилмәсинә мәнфи тә'сир көстәрирди. Јерләрдә бә'зи рәһбәр ишчиләр китабханаларын вахтлы-вахтында вәсаитлә тә'мин едилмәсинә лагејд бахырдылар. Буна көрә дә 1926-чы илдә Баш сијаси-маариф идарәси гәза вә рајон китабханаларынын дөвләт бүдчәсинә кечирилмәси һаггында мәсәлә галдырмышды[2].

Гәза вә рајон китабханаларында ишләр кетдикчә гајдаја дүшүрдү. Китабхана техникасы ишинин јахшылашдырылмасына хүсуси диггәт јетирилир, китабханалар, инвентар китаблары, охучу формулјары, каталог карточкалары вә мүхтәлиф әјани вә методик вәсаитлә тә'мин едилирди. Гәза вә рајон китабханаларынын бир чохунда китабхана каталогларынын тәшкилинә башланмыш, китабхана фонду системли гајдада дүзүлмүшдү. Китабханаларын дахили ишләринин гајдаја дүшмәси онларын ишини мә'змунча јахшылашдырыр вә фәалијјәтинин һәртәрәфли кенишләнмәсинә, китабханаларын әтрафында охучуларын чохалмасына сәбәб олурду. Китабханалар рајон зәһмәткешләринин мәдәни вә сијаси һәјатында кетдикчә даһа јахындан иштирак едирди.

1926-чы илдә гәза вә рајон китабханаларынын һәр бириндә орта һесабла 6.000 нүсхә китаб вар иди ки, бу китаблардан 2000 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Китабханалардан һәр ајда орта һесабла 847 китаб верилирди ки, бу-

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 104.

[2] Азәрбајчан ССР Маариф Назирлијинин архиви, ф. 1114, сијаһы 14, иш 20.

нун да 410 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Һәр бир китабханаја давамијјәт орта һесабла 1127-јә чатмышды[1].

Баш сијаси-маариф идарәси гәза вә рајон китабханаларынын ишинин јахшылашдырмаг вә онлара методик чәһәтдән көмәк мәгсәди илә тез-тез јерләрә тә'лиматчылар көндәрир, онларын ишини јохлајыр вә јохлама материалларыны Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасында мүзакирә едирди. 1926-чы илдә Баш сијаси-маариф идарәсинин тә'лиматчылары тәрәфиндән: Күрдүстан, Шуша, Ағдаш, Закатала, Газах, Шамхор, Товуз, Көјчај, Кәнчә вә Мухтар Дағлыг Гарабағ Вилајәти китабханалары јохланмышдыр. Јохламалар китабханаларын ишиндә бир сыра нөгсанларын олдуғуну мејдана чыхарды. Бу нөгсанлар әсасән өзүнү китабхана биналарынын јахшы олмамасында, ихтисаслы китабханачы кадрларын јохлуғунда, китабханаларын вахтлы-вахтында јени китабларла тәкмилләшдирилмәмәсиндә, Азәрбајчан дилиндә китабларын азлығында вә с. көстәрирди. Һәм дә бә'зи гәзаларда рәһбәр мә'сул ишчиләр китабхана ишинә лазыми диггәт јетирмирдиләр. Баш сијаси-маариф идарәсинин 1926-чы ил һесабатында көстәрилир: «Гәза мә'сул ишчиләринин китабханалара сојуг мүнасибәти даһа доғрусу китабхана ишини баша дүшмәмәләри гәзаларда китабхана ишини инкишаф етдирмәк вә китабы кениш зәһмәткеш күтләләри ичәрисиндә јајмаг ишиндә һәмчинин бөјүк әнкәл иди»[2].

Өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси илләриндә гәза мәркәзләриндә сәнаје мүәссисәләри кенишләнир вә ихтисаслы фәһләләрә, белә мүәссисәләри идарә едә биләчәк кадрлара бөјүк еһтијач һисс едилирди. Фәһләләрә, хүсусилә сәнаје мүәссисәләринә јени чәлб едилмиш аз ихтисаслы, тәчрүбәсиз фәһләләрә хидмәт етмәк, онлары сәнәт вә техникаја аид китабларла тә'мин етмәк бу дөврдә китабханаларын гаршысында дуран ән мүһүм вәзифәләрдән бири иди. Бу да табханаларын сәнәт вә техникаја аид јени китабларла тәкмилләшмәсини тәләб едирди. Сәнајеләшмә дөврүндә китабханалар әсасән Баш сијаси маариф идарәсинин китабхана коллектору вә Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы тәрәфиндән көндәрилән китабларла, һәм дә китабханаларын өз-

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 194, вәрәг 64.

[2] Јенә орада, сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 335.

ләри тәрәфиндән јерли мағазалардан алынан китабларла комплектләширди.

1926-чы илин јанвар, феврал, март ајларында китаб палатасы гәза вә рајон китабханаларына 4426 китаб көндәрмишди ки, бунунда 2936 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Китабхана коллектору һәмин мүддәтдә китабханалара 150596 нүсхә китаб көндәрмишди, бу китабларын да анчаг 2936 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә олмушдур[1].

Коллектор 1927-чи илдә билавасита Баш сијаси-маариф идарәсинин ихтијарына верилди. Коллекторун ишинә рәhбәрлик гајдаја салынды вә јени ихтисаслы кадрларла тә'мин едилди. Коллекторун гаршысында гәза, рајон вә шәһәр китабханаларыны мунтәзәм олараг комплектләшдирмәк вәзифәси гојулду. Китабхана коллектору 1927-чи илдә 118 китабхананы, 127 гираәт комасыны, 398 гырмызы күшәни вә с. комплектләшдирирди.

Китабхана коллектору 1927/28-чи илләрдә гәза китабханаларына вә Бакынын ајры-ајры тәшкилатларына 300 адда 17.327 нүсхә китаб вә китабча көндәрмишди. Бундан башга гәзаларда 20 комплект чоғрафи хәритәләр, портретләр, плакатлар, 20 комплект сеһирли фонар, 20 комплект сәјјар радио, 11 дәнә дини кабинет вә с. көндәрилмишдир[2]. 1927/28-чи илләрдә китабханалара ССРИ халгларынын дилләриндә олан китаблар вә харичи дилләрдә олан китаблар да көндәрилди. 1928-чи илдә республиканын китабханаларына 50 адда харичи гәзет вә журнал алырды.

Бу дөврдә гәза вә рајон китабханалары үчүн ихтисаслы кадрлар һазырламаг иши мүһүм мәсәләләрдән бири иди. Китабханачы кадрлары һазырламаг үчүн хүсуси ихтисас мәктәбләри олмадығындан китабханачылар јенә дә Баш сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән тәшкил едилән вахташыры курсларда һазырланырды. Белә курслар гәза мәркәзләриндә вә Бакы шәһәриндә тәшкил едилирди. Баш сијаси-маариф идарәси 1927-чи илдә китабханачылыг курсу тәшкил етди. Курса чәми 46 нәфәр дахил едилмишди ки, бунун да 22 нәфәри Баш сијаси-маариф идарәси, 14 нәфәри Бакы сијаси-маариф шө'бәси, 14 нәфәри исә Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Шурасы мәдәнијјәт шө'бәсиндән көндәрилмиш

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, баглы 19, иш 220, вәрәг 104.

[2] Обзор деятельности правительства за 1927/28 гг. Отчет VI-му всеазербайджанскому съезду советов. Баку, 1929, сәһ. 335.

ди. Курсантларын 25 нәфәри китабхана ишчиси иди. Курса дахил олан 46 нәфәрдән 41 нәфәри курсу мүвәффәгијјәтлә битирмиш вә китабханалара ишә көндәрилмишди[1].

Бу дөврдә кәндләрдә зәһмәткешләрә китабхана хидмәти әсас е'тибарилә гираәт комалары тәрәфиндән һәјата кечирилирди. Гираәт комалары кәндләрдә бүтүн мәдәни-маариф вә сијаси тәрбијә ишләринин мәркәзинә чеврилмишди. Гираәт комалары, савадсызлығын ләғвиндә, партија вә һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән бүтүн сијаси компанијаларда, күтләви сијаси ишләрдә јахындан иштирак едирди. Гираәт комаларында апарылан иш өз форма вә мәзмун мүхтәлифлији илә фәргләнирди. Гираәт комалары зәһмәткешләр арасында һәм дә кениш китабхана иши апарырды.

Гираәт комаларынын нәздиндә олан китабханалар кетдикчә кенишләнир зәһмәткешләрин ән чох кәлдији мәнтәгәјә чеврилирди. Азәрбајчан кәндләриндәки гираәт комаларынын о дөвр фәалијјәтләри илә таныш олдугда көрүрүк ки, онлар башга күтләви сијаси вә тәшкилати ишләрә нисбәтән зәһмәткешләр арасында даһа чох китабхана хидмәти ишини һәјата кечирмишләр. Јәни онларын ишинин ән мүһүм һиссәси китабхана иши олмушдур.

1926-чы илдә Азәрбајчан ССР-дә олан 121 гираәт комасынын 115-и Азәрбајчан гәзаларында, 6-сы исә Бакы гәзасында јерләшмишди. Бунлардан 32-си нүмунәви гираәт комасы, 3-ү кәндли кушәләри иди[2]. Тәхмини мә'лумата көрә бу гираәт комаларына һәр күн 19 нәфәр кәлирди.

Өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәси илләриндә Азәрбајчан Коммунист партијасы кәнддә мәдәнијјәтин јүксәлдилмәси ишинә хүсуси әһәмијјәт верирди. Кәндләрдә мәктәбләр, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри, клублар, китабханалар, гираәт комалары тәшкил етмәк, онларын ишинә мунтәзәм олараг нәзарәт јетирмәк партијанын һәмишә диггәт мәркәзиндә иди.

1926-чы илдә чағырылмыш Азәрбајчан Комомунист партијасынын VII гурултајы кәнд јерләриндә маариф вә мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси ишинә хүсуси диггәт јетирди. Гурултај кәнддә иш һаггында хүсуси гәрар гәбул едәрәк

[1] Азәрбајчан ССР Маариф Назирлијинин Архиви, ф. 114, сијаһы 14, иш 20, вәрәг 35.

[2] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 194, вәрәг 63—64.

кәндә мәдәни мүәссисәләрин кениш шәбәкәси јарадылмасыны бир вәзифә кими гаршыда гојду.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Кениш зәһмәткеш кәндли күтләләри арасында әмәлә кәлмиш бөјүк тәләбаты нәзәрә алараг бүтүн гүввәләри кәнддә мәдәни гуручулуғун кенишләнмәсинә сәрф етмәк, мәктәбләр, гираәт комалары клублар, кәндли кушәләри тәшкил етмәк вә онларын кејфијјәтини јүксәлтмәк лазымдыр»[1]. Мәркәзи Комитә VII гурултајын гәрарыны јеринә јетирмәк үчүн сонралар да дәфәләрлә кәнддә мәдәни иш һаггында мәсәлә мүзакирә етмиш вә гәрарлар гәбул етмишдир.

1926-чы илдә Азәрбајчан К(б)П МК-нын бүросу «кәнддә мәдәни иш һаггында» мәсәлә мүзакирә етмишди[2]. Бүро гејд едирди ки, кәндләрдә мәдәни-маариф ишинин кенишләндирилмәсиндә, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, партија вә һөкумәт гәрарларынын тәблиғиндә гираәт комалары хүсуси рол ојнамалыдыр.

Бу мәсәлә илә әлагәдар олараг гәбул едилән гәрарда көстәрилирди:

«1. АК(б)П гәза даирә партија тәшкилатлары вә кәнд партија өзәкләри кәнддә күтләви маариф ишини кенишләндирмәк, савадсызлығын ләғв едилмәсинә диггәти артырмаг вәзифәсинә хүсуси фикир вермәлидирләр.

2. Јерли партија тәшкилатларына тәклиф едилән ки, гаршыдакы тәсәррүфат илиндә кәнддә савадсызлығын ләғв едилмәси вә ашағы сијаси-маариф мүәссисәләринин, гираәт комаларынын, кәндли гадын кушәләринин иши үчүн мөһкәм мадди база јаратмаг, мүнтәзәм сурәтдә фасиләсиз иш апарылмасыны тә'мин етмәк мәгсәди илә јерли бүдчәдән мәдәни-маариф очагларына бурахылан вәсаити артырсынлар.

3. Гираәт комасы ишчиләринин маашыны артырыб кәнд мүәллиминин маашы сәвијјәсинә чатдырмаг һаггында вә гираәт комаларынын мөһкәм бүдчәсини илдә 500 маната гәдәр артырмаг һаггында партијанын директивләринин һәјата кечирилмәси үчүн гәт'и тәдбирләр көрүлсүн.

4. Јерли партија тәшкилатларына вә Баш сијаси-маариф идарәсинә тәклиф едилсин ки, сијаси-маариф идарәләри шәбәкәсини ихтисаслы ишчиләрлә тә'мин едилмәсини сүр'әтләндирсинләр. Ејни заманда Мәркәзи Комитәнин тәшкилат вә тәшвигат шө'бәсинә тапшырылсын ки, Баш сијаси-маариф идарәсинин ихтисаслы партија ишчиләри илә тә'мин едилмәсини јахшылашдырсын.

5. Ашағы сијаси-маариф ишчиләринин ихтисасыны артырмаг мәгсәди илә Баш сијаси-маариф идарәсинә тапшырылсын ки, бу ил гираәт комасы вә китабхана ишчиләринин ихтисасыны артыран республика курслары тәшкил етсин вә савадсызлығын ләғв едилмәсинә даир курс-конфранслар кечирсин»[1].

Гәрарда көстәрилән вәзифәләри јеринә јетирмәк вә нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн Баш сијаси-маариф идарәси бир сыра гәзаларда сијаси-маариф ишләрини јохламыш вә мүшавирәләр кечирмишди. 1926-чы илдә Дағлыг Гарабаг Вилајәтиндә, Газахда, Шамхорда, Гахда, Закаталада, Шамахыда вә с. сијаси-маариф идарәләринин иши јохланмыш вә онлары ихтисаслы кадрлар вә лазыми вәсаитлә тә'мин етмәк үчүн јерли партија вә һөкумәт идарәләринин гаршысында мәсәлә галдырылмышды. Газах, Шамхор, Закатала вә с. гәзаларда гираәт комасы ишчиләринин тә'лиматы мүшавирәси кечирилмиш, методик көстәришләр верилмишди[2]. 1927-чи ил апрел ајында Баш сијаси-маариф идарәсинин коллекијасы гираәт комаларыны ихтисаслы кадрларла тә'мин етмәк вә гираәт комасы ишчиләринин ихтисасыны артырмаг мәгсәди илә Бакы вә Кәнчә шәһәрләриндә гираәт комасы ишчиләринин бир ајлыг курсуну тәшкил етмишди[3]. Курсу битирән шәхсләрин әксәријјәти гираәт комаларына ишә көндәрилмишди. 1928-чи илдә Бакыда јенидән гираәт комасы мүдирләринин ики һәфтәлик курс-конфрансы кечирилди[4]. Курс-конфрансда бүтүн гәза мәркәзләриндән ишчиләр иштирак едирди. Бурада мүасир шәраитдә кәнддә мәдәни гуручулуғун вә гираәт комаларынын мәгсәд вә вәзифәләри һаггында мүһазирәләр охунду вә тәчрүбә мүбадиләси едилди.

---

1 Резолюции и постановления VII с'езда АКП(б). Баку, 1926, сәһ. 8.

2 Сов. ИКП МК-си јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 200, вәрәг 4—10.

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 74, иш 260, вәрәг 42—45.

2 Јенә орада, сијаһы 235, бағлы 19, иш 220, вәрәг 184—209.

3 Јенә орада, бағлы 25, иш 313, вәрәг 121.

4 Обзор деятельности правительства за 1927 и 1928 гг., отчет VI-му всеазербайджанскому с'езду советов. Баку, 1929, сәһ. 336.

Партија вә һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән бу мүһүм тәдбирләрин нәтичәси олараг гираәт комаларынын шәбәкәси кетдикчә кенишләнир вә ишинин мәзмуну јахшылашдырды. Әкәр 1927-чи илдә Азәрбајчан ССР-дә чәми 141 гираәт комасы вар идисә, 1928-чи илдә гираәт комаларынын сајы 155-ә чатдырылды, јә'ни 1928-чи илдә 13 јени гираәт комасы тәшкил едилмишди. Бу гираәт комаларындан анчаг 14-ү Баш сијаси-маариф идарәсинин бүдчәсиндә иди. 1928-чи илдә Баш сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән 4 нүмунәви гираәт комасы бинасы тикилиб истифадәјә верилмишди. Биналар бир тамаша залы вә беш отаға малик иди. Гираәт комалары илә јанашы олараг кәндли кушәләринин тәшкил иши дә кенишләнирди. 1928-чи илдә кәндли кушәләринин сајы 39-а чатдырылмышды[1].

Азәрбајчан Коммунист партијасы Мәркәзи Комитәсинин көстәриши илә кәндләрдә гираәт комалары илә јанашы олараг «муздур евләри» тәшкил едилмәјә башланмышды. «Муздур евләри» әсасән гираәт комаларынын көрдүјү ишләри һәјата кечирир, кәндләрдә зәһмәткешләрә китабла хидмәт етмәк ишиндә јахындан иштирак едирди.

О дөврдә мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн кадрларын јерләрдә һазырланмасы, ихтисас курсларынын гәзаларда тәшкил едилмәси диггәтә лајиг һадисә иди. Чүнки мәркәздә тәшкил едилән ихтисас курсларына кадрларын сечилиб көндәрилмәси бә'зән чәтинлик төрәдирди. Белә чәтинликләрин гаршысыны алмаг үчүн Баш сијаси-маариф идарәси 1928-чи илдә бир сыра гәзаларда мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн кадрлар һазырлајан курслар тәшкил етди. Јерләрдә курслары кечирмәк үчүн Бакыдан хүсуси мүтәхәссис тә'лиматчылар көндәрилирди. Мараглы чәһәт бурасыдыр ки, белә тә'лиматчылар курсу тәшкил етмәјә башламаздан әввәл гәзаларда мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишләрини јохлајыр вә мејдана чыхан нөгсанлары арадан галдырмаға чалышыр вә курсун мәшғәләләри заманы белә нөгсанларын мејдана чыхмасынын сәбәбини изаһ едирдиләр. Һәм дә курсларда кәнддә мәдәни-маариф вә сијаси тәрбијә ишинин вәзифәләри вә ишдә партија, комсомол, һәмкарлар тәшкилатынын ролу һаггында, мәдәни-маариф мүәссисәләриндә ишин гурулушу һаггында мүһазирәләр охујурдулар.

1 Обзор деятельности правительства за 1927 и 1928 гг. отчет VI-му всеазербайджанскому с'езду Советов. Баку, 1929, сәһ. 337.

1928-чи илин мајында Кәнчәдә[1], 1928-чи илин апрел ајында исә Нухада Баш сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән гәза сијаси-маариф ишчиләринин курс-конфрансы кечирилмишдир[2]. Курс-конфранс тәшкил едилмәздән әввәл гәза сијаси-маариф идарәләри Баш сијаси-маариф идарәси тә'лиматчысы тәрәфиндән јохланмышды.

Курс-конфранса бүтүн мәдәни-маариф ишчиләри дә'вәт едилмишди. Курсда мәшғәләләр мүһазирә вә тәчрүбә шәклиндә апарылмыш, динләјичиләр габагчыл мәдәни-маариф мүәссисәләринин иши илә таныш едилмишдиләр.

Кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси кәнддә мәдәнијјәтин вә мәдәни маариф ишинин көкүндән јахшылашдырылмасыны тәләб едирди. Кәндли күтләләринә коллектив тәсәррүфатын әһәмијјәтини баша салмаг вә бу мәсәлә илә әлагәдар олараг кениш тәблиғат иши апармаг бу дөврдә кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин гаршысында дуран мүһүм вәзифәләриндән бири иди. Өлкәнин сијаси вә игтисади вәзијјәти кениш зәһмәткеш күтләләринин биринчи нөвбәдә исә касыбларын, муздурларын, колхозчуларын үмуми техники, сијаси, мәдәни сәвијјәсини јүксәлтмәји тәләб едирди. Сијаси-маариф иши әсас е'тибарилә голчомаг-мүлкәдар үнсүрләринә гаршы мүбаризәјә вә сосиализм гуручулуғунун бүтүн саһәләриндә зәһмәткешләрин јарадычы тәшәббүсүнү һәртәрәфли кенишләндирмәјә һәср едилмәли иди. Китабханалар, гираәт комалары, гырмызы кушәләр өз ишләрини күтләви сурәтдә коллективләшмә ишинә һәср етмәли, бүтүн кәндлиләри вә кәнд зијалыларыны бу ишин мүвәффәгијјәтли тәшкили уғрунда мүбаризәјә сәфәрбәрлијә алмалы иди. Бу дөврдә гираәт комалары јени тәшкил едилмиш колхозларын ишиндә јахындан иштирак едир, колхоз тәсәррүфатынын кенишләндирилмәси, мәһсулдарлығын јүксәлмәси ишинә көмәк етмәјә чалышырды. Гираәт комалары кәнддә голчомаглардан артыг тахылын топланмасы ишинә кәнд муздурларыны сәфәрбәр етдикләриндән вә кәнддә сосиализм гуручулуғу ишинә көмәк етдикләриндән бә'зән кәнд голчомаглары тәрәфиндән дағылмаға, јандырылмаға мә'руз галырдылар. Бүтүн бунлар кәнддә мәдәни-маариф ишинин кенишләнмәсини тәләб едирди.

1 Азәрбајчан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви ф. 1439, сијаһы 2, иш 200, вәрәг 45.

2 Јенә орада, вәрәг 52.

1928-чи илдә чағырылмыш Азәрбајҹан К(б)П МК-нын пленуму кәнддә сијаси-маариф ишинин кенишләнмәсинә хүсуси диггәт јетирди. Пленум кәндли әдәбијјатынын кениш сурәтдә тәблиғини, јени мәдәни-маариф мүәссисәләринин тәшкил едилмәсини вә кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн кадрлар һазырланмасы мәсәләсини мүһүм амилләрдән бири кими гијмәтләндирди[1].

Азәрбајҹан К(б)П МК-сы гираәт комаларынын шәбәкәсинин кенишләнмәси вә онлара рәһбәрлик ишини һәмишә диггәт мәркәзиндә сахлајыр, гәза партија комитәләриндән гираәт комаларынын ишини јахшылашдырмағы тәләб едирди. 1928-чи ил ијун ајынын 19-да Азәрбајҹан К(б)П МК-сы рәјасәт һеј'әти «Азәрбајҹан К(б)П Нуха тәшкилатынын вәзијјәти вә иши һаггында» гәрар гәбул етмишди. Бу гәрарда Мәркәзи Комитә партија тәшкилатынын ән мүһүм иши олан идеоложи иши кенишләндирмәк, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә јахындан иштирак етмәк, савадсызлығы ләғв етмәк үчүн кениш халг күтләләри арасында әдәбијјатын һәртәрәфли тәблиғ едилмәсини, кениш мәдәни-маариф мүәссисәләри шәбәкәсинин јарадылмасыны, онларын ихтисаслы вә бачарыглы кадрларла тә'мин едилмәсини лазым билирди[2].

Бүтүн бу тәдбирләрин нәтиҹәси оларағ гираәт комаларынын мигдары артыр, онларын ишинин мәзмуну јахшылашырды. 1928-чи илдә өлкәдә һәјата кечирилән мәдәни һүҹум заманы гираәт комалары кениш иш апарыр, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәшкил едирдиләр. Гираәт комалары тәкҹә савадсызлығы ләғв мәнтәгәләри тәшкил етмәклә кифајәтләнмирди. Онлар бүтүн зијалылары бу ишә ҹәлб етмәкдә партија тәшкилатларынын ән јахын көмәкчиси кими чыхыш едирди. Бу дөврдә бүтүн гираәт комаларында партија тәрәфиндән ирәли сүрүлән «Савадлылар савадсызлары өјрәдин» шүары асылмыш вә бу мәсәлә әтрафында кениш тәблиғат иши апарылырды. Савадсызлығын ләғви кениш мәдәни-маариф тәдбирләри илә әлагәләндирилмишди. Савадсызлығы ләғв едәнләр ичәрисиндә актуал сијаси мөвзулара даир сөһбәтләр, мүһазирәләр, екскурсијалар тәшкил едилир вә онларын арасында гәзет, журнал, китаб тәблиғ едилирди. Бундан башга гираәт комаларында башга күтләви ишләр: концертләр, әдәби-бәдии кечәләр, коллектив китаб мүзакирәләри кечирилир вә дивар гәзетләри бурахылырды.

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1928, 5 март, № 54.

[2] Јенә орада, 1928, 28 ијул, № 185.

1929-чу илдә Азәрбајҹанда 143 гираәт комасы вар иди[1]. Бу гираәт комаларындан анҹаг 4-ү гәза мәркәзләриндә вә јахуд да шәһәрләрдә јерләшдирилмишди. Галан 138 гираәт комасы даһа чох әһалијә малик олан кәндләриндә јерләшмишди.

О заман Бакыда 15, Ағдамда 8, Кәнҹәдә 16, Көјчајда 7, Ҹәбрајылда 7, Закаталада 7, Газахда 11, Күрдүстанда 5, Ләнкәранда 11, Нухада 6, Дағлыг Гарабағ Вилајәтиндә 9, Нәхчыван МССР 7, Салјанда 9, Шамхорда 9 гираәт комасы вар иди[1].

1930-чу илдә Азәрбајҹанда јени гираәт комаларынын тәшкил едилмәсинә хүсуси диггәт јетирилирди. 1930-чу илдә гираәт комаларынын сајы 182-јә чатдырылмышды. Бундан башга кәндләрдә 200-дән јухары гырмызы күшә, муздур отаглары вар иди. Муздур отаглары вә јахуд да күшәләри Кәнд тәсәррүфаты ишчиләри иттифагы тәрәфиндән тәшкил едилирди[2]. Муздур отагларында апарылан иш гираәт комаларынын иши илә әлагәләндирилир вә билаваситә гираәт комаларынын көмәји илә һәјата кечирилирди. Муздур отагларынын әсас вәзифәси јохсул, муздур вә ортабаблары партијанын баш хәтти әтрафында бирләшдирмәкдән ибарәт иди. Муздур отаглары китаб тәблиғи ишиндә (хүсусилә кәнд тәсәррүфатына даир) јахындан иштирак едирдиләр.

ҮИК(б)П МК-сы 1930-чу илдә «Гираәт комалары һаггында» кениш гәрар гәбул етди[3]. Бу гәрар кәндләрдә гираәт комалары шәбәкәсинин кенишләндирилмәси вә гираәт комаларынын ишинин јахшылашдырылмасында чох мүһүм рол ојнады вә кәнд партија тәшкилатларынын мәдәни-маариф ишиндә узун мүддәт һәрәкәт програмы олду. Мәркәзи Комитә гираәт комаларынын ишинә чох бөјүк диггәт јетирәрәк гејд едирди ки, «Гираәт комалары јохсул вә ортабабларын, о ҹүмләдән кәнд гадынларынын мәдәни вә сијаси фәаллығыны артыран бир мәркәз олмалыдыр... Кәнд тәсәррүфатынын сосиализм бөлмәсиндә гираәт комаларынын фәалијјәти сон дәрәҹә әһәмијјәтлидир»[4].

[1] Шура Азәрбајҹаны рәгәмләрдә, 1929-чу ил үчүн. Бакы, 1929, сәһ. 34—41.

[2] Коммунист гәзети, 1930, 25 апрел, № 95.

[3] Јенә орада, 1930, 15 декабр, № 293.

[4] Јенә орада.

1930-чу илдән башлајараг кәнддә сијаси-маариф мүәссисәләри тәшкил етмәк үчүн фонд јарадылмаға вә сијаси-маариф мүәссисәләри ишчиләринин мадди вә һүгуги вәзијјәтини јахшылашдырмаг үчүн тәдбирләр һәјата кечирилмәјә башланды. Өлкәдә кәнд тәсәррүфатынын сосиалист бөлмәсинин — колхозларын, совхозларын, МТС-ләрин инкишафы илә әлагәдар олараг кәндләрдә мәдәни-маариф мүәссисәләри шәбәкәси кетдикчә кенишләнир, күтләви характер алырды. Кәнддә сосиализм гуручулуғунун кенишләнмәси, коллектив тәсәррүфатын мејдана кәлмәси вә инкишафы зәһмәткеш кәндли күтләләри арасында кениш тәблиғат, тәшвигат вә күтләви иш апарылмасыны, онларын коммунист тәрбијәси руһунда, әмәјә сосиалист мүнасибәти руһунда, коллектив тәсәррүфата, ичтимаи мүлкијјәтә коммунистчәсинә мүнасибәт руһунда тәрбијә едилмәсини тәләб едирди ки, бу да кәндин ән мүһүм тәблиғат, тәшвигат, тәһсил вә тәрбијә мүәссисәләри олан мәдәни-маариф мүәссисәләринин кениш шәбәкәсинин јарадылмасы зәрурәтини гаршыда гојмушду. Һәм дә кәнддә сосиалист тәсәррүфатынын јаранмасы, колхозларын, совхозларын, МТС-ин кенишләнмәси мәдәни-маариф мүәссисәләри шәбәкәсинин кенишләнмәси, мөвчуд мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинин јахшылашдырылмасы, онлара ајрылан вәсаитин мүнтәзәм олараг артырылмасы үчүн шәраит јаратмышды. Колхозлар, совхозлар, МТС-ләр нәинки мәдәни-маариф мүәссисәләринин кенишләнмәсиндә јахындан иштирак едир, һәтта өзләри мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил етдирдиләр. Кәнддә, колхозлара, совхозлара вә МТС-ләрә мәхсус мәдәни-маариф мүәссисәләри мејдана кәлмишди ки, бу да Азәрбајчан кәндлиләринин һәјатында јени һадисә иди. Беләликлә, кәнддә сосиалист тәсәррүфатынын мејдана кәлмәси вә кенишләнмәси бир тәрәфдән, мәдәни-маариф мүәссисәләри шәбәкәсинин кенишләнмәсини тәләб едир, зәрурилијини мејдана атыр, о бири тәрәфдән исә кәнддә мәдәнијјәтин әсаслы инкишафы вә мәдәни-маариф мүәссисәләринин кенишләнмәси үчүн кениш имкан вә шәраит јарадырды.

Кәнд јерләриндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин кенишләндирилмәси үчүн дөвләт тәрәфиндән ајрылан вәсаит биринчи бешиллик дөврүндә хејли артырылмышды. Бешиллик мүддәтиндә кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин мигдары бир нечә дәфә, о чүмләдән гираәт комаларынын сајы 3 дәфәдән чох артмыш, онларын зәһмәткешләрә хидмәт иши гат-гат јахшылашмышды. 1932-чи илдә Азәрбајчанда 621 гираәт комасы вар иди[1]. Әкәр 1926—27-чи илдә гираәт комалары анчаг бөјүк кәндләрдә вә гәсәбәләрдә тәшкил едилирдисә, 1930/32-чи илләрдә бүтүн јашајыш мәнтәгәләриндә, ән кичик кәндләрдә белә гираәт комалары тәшкил едилмәјә башланмышды. Кәнд тәсәррүфатынын елликлә коллективләшмәси илләриндә гираәт комалары зәһмәткешләр арасында бөјүк сијаси-күтләви иш апармагла, кәндин мәдәни һәјатында јахындан иштирак едирдиләр. Гираәт комаларынын јанында олан гираәтханаларын фонду даһа да кенишләнәрәк кетдикчә мүстәгил китабханалара чеврилирдиләр. Гираәт комаларында китабы кениш сурәтдә тәблиғ етмәк вә онларын әтрафында охучу күтләси топламаг мәгсәди илә коллектив китаб музакирәләри, охучу конфранслары, әдәби-бәдии кечәләр, сөһбәтләр, мүһазирәләр вә с. кечирилирди. Гираәт комалары тәрәфиндән һәјата кечирилән бу тәдбирләр кәнддә китабын кениш сурәтдә јајылмасы ишиндә бөјүк рол ојнајыр, китабын зәһмәткеш кәндли күтләләринин мәишәтинә дахил олмасы үчүн кениш имканлар јарадырды.

* * *

1926-чы илдә Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасында чәми 31 китабхана, гираәтхана, 1 китабхана коллектору вә 4 сәјјар мәнтәгә вар иди. Сәјјар мәнтәгәләри, китабхана коллектору, Луначарски адына китабхана, Мәрдәкан вә Маштаға рајон китабханалары тәшкил етмишди.

Китабхана вә гираәтханалар әрази принсипинә көрә ашағыдакы кими бөлүнмүшдү:

15 китабхана, 1 китабхана коллектору вә 2 сәјјар мәнтәгә Бакыда, 8 китабхана рајонларда, 8 китабхана вә 2 сәјјар фонд Бакы гәзасында јерләширди[2]. Бунлардан 12 китабхана вә бир гираәтхананын китаблары анчаг азәрбајчанча, бири јәһуди китабханасы иди, галанларында исә мүхтәлиф дилләрдә китаблар вар иди. Китабханаларда 6 Азәрбајчан, 7 ермәни вә бир харичи әдәбијјат шө'бәси јарадылмышды. Мүстәгил ушаг китабханалары да хејли кенишләнмишди. Китабханалар һәлә дә ушагларла јашлылара

---

[1] Коммунист гәзети, 1932, 28 октјабр, № 253.

[2] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 48.

бир јердә хидмәт етмәләринә бахмајараг мәктәбләрин јанында вә бә'зи рајонларда мүстәгил ушаг китабханалары јаранмаға башламышды. 1926-чы илдә Бакыда вә онун рајонларында 8 мүстәгил ушаг китабханасы вар иди. Бунлардан 4-ү шәһәрдә, 4-ү дә Бакынын рајонларында јерләширди. Бу китабханалардан Белински адына китабхана мәркәзи ушаг китабханасы һесаб едилирди.

Китабханачы кадрларын тәркиби дә јахшылашмышды. 1926-чы илдә бүтүн китабханаларда 137 нәфәр китабхана ишчиси чалышырды ки, бунларында јарыдан чохунун орта тәһсили вар иди.

Бәрпа илләринин ахырында мәдәнијјәт саһәсинә ајрылан вәсаитин артырылмасы илә әлагәдар олараг јени китабханаларын тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилирди. 1926-чы илин икинчи јарысында тәкчә Бакы вә онун рајонларында 4 китабхана ачылмышды. Марағлы бурасыдыр ки, бу китабханалардан икиси Бакы гәзасынын Бузовна вә Зәркәрли кәндләриндә тәшкил едилмишди[1]. Кәндләрдә китабханаларын тәшкили мәсәләсинә Бакы Шәһәр Партија Комитәси хүсуси диггәт јетирирди.

1926-чы илдә Бакы Шәһәр Партија Комитәсинин көстәриши илә Бакы Шәһәр Совети партија китабханаларынын Бакы сијаси-маариф идарәси китабхана шәбәкәсинә дахил едилмәси һаггында гәрар гәбул етди. Партија китабханаларынын бир һиссәси 1926-чы илдә, галан һиссәси исә 1927-чи илдә Бакы сијаси-маариф идарәсинә верилди[2].

Партија китабханаларыны күтләви китабханалара чевирмәкдә әсас мәгсәд зәһмәткешләрин китаба олан тәләбатыны өдәмәкдән ибарәт иди. Бакыда олдуғу кими гәзаларда да гәза партија комитәләринин јанында олан китабханалар гәза мәркәзи китабханаларына верилди. Партија китабханаларынын күтләви китабханалара чеврилмәси вә јахуд да гәза вә рајон мәркәзи китабханаларына гатылмасы күтләви китабханаларын сајыны нисбәтән артырды вә онларын фондунун ичтимаи-сијаси вә хүсусилә марксизм-ленинизмә аид китабларла зәнкинләшмәсинә сәбәб олду.

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 49.

[2] Бакинский рабочий гәзети, 1930, 19 август, № 193.

1926-чы илдә Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасы китабханаларында 436.413 китаб варды[1]. Бундан 64.487 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Һалбуки, 1925-чи илдә китабханалар чәми 280.037 нүсхә китаба малик иди. Бундан ајдын олур ки, китабханалар тәкчә 1926-чы илдә 176.376 нүсхә китаб алмышды ки, бунун да 34.715 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди.

1926-чы илдә әсас диггәт китабханаја јени охучуларын чәлб едилмәсинә верилирди. Партија китабханаларын гаршысында өз савадсызлығыны ләғв едән бүтүн зәһмәткешләри, биринчи нөвбәдә фәһләләри китабхана охучулары сырасына чәлб етмәк вәзифәси гојмушду. Китабханалар 1926-чы илдә бу саһәдә хејли иш көрмүшдү. 1926-чы илдә бүтүн китабханалар 37.103 нәфәрә хидмәт едирди ки, бу да 1925-чи илә нисбәтән 27,4%-дән артыг иди. Бу охучулардан 24.502 нәфәри шәһәрдә, 9.753 нәфәри рајонларда, 2.848 нәфәри Бакы гәзасында иди. 1925-чи илә нисбәтән охучуларын сајы Бакынын рајонларында даһа чох артмышды. Рајонларда охучулар 1925-чи илә нисбәтән 46.3% артмышды ки, бу да јени сәнаје мүәссисәләринин тәшкили вә фәһләләрин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлмәси илә әлагәдар иди.

Даими китабханаларла јанашы олараг сәјјар мәнтәгәләр дә өз ишини мүнтәзәм олараг кенишләндирир, билаваситә завод вә фабрикләрдә фәһләләрә дәзкаһ башында хидмәт едирди. 1925-чи илдә сәјјар мәнтәгәләрдә 1.599 охучу олдуғу һалда, 1926-чы илдә бунларын сајы 2.653 нәфәрә чатдырылмышды ки, бу да 1925-чи илдәкиндән 65,8% артыг иди[2]. Китабханалара охучуларын давамијјәти дә 1925-чи илә нисбәтән хејли артмыш вә китаб верилиши чохалмышды. 1925-чи илдә китабханалара 742.346 нәфәр, 1926-чы илдә 752.222 нәфәр, гираәтханалара 1925-чи илдә 482.316 нәфәр, 1926-чы илдә 475.040 нәфәр охучу кәлмишди.

Орта һесабла һәр китабханаја бир илдә: шәһәр китабханаларында 63.935 нәфәр, рајон китабханаларында 32.601 нәфәр, гәза китабханаларында 11.894 нәфәр охучу дүшүрдү. Охучулара 1925-чи илдә 1.081.636 китаб верилдији һалда 1926-чы илдә 1.209.209 китаб верилмишди ки, бунун да 181.566 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Азәрбајчан дилин-

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41 сијаһы 1, иш 830, вәрәг 49.

[2] Јенә орада, вәрәг 50.

дә китабларын верилиши 1926-чы илдә 1925-чи илә нисбәтән 60,9% артмышды. Фәһлә охучуларына китаб верилишинин кенишләндирилмәси мәсәләсинә хүсуси диггәт јетирилирди. 1926-чы илдә 42.575 китаб сәјјар мәнтәгәләр тәрәфиндән билаваситә фабрик вә заводларда дәзкаһ архасында фәһләләрә верилмишди.

Орта һесабла бир илдә һәр бир шәһәр китабханасы гираәтханаларла бирликдә 64.331 китаб, рајон китабханасы 29.160 китаб, гәза китабханасы 9.227 китаб вермишди[1]. Өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәси илә әлагәдар олараг јаранмыш шәраит китаб верилишинин мә'змунуна да өз тә'сирини көстәрмишди. 1925-чи илә нисбәтән 1926—27-чи илләрдә бәдии, ичтимаи, сијаси әдәбијјатла јанашы олараг техникаја, сәнәтә, аид даһа чох китаб охунмушду.

Китабханалар јенә дә китабхана коллектору тәрәфиндән комплектләшдирилирди. Баш сијаси маариф идарәсинин коллекторундан башга Бакы сијаси-маариф идарәсинин коллектору да фәалијјәт көстәрирди. Бакы сијаси-маариф идарәсинин коллектору анчаг Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасынын китабханаларыны комплектләшдирирди. 1926-чы илдә коллектор китабханалара 56.545 нүсхә китаб көндәрмишди[2]. Бу китаблардан 16358 нүсхәси азәрбајчанча иди[3].

Китабхана ишинә ајрылан вәсаитин мүнтәзәм олараг артырылмасы китабхана ишини мәзмунча јахшылашдырмаг үчүн һәртәрәфли шәраит јаратмышды. 1927-чи илдә чағырылмыш VII Үмумбакы партија конфрансы Бакы советинин һесабатыны динләмиш вә сијаси-маариф ишинә, о чүмләдән китабхана ишинә ајрылан вәсаитин артырылмасыны лазым билмишди. 1927-чи илдә БХМШ бүдчәсиндә сијаси-маариф ишинә ајрылан вәсаит 8,5%-дән 16 фаизә гәдәр артмышды[4].

Китабхана ишинә ајрылан вәсаитин мүнтәзәм олараг артдығыны ашағыдакы рәгәмләрдән көрмәк олар:

1926/27-чи илләр	200.600	ман.	100%
1927/28 »	265.123	ман.	132%
1928/29 »	381.244	ман.	159%[5]

---

[1] Бакы шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 51.

[2] Јенә орада.

[3] Јенә орада, вәрәг 54.

[4] Бакинский рабочий гәзети, 1927, 6 нојабр, № 260.

[5] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 835, вәрәг 50.

Јухарыдакы рәгәмләрдән мә'лум олур ки, 1927-чи илдә 1926-чы илә нисбәтән китабханаларын бүдчәси 32%, 1928-чи илдә исә 1927-чи илдә нисбәтән 59% артырылмышдыр.

Китабханаларын бүдчәси Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасы үзрә белә бөлүнмүшдү[1].

Илләр	Шәһәр вә Бајыл Бибиһејбәт рајону	Ленин вә Сураханы рајонлары	Фабрика-завод рајону
1926/27	13.6761 ман. 100%	35587 ман. 100 %	7584 ман. 100 %
1927/28	183.880 „ 134%	46750 „ 131 %	10596 „ 140 %
1928/29	21.5683 „ 158%	56494 „ 159 %	21178 „ 279 %

Бакы гәзасы үзрә:

1926/27	илләр	20668	манат	— 100%
1927/28	»	23895	»	— 116%
1928/29	»	24896	»	— 120%

Јухарыдакы рәгәмләрдән көрүндүјү кими китабханаларын бүдчәси ән чох Фабрик-завод рајонунда артмышдыр. Фабрик-завод рајонунда бүдчә 1927-чи илдә 40%, 1928-чи илдә 79% артырылмышдыр.

Китабхана ишинә вәсаитин мүнтәзәм олараг артырылмасына бахмајараг јенә дә вәсаитин азлығы һисс едилирди. Бу мәсәлә илә әлагәдар олараг Бакы сијаси-маариф идарәсинин 1928-чи илә аид һесабатында белә бир гејдә раст кәлирик: Бакы вә онун рајонларында китабханалара ајрылан вәсаит һәләлик кифајәт гәдәр дејилдир. Белә ки, охучуларын чох милләтли тәркиби һәр бир китабханада башга милләтләр вә ушаглар үчүн бир-ики шө'бәнин тәшкил едилмәсини тәләб едир. Һалбу ки, бүтүн китабханаларын јанында 31 шө'бә вардыр ки, бунун анчаг 11-и үмуми бүдчә һесабына комплектләшир[2].

Бакы Зәһмәткеш Депутатлары Совети китабхана ишинин инкишаф етдирилмәсинә, онларын јени китабларла тәкмилләшмәсинә, китабхана әтрафында кениш зәһмәткеш күтләлә

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 52.

[2] Јенә орада, иш 830, вәрәг 51.

рини топланмасына хүсуси диггәт јетирирди. 1927-чи илин 22 нојабрында Бакы Шәһәр Совети Ичраијјә комитәси Бакы Халг Маариф Шө'бәсинин перспектив планына даир һесабатыны мүзакирә едәрәк гәрар гәбул етди. Ичраијјә комитәси бу гәрарда китабхана шәбәкәләринин кенишләнмәсини јени ушаг китабханаларынын тәшкил едилмәсини, ушаг китабханаларынын ишинин мәктәб китабханалары илә әлагәләндирилмәсини, китабханаларын јени китабларла тәкмилләшдирилмәсини лазым билмишдир[1].

Бу гәрарын һәјата кечирилмәси нәтичәси олараг 1927-чи илдә мә'дән рајонларында 3 ушаг китабханасы тәшкил едилди. 1927-чи илдә Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасында 35 китабхана-гираәтхана вар иди. Бу китабханалардан 17-си шәһәрдә, 10-у рајонларда 8-и исә гәзаларда иди. 1926-чы илдә китабханаларда 436.413 нүсхә китаб олдуғу һалда китабларын сајы 1927-чи илдә 454.427 нүсхәјә чатдырылмышды. Јәни бир ил мүддәтиндә китабханалара 18.000 нүсхә китаб алынмышды. Китабханаларда олан китаблардан 76.553 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди[2]. Китабханаларын Азәрбајчан дилиндә китабларла комплектләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилирди. Азәрбајчан дилиндә нәшр едилән китабларын бүтүн нүсхәләриндән китабханалара алынмасына бахмајараг, јенә дә Азәрбајчан дилиндә китаблара олан бөјүк тәләбаты өдәмәк мүмкүн дејилди. Китабханалар мүнтәзәм олараг охучулара сәјјар китабханалар јолу илә хидмәт етмәк ишини кенишләндирирди. 1927-чи илдә тәкчә сәјјар китабханалар охучулара 53.159 китаб вермишди. Китабханаларын ардычыл олараг јени китабларла тәкмилләшмәси вә кениш күтләви ишләр апармасы нәтичәсиндә илбәил охучуларын сајы чохалырды. 1927-чи илдә китабханалар 41.263 охучуја хидмәт едирди ки, бунун да 8.283 нәфәри азәрбајчанлы иди[2]. Бир ил мүддәтиндә китабханалара 4.160 јени охучу чәлб едилмишди. Јени чәлб едилән охучуларын әксәријјәти өз савадсызлығыны тәзәчә ләғв етмиш фәһләләр иди.

---

[1] Азәрбајчан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви, ф. 1439, сијаһы 2, иш 179, вәрәг 60.

[2] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41 сијаһы 1, иш 829, вәрәг 29.

[3] Јенә орада, иш 829, вәрәг 30.

Бу дөврдә гаршыда дуран мүһүм вәзифәләрдән бири дә китабханачы кадрларын һазырланмасы иди. Республикада хүсуси китабханачы кадрлар һазырлајан ајрыча ихтисас мәктәби олмадығындан китабханачы кадрлар әсас е'тибарилә республика Баш сијаси-маариф идарәси вә Бакы сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән вахташыры тәшкил едилән гыса мүддәтли курсларда һазырланырды.

1926-чы илин апрелиндә Баш сијаси-маариф идарәси, Бакы сијаси маариф идарәси вә АҺИМШ Мәдәнијјәт Шө'бәси илә бирликдә китабхана ишчиләри һазырламаг үчүн 2 ајлыг курс тәшкил етмишди. Курса 46 нәфәр дахил олмуш вә 44 нәфәр битирмишдир[1].

Китабханаларын ихтисаслы кадрларла тә'мин едилмәси иши гәзалара нисбәтән Бакы вә онун рајонларында даһа јахшы иди. Бакыда китабханачы кадрлары курслар илә јанашы олараг китабхана бирләшмәсинин рәјасәт һеј'әти, сексијалары, дәрнәкләри вә бирләшмәнин үмуми јығынчағы да һазырлајырды.

Китабханаларын методик бирләшмәләри бөјүк китабханаларын вә јахуд да ајры-ајры идарә вә тәшкилатларын, китабхана ишинә рәһбәрлик едән идарәләрин јанында мејдана кәлмишди. Методик бирләшмәләрин ишиндә сијаси-маариф идарәләринин, һәмкарлар, елми, ушаг, мәктәб вә с. китабханаларын ишчиләри иштирак едирди. Бу бирләшмәләрин әсас мәгсәди китабханаларын ишинә методик чәһәтдән көмәк етмәк иди. Белә бирләшмәләрдә әдәби — бәдии, ичтимаи — сијаси, шәхси тәһсил, китабхана ишинин методикасына вә с. мәсәләләрә даир мүһазирәләр динләнилир, китабханачылара китабхана фондуну комплектләшдирмәк, охучулара хидмәт гајдалары һаггында изаһат иши апарылыр, китаб ичмаллары кечирилир вә јахшы китаблар һаггында мә'лумат верилирди. Һәм дә китабханаларын методик бирләшмәләриндә китабхана ишинин мүхтәлиф саһәләринә даир дәрнәкләр, сексијалар тәшкил едилирди. Белә дәрнәкләрдә габагчыл китабханаларын тәчрүбәләри өјрәнилир гәлдә едилән мүсбәт нәтичәләр бирләшмәнин үмуми ичласында мүзакирә едилир, габагчыл иш тәчрүбәләри китабханалар арасында јајылырды. Беләликлә, китабханаларын методик бирләшмәләри китабханачылар арасында тәчрүбә мү-

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 835, вәрәг 50.

бадиләси етмәк үчүн дә кениш имкан јарадырды. Китабхана бирләшмәләри методик ишләрлә јанашы олараг китабханачы кадрларын һазырланмасы вә китабханачыларын өз ихтисасларыны тәкмилләшдирмәк ишиндә дә јахындан иштирак едирди.

Китабханаларын методик бирләшмәләри илк дәфә 1922-чи илдә Москва вә Ленинградда мејдана кәлмиш[1], сонра исә Русијанын бүтүн китабханаларында кениш сурәтдә јајылмышды. Мәркәзи Русија китабханачыларынын габагчыл тәчрүбәсиндән кениш сурәтдә истифадә едән Азәрбајчан китабханачылары да 1923-чү илдән башлајараг китабханаларын методик бирләшмәләрини јаратмаға башлады. Белә бирләшмәләр әсас е'тибар илә Бакы вә онун рајонларында тәшкил едилмишди. Азәрбајчанын гәзаларында исә китабхана иши о гәдәрдә инкишаф етмәдијиндән вә әсас е'тибарилә китабханаларын сајы аз олдуғундан белә бирләшмәләр јох иди. Доғрудур, Бакыда вә онун рајонларында тәшкил едилән методик бирләшмәләр илк дөврләрдә кениш методик иш апармадыгларындан бүтүн китабханалары әһатә етмәмиш вә методик ишин мәркәзинә чеврилә билмәмишди. Бәрпа илләринин ахырларында республикада китабхана шәбәкәләринин сабитләшмәси, јени китабханачы кадрларын мејдана кәлмәси, китабхана ишинин форма вә мәзмунча инкишаф едиб тәкмилләшмәси илә әлагәдар олараг Бакы шәһәриндә тәшкил едилмиш китабхана бирләшмәләри 1925-чи илдән башлајараг китабхана ишинин тәшкилат вә методики ишинин мәркәзинә чеврилмишди[2]. Бу методик бирләшмә билаваситә Бакы сијаси-маариф идарәсинин рәһбәрлији алтында фәалијјәт көстәрирди. Китабхана бирләшмәси өз ишини ајры-ајры бөлмәләр васитәси илә апарырды. 1926-чы илдә бирләшмәнин 5 бөлмәси вар иди: 1. методик бөлмә, 2. китаб өјрәнән бөлмә, 3. Азәрбајчан бөлмәси (китабхана ишинин бүтүн мәсәләләринә даир). 4. Ушаг ишләри бөлмәси, 5. сәјјар ишләр бөлмәси. Һәр бир бөлмәнин ајда ики ичласы кечирилирди. 1925/26-чы илләрдә бөлмәләрин чәми 75 ичласы кечирилмишди[3]. Бөлмәләрин ичласында күнүн актуал мәсәләләринә даир чох мүһүм елми вә методик мәсәләләр һәлл едилирди.

[1] Горн Е. А. Советские библиотеки в годы восстановления народного хозяйства. 1921—1925 годы (содержание и формы массовой работы), кандидатская диссертация, 1959, сәһ. 113.

[2] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 53.

[3] Јенә орада, вәрәг 54.

Азәрбајчан китабхана ишчиләри бөлмәси бу бөлмәләр ичәрисиндә ән бөјүк бөлмә иди. Чүнки бу бөлмә бүтүн Азәрбајчан китабханачыларыны бирләшдирир, һәм дә китабхана ишинин бүтүн форма вә үсулларына даир иш апарырды. Бөлмәдә китаблар өјрәнилир, мә'рузәләр кечирилирди[1].

Бирләшмәнин 1926-чы илә гәдәр бүтүн ишләри рәјасәт һеј'әтиндә вә јахуд да бирләшмәнин үмуми ичласында апарылырды. 1926-чы илдә китабхана бирләшмәси өз ишини сексијалар васитәси илә апармаға башлады ки, бу да китабхана бирләшмәсинин үмуми методики ишинә олдугча мүсбәт тә'сир көстәрди. Китабхана бирләшмәси бөлмәләрин ишинә рәјасәт һеј'әти васитәси илә рәһбәрлик едирди. Рәјасәт һеј'әтиндә бөлмәләрин иши, перспектив планлары, тәшкилат мәсәләләри, үмуми методик мәсәләләр вә с. мүзакирә олунур вә китабханачылар үчүн ихтисаса аид, сијаси вә бејнәлхалг мәсәләләрә аид мүһазирәләр кечирилирди. О, дөврдә рәјасәт һеј'әтинин вә бөлмәләрин һәјата кечирдији әсас ишләр партијанын XIV-гурултајынын өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси һаггында гәрарынын кениш зәһмәткеш күтләләри ичәрисиндә изаһ вә тәблиғ едилмәси ишинә һәср едилирди.

Китабханалар партијанын баш хәттини һәјата кечирилмәсиндә јахындан иштирак етмәк вә китабы зәһмәткешләр арасында кениш сурәтдә тәблиғ етмәк мәгсәди илә бир сыра мүһүм күтләви ишләр һәјата кечирирди. Китабханаларда охучу конфранслары, әдәби-бәдии кечәләр, китаб сәркиләри, учадан охулар тәшкил едилир, мүхтәлиф мөвзулара даир төвсијә әдәбијјат сијаһылары тәртиб едилирди. 1926—27-чи илләрдә китабханалар Октјабр ингилабынын илдөнүмләринә, 1905-чи ил ингилабына, Ленин һәфтәсинә, Декабристләрин хатирәсинә, 9 јанвар һадисәсинә, Бејнәлхалг гадынлар күнүнә, Парис коммунасына, Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гәләбәсинә, 26 Бакы Комиссарынын хатирәсинә, кәнчләр һәфтәсинә вә с. һәср едилмиш китаб сәркиләри тәшкил етмиш, төвсијә сијаһлары тәртиб етмиш, мүһазирәләр вә мә'рузәләр кечирмиш, кениш изаһат иши апармыш вә беләликлә, һәмин мәсәләләрә аид китаблары кениш сурәтдә тәблиғ етмәјә чалышмыш[2], Түрколожи гурултајын Бакы

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 54.

[2] Јенә орада.

да кечирилмәси әрәфәсиндә вә гурултајдан сонра китабханаларда түркологијанын мүхтәлиф саһәләринә һәср едилмиш күтләви ишләр, китаб сәркиләри, мүһазирәләр, охучу јығынчаглары тәшкил едилмиш вә гурултај иштиракчылары илә көрүш кечәләри кечирилмишди. Бундан башга күнүн актуал мәсәләләринә, бејнәлхалг вә дахили сијасәт мәсәләләринә даир кениш күтләви тәдбирләр һәјата кечирилир, партија, һөкумәтин гәрар вә көстәришләри ,партија вә һөкумәт рәһбәрләринин чыхышлары кениш сурәтдә изаһ вә тәблиғ едилирди. Китабханалар һәм дә классик әдәбијјаты вә совет әдәбијјатыны тәблиғ етмәк мәгсәди илә әдәби-бәдии кечәләр кечирирдиләр. Белә кечәләр бә'зән мүәјјән бир јазычынын һәјат вә фәалијјәтинә, бә'зән дә мүәјјән бир үмуми, ичтимаи мәсәләјә һәср едилирди. Әдәби-бәдии кечәләр о дөврдә охучуларын китабханаја чәлб етмәк үчүн ән мүһүм күтләви тәдбирләрдән бири һесаб едилир вә мүнтәзәм олараг Азәрбајчан, рус, ССРИ вә харичи өлкә әдәбијјатынын көркәмли нүмајәндәләринә һәср едилмиш әдәби-бәдии кечәләр кечирилирди. Әдәби-бәдии кечәләр Совет әдәбијјатынын ән көркәмли нүмајәндәләринин әсәрләрини охучулара чатдырмаг үчүн чох мүһүм васитәләрдән бири иди. Күтләви ишләр тәкчә китабханаларда апарылмагла кифајәтләнилмирди. Сәјјар мәнтәгәләрин көмәји илә заводларда, фабрикаларда сәјјар тәдбирләр һәјата кечирилир, фәһләләрин сәнәтинә даир китаблар кениш сурәтдә тәблиг едилирди[1].

Бу дөврдә китабханалар өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәсинә һәср едилмиш кениш күтләви ишләр апарырды. XIV партија гурултајынын гәрарларыны, сәнајеләшмәнин әһәмијјәт вә вәзифәләрини, онун јеканә дүзкүн сијасәт олмасыны изаһ вә тәблиғ етмәк үчүн даими китаб сәркиләри, тәшкил едир, төвсијә әдәбијјат көстәричиләри, тәртиб едир вә мә'рузәләр, мүһазирәләр, суал-чаваб кечәләри вә с. тәшкил едирди.

Китабханаларда күтләви ишләрин кенишләнмәси китабхана ишинин мәзмунуна да тә'сир көстәрир, ону кејфијјәтчә јахшылашдырырды. 1926-чы илдә Бакы вә онун рајонларынын китабханалары ашағыдакы күтләви тәдбирләри һәјата кечирмишди:

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 53.

Мүһазирәләр вә мә'рузәләр	108
Ингилаби һадисәләрә һәср едилмиш кечәләр	53
Сәркиләр	479
Тәртиб едилмиш албомлар вә плакатлар	686
Төвсијә сијаһылары	349
Һәјата кечирилмиш екскурсијалар	24
Охучу дәрнәкләринин үмуми ичласлары	840
Китабхана абунәчиләринин үмуми ичласы	622

Күтләви ишләрлә јанашы олараг китабханаларда мүхтәлиф дәрнәкләр дә вар иди. Бу дәрнәкләр охучулара мүхтәлиф сәнәтләрә јијәләнмәкдә вә мүхтәлиф елмләри өјрәнмәкдә јахындан көмәк едирди. О дөврдә китабханаларда ашағыдакы дәрнәкләр варды: 1. Китабхана достлары, 2. Әдәбијјат, 3. Драм, 4. Бәдии, 5. Кәнд мүхбири, 6. Китабы өјрәнән, 7. Плакатчы, 8. Чилдчи, 9. Тәбиәтшүнаслыг, 10. Радио һәвәскарлары, 11. Ушаг достлары, 12. Инчәсәнәти севәнләр, 13. Әл ишләри дәрнәкләри вә с.[1]. Бу дәрнәкләрә көстәрилән ихтисас саһәләри үзрә мүтәхәссисләр рәһбәрлик етдикләриндән онлар охучуларын һәртәрәфли инкишафына олдугча мүсбәт тә'сир көстәрирди. Беләликлә дә китабханаларын һәјата кечирдији күтләви ишләр онлары адичә китаб алыб верән мүәссисәдән зәһмәткешләрин тәрбијә вә тәһлилиндә, мәдәни инкишафында јахындан иштирак едән бир мүәссисәјә чевирирди.

Китабханаларда күтләви ишләрлә јанашы олараг охучу јығынчаглары вә охучу конфранслары да кечирилирди. Белә јығынчагларда китабхана өз иши һаггында һесабат верир, вә һәмин һесабат охучулар тәрәфиндән мүзакирә едилирди. Белә мүзакирәләрдә фәал охучулар јахындан иштирак едир, китабхана ишини јахшылашдырмагда китабхана ишләринә һәр тәрәфли көмәк едирдиләр. Охучу јығынчаглары китабхана ишини јахшылашдырмаға даир гәрарлар гәбул едир вә гәрарын јеринә јетирилмәсини китабхана шураларына тапшырырды[2].

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 54.

[2] Бакинский рабочий гәзети, 1926, 1 декабр, № 279.

Бу, дөврдә јашлылара мәхсус китабханаларла бирликдә ушаг китабханалары да кениш фәалијјәт көстәрирди. Ушаг китабханалары өз ишләрини әсас е'тибарилә, мәктәбләрлә әлагәдар, онларын иши вә дәрс програмларына мүвафиг сурәтдә һәјата кечирирди. Ушаг китабханаларында китаб сәркиләри, китабхана плакатлары, учадан охулар, бәдии нәгл етмәләр, сәһәрчикләр, сөһбәтләр тәшкил едилир, мүхтәлиф кечәләр кечирилирди. Ушагларын мәктәбдән кәнар мүталиәсинә рәһбәрлик етмәк мәгсәди илә јаш хүсусијјәти вә дәрс програмы илә әлагәдар олараг мәктәбдән кәнар мүталиә үчүн төвсијә сијаһылары тәртиб едилирди вә ушаглара һәмин сијаһылар үзрә хидмәт көстәрилирди.

Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки, 1926-чы илдә ушаг китабханаларында 488 оху вә сөһбәт, 48 кечә вә сәһәрчикләр, 34 тамаша вә концертләр, 377 бәдии нәгл етмәләр, һәјата кечирилмиш, 166 дивар гәзети бурахылмышды[1]. Ушаг китабханалары һәм дә мүәллимләр үчүн јени нәшр едилмиш ушаг китабларына һәср едилмиш кечәләр кечирирди

1926-чы илдә Бакы шәһәр китабханаларынын методик бирләшмәсинин рәјасәт һеј'әти ушаг китабханаларына јај ајларында өз ишләрини шәһәрин мәркәзи парк вә бағларында кечирмәји мәсләһәт билди[2]. Бу иш Бакы шәһәр ушаг китабханаларынын ишиндә илк тәчрүбә иди. 1926-чы илин јајында Бакы китабханаларынын апардығы ишләр бу тәдбирләрин чох бөјүк әһәмијјәтә малик олдуғуну, ушаг китабханаларынын охучулара хидмәт ишини бир нечә дәфә јахшылашдырдығыны бир даһа тәсдиг етди. Китабханалар индијә гәдәр китабханалара кәлмәјән, өз күнүнү парк вә бағларда кечирән ушагларын китабхана охучулары сырасына чәлб етмәјә башлады. Белә ушаглар китабхана ишинә дә көмәк едир, абонементдә вә гираәт салонунда нөвбә чәкирдиләр. Китабханаларда «китабхана достлары» вә «гираәтхана достлары» дәрнәкләри тәшкил етдилмишди ки, саһибсиз ушагларын бир чоху һәмин дәрнәкләрин ишиндә јахындан иштирак едирдиләр[3]. Бу мәсәлә илә әлагәдар олараг 1926-чы илдә «Бакинский рабочий» гәзетиндә дәрч едилән бир мәгаләдә дејилир:

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1926, 8 октјабр, № 234.

[2] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 830, вәрәг 53.

[3] Јенә орада, вәрәг 54.

...«Гираәтханалар чохлу саһибсиз вә хырдават шејләр сатан ушаглары, чәкмә силәнләри вә башгаларыны, һабелә өмрүндә китабхана көрмәмиш ушаглары охучулар сырасына чәлб етмишләр. Бүтүн бу мүддәт әрзиндә гираәтханалар 8540 ушаг чәлб етмишләр, онлар 19912 дәфә гираәтханаја кәлмиш вә 46.475 китаб алмышлар»[1].

Ушаг китабханаларынын 1926-чы илдә әлдә етдији мүсбәт нәтичәләрә көрәдир ки, сонракы илләрдә дә китабханалар јај ајларында өз ишләрини парк вә бағлара көчүрүрдү.

* * *

1927-чи илин ахырында Коммунист партијасынын һәјата кечирдији дүзкүн сијасәтин нәтичәси олараг өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәси ишиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмишди. Социалист сәнаје бөлмәси хүсуси бөлмәнин һесабына инкишаф едир, хүсуси мүлкијјәтчиләр тичарәтдән сыхышдырылыб чыхарылыр, беләликлә дә сәнаједә социалист системи ваһид системә чевриләрәк кенишләнирди. Анчаг һәләлик кәнд тәсәррүфатынын инкишафы сәнајенин инкишафындан кери галырды, хүсусилә тахылчылыг тәсәррүфатынын кери галмасы вә сатлыг тахылын азалмасы чидди горху төрәдирди. Партијанын гаршысында кәнд тәсәррүфаты саһәсиндәки мөвчуд керилији арадан галдырмаг кими мүһүм бир вәзифә дурурду. Бу вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн партија сәнајенин инкишафы илә кәнд тәсәррүфатынын инкишафы арасындакы зиддијјәти јох етмәли иди. Бу вәзијјәт өзүнү халг тәсәррүфатынын ики мүхтәлиф әсас үзәриндә, бир тәрәфдән ири вә мәркәзләшдирилмиш социалист сәнајеси, дикәр тәрәфдән исә пәракәндә вә керидә галмыш фәрди, хырда әмтәә кәндли тәсәррүфаты әсасында инкишаф етмәсиндә көстәрирди. Буна көрә дә дурмадан инкишаф едән социалист сәнајеси илә кердә галан кәнд тәсәррүфаты арасындакы зиддијјәти ләғв етмәк үчүн хырда фәрди кәндли тәсәррүфатыны ири социалист тәсәррүфатына чевирмәк, коллектив тәсәррүфат јаратмаг лазым иди.

1927-чи илдә ҮИК(б)П XV гурултајы ССРИ-дә социализмин гәләбәси үчүн чох мүһүм әһәмијјәти олан пәракәндә хырда кәндли тәсәррүфатыны тәдричлә ири социалист тәсәр-

[1] Бакинский рабочий гәзети, 1926, 8 октјабр, № 234.

руфаты јолуна кечирмәк һаггында — кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси һаггында гәрар гәбул етди. Гурултај гејд едирди ки, кәнд тәсәррүфатыны коллективләшдирмәдән өлкәни кениш сосиализм гуручулуғу јолуна чыхармаг вә милјонларла зәһмәткеш кәндлини голчомагларын әсарәтиндән, јохсуллугдан вә авамлыгдан хилас етмәк мүмкүн дејил. Кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси ишиндә партија В. И. Ленинин кооператив планына әсасланырды.

XV партија гурултајынын гәрарында көстәрилирди: «Кечән илләрин, хүсуси илә сон илләрин тәчрүбәси Ленинин кооператив планынын дүзкүн олдуғуну тамамилә тәсдиг етди; бу плана көрә, мәһз кооперасија васитәсилә социалист сәнајеһырда кәндли тәсәррүфатыны сосиализм јолу илә апарачаг, фәрди вә дагыныг истеһсал ваһидләрини — истәр тәдавүл просеси васитәси илә, истәрсә кетдикчә даһа чох дәрәчәдә истеһсалын өзүнү дә јенидән тәшкил етмәк вә бирләшдирмәк васитәсилә — јени техника әсасында (електрикләшдирмә вә и. а.) ичтимаиләшдирилмиш ири тәсәррүфата чевриләчәкдир»[1]. Өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси вә кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси өлкәдә мәдәни гуручулуг ишинин кенишләндирилмәсини тәләб едирди. Анчаг мәдәни гуручулуг иши өлкәнин үмуми инкишафындан кери галырды. Мәһз буна көрәдир ки, XV гурултај өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси сијасәтини давам етдирмәк вә кәнд тәсәррүфатынын елликлә коллективләшдирилмәси илә јанашы олараг мәдәни гуручулуг ишинин кенишләндирилмәси һаггында көстәриш верди. Гурултај фәһлә вә кәндлиләрин мәдәни сәвијјәләринин јүксәлмәсини, кәндләрдә кениш мәдәни-маариф мүәссисәләри тәшкил едилмәсини дөврүн мүһүм мәсәләләриндән бири кими ирәли сүрдү.

Гурултај әрәфәсиндә вә гурултајда оппортунистләр вә бунлара гошулан партијаја зидд үнсүрләр өлкәнин мәдәни сәвијјәсинин һәлә чох ашағы олмасындан истифадә едәрәк belә бир тәклиф ирәли сүрүрдүләр ки, биз истәнилән мәдәни сәвијјәјә чатмамыш, бөјүк коллектив тәсәррүфата кечә билмәрик. Онлар бу чүр васитәләрдән истифадә едәрәк сосиализм гуручулуғунун инкишафына мане олмаға чалышырдылар. Гурултај онларын нәзәријјәсини фәһлә синфинә зидд

[1] Сов. ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, II һиссә, Бакы, 1954, сәһ. 525.

буржуа идеолокијасы кими, меншевизм кими гијмәтләндирәрәк рәдд етди. Бир заманлар меншевикләр дә белә бир нәзәријјә ирәли сүрүрдүләр ки, фәһлә синфи саваддсыз вә мәдәнијјәтсиз олдуғундан һакимијјәти әлдә сахлаја билмәз. В. И. Ленин о заман мәнфур меншевик нәзәријјәчиләрини тәнгид едәрәк көстәрирди ки, пролетариат һакимијјәти әлә алмалы вә өлкәдә мәдәнијјәтин инкишафына мане олан бүтүн васитәләри јох етмәлидир. Анчаг бундан сонра өлкәдә мәдәни ингилаб галиб кәлә биләр. Тарих В. И. Ленин тәрәфиндән ирәли сүрүлән бу парлаг фикри бир даһа тәсдиг етди.

Бөјүк Октјабр социалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра Коммунист партијасынын рәһбәрлији алтында чәми бир нечә илдә өлкәмиздә мәнфур чар үсул-идарәсинин һөкм сүрдүјү 100 илләр боју һәјата кечирилә билмәјән мәдәни тәдбирләр һәјата кечирилди. Өлкәнин игтисади јүксәлиши, сосиализм гуручулуғу ишинин кенишләнмәси илә әлагәдар олараг зәһмәткешләрин мәдәни сәвијјәси дә јүксәлмәјә башлады.

Партија вә һөкумәт өлкәдә халг тәсәррүфатынын социалистчәсинә јенидән гурулмасы ишини һәјата кечирмәклә јанашы олараг өлкәнин мәдәни инкишафына да чох мүһүм диггәт јетирирди.

Өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәси саһәсиндә 1926—27-чи илләрдә әлдә едилмиш мүвәффәгијјәтләр илк иллик планлардан даһа кениш вә узун мүддәтли планлара кечмәк имканы верирди. Одур ки, партијамызын XV гурултајы халг тәсәррүфатынын инкишафына даир бешиллик план тәртиб етмәк һаггында гәрар гәбул етди. Бу план XV партија гурултајынын директивләринә әсасән 1929-чу илин апрелиндә партијанын XVI конфрансы тәрәфиндән гәбул едилди.

Бешиллик планын гәбул едилмәси партијамызын, дөвләтимизин, халгымызын һәјатында чох мүһүм һадисә олду. Бешиллик планын гәбул едилмәси өлкәмиздә сосиализм гуручулуғунун баша чатдырылмасы үчүн чох мүһүм шәраит јарадырды. Бу планда беш ил мүддәтиндә өлкәмиздә халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләри илә јанашы мәдәнијјәтин дә кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәси нәзәрдә тутулмушду. Бешиллик план ејни заманда мәдәни гуручулуг планы иди. Биринчи бешиллик план һаггында ҮИК(б)П XV гурултајынын гәрарында дејилир: «Сосиализм гуручулуғу вәзифәләри илә әлагәдар олараг, бешиллик планда шәһәр вә кәнд әһа-

лисинин мәдәни сәвијјәсинин гәт'и сурәтдә јүксәлдилмәси зәрурәти, ССРИ халгларынын милли мәдәнијјәтләринин инкишаф етдирилмәси нәзәрдә тутулмалы вә ССРИ-нин сосиализм гуручулуғуна даир үмуми планын ајрылмаз бир һиссәси олан мәдәни гуручулуг планы өлкәнин сәнајеләшдирилмәси илә әлагәләндирилмәлидир»[1].

Гурултај өлкәдә үмуми мәчбури тәһсилин һәјата кечирилмәсини, савадсызлығын ләғв едилмәсини мүһүм вәзифәләрдән бири кими ирәли сүрүрдү. Гурултај кәнддә мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишаф етдирилмәси ишинә дә хүсуси диггәт јетирди. Гурултајын гәрарында көстәрилирди ки: «Кәнддә сијаси-маариф иши мөһкәмләндирилсин вә кејфијјәти јүксәлдилсин. Кәнд радио гурғулары, кино ишинин инкишафына, Китабханалар шәбәкәсинин күчләндирилмәсинә вә с. хүсуси диггәт верилсин»[2].

Азәрбајчан ССР халг тәсәррүфатынын биринчи бешиллик планы ССРИ халг тәсәррүфаты планынын тәркиб һиссәләриндән бири иди. Биринчи бешиллик план республиканын һәртәрәфли инкишафыны: сәнајенин, кәнд тәсәррүфатынын вә мәдәнијјәтинин инкишафыны нәзәрдә тутурду. Биринчи бешилликдә Азәрбајчан инкишаф етмиш сәнаје республикасына чеврилмәли иди.

Биринчи бешилликдә республикамызын сәнајесинә 747,25 милјон манат пул гојулурду. Бешилликдә нефт сәнајесинин тамамилә јенидән гурулмасы нәзәрдә тутулмушду. Биринчи бешиллик планда Азәрбајчанда маариф вә мәдәнијјәтин инкишафына хүсуси диггәт јетирилирди. Республикамызда XV гурултајын милли республикаларда мәдәнијјәтин һәр тәрәфли инкишаф етдирилмәси һаггында көстәришләринин јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг биринчи бешилликдә мәдәнијјәт ишинә ајрылан вәсаитин хејли артырылмасы нәзәрдә тутулмушду.

Республиканын бешиллик маариф планынын әсасыны үмуми мәчбури тәһсил тәшкил едирди. Бу плана көрә бир нәфәр дә олсун савадсыз галмамалы иди. Бешиллик планын биринчи илиндә республиканын мәктәбләриндә 177.000 шакирд вар идисә, бешиллијин ахырында, јәни 1932-чи илдә буларын сајы 271.000 чатдырылмалы иди. Мәдәни гуручулуг планын икинчи мүһүм саһәси јашлы әһали ичәрисиндә савадсызлы-

---

1 Сов. ИКП гурултајлары, конфрансларı вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, II һиссә, Бакы, 1954, сәһ. 513.

Јенә орада, сәһ. 538.

ғын ләғв едилмәси иди. Беш ил мүддәтиндә 18 јашындан 35 јашынадәк бүтүн әһалинин савадсызлығынын ләғв едилмәси нәзәрдә тутулмуш, савадсызлығы ләғв мәнтәгәләринин сајынын артырылмасы гәрара алынмышды[1].

1929-чу илдә Азәрбајчанда 1600 савадсызлығы ләғв мәнтәгәси вар идисә, бешиллијин ахырында онларын сајы 3650 чатдырылачағы нәзәрдә тутулмушду. 1929-чу илдә гәзаларда савадсызлығы ләғв мәнтәгәләриндә 38.000 адам өз савадсызлығыны ләғв едирдисә, бешиллијин ахырында онларын сајы 305.000 нәфәр олмалы иди. Биринчи бешилликдә савадсызлығын ләғвинә Бакыдан башга бүтүн Азәрбајчанда 5 милјон 644 мин манат сәрф едиләчәји гәрара алынмышды. 1926-чы илдә республикамызда чәми 18% савадлы вар идисә, биринчи бешиллијин ахрына гәдәр онларын сајы икигат артырылачағы нәзәрдә тутулмушду.

Биринчи бешилликдә шәһәрлә јанашы олараг кәндләрдә дә бөјүк мәдәни тәдбирләр һәјата кечирилмәли иди. Кәндләрдә зәһмәткеш кәндли күтләләринин совет апаратларына кениш сурәтдә чәлб едилмәси вә савадсызлығын күтләви сурәтдә ләғв едилмәјә башламасы кәндлиләрдә мәдәнијјәт вә билијә гаршы бөјүк бир мараг ојатмышды. Биринчи бешилликдә кәндләрдә әсас мәдәнијјәт очаглары олан китабханалара, гираәт комаларына вә көчәриләр үчүн олан гызыл јурдларын тәшкилинә вә онларын ишинин јахшылашдырылмасына 2 милјондан артыг вәсаит ајрылмышды. Бешиллијин ахырында Азәрбајчанын кәндләриндә ајрыча гираәтханалара вә китабханалара малик олан 608 мүкәммәл гираәт комасы олачағы нәзәрдә тутулмушду[2].

Биринчи бешиллик мүддәтиндә бүтүн мәдәнијјәт васитәләринин, о чүмләдән клубларын, радио говшагларынын, китаб нәшринин кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәсинә дә хүсуси диггәт јетирилирди.

Јухарыда көстәрдијимиз бүтүн бу бөјүк тәдбирләри һәјата кечирмәк үчүн Азәрбајчан Совет һөкумәти биринчи бешилликдә республикада маариф вә мәдәнијјәт ишинә 257 милјон манат пул ајрылмасыны гәрара алмышды. Бу пулун 208 милјон манаты гәзалара, 49 милјон манаты Бакы шәһәринә хәрчләнмәл иди[2].

---

1 Коммунист гәзети, 1929, 27 апрел, № 97.

2 Јенә орада.

3 Јенә орада.

Биринчи бешилликдә республикада китабхана ишинин инкишафына хүсуси диггәт јетирилирди. Бешиллијин ахырында Азәрбајчанда китабханаларын сајынын 140-а чатдырылмасы планлашдырылмышды[1]. Бу китабханалардан 76-сы Бакы вә онун рајонларында, галанлары исә Азәрбајчанын гәзаларында тәшкил едилмәли иди. 1926-чы илдә Азәрбајчанда чәми 108 китабхана вар иди. Демәли, биринчи бешилликдә республикамызда 32 мүстәгил китабхана тәшкил едилмәси нәзәрдә тутулмушду. Бу рәгәмә гираәт комаларынын јанындакы китабханалар, һәмкарлар тәшкилатларынын китабханалары вә ајры-ајры идарә вә мүәссисәләрин китабханалары дахил едилмәмишди.

Биринчи бешиллик плана көрә китабханалара ајрылан вәсаитин дә мүнтәзәм олараг артырылмасы нәзәрдә тутулмушду. Буну Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасынын китабхана ишинин инкишаф етдирилмәсинә даир бешиллик планындан көрмәк олар:

Китабхана ишинин инкишаф етдирилмәсинә даир бешиллик план:

Илләр	Китабханалар олмалыдыр	Китабханаларын бү дчәси олмалыдыр
1928/29	49	304194
1929/30	60	450900
1930/31	68	499300
1931/32	76	471700
1932/33	76	517700[2]

Јухарыдакы рәгәмләрдән мә'лум олур ки, 1931-чи илә чыхмагла јердә галан бүтүн илләрдә китабхана ишинә ајрылан вәсаит мүнтәзәм олараг артырылмышдыр. Биринчи бешиллик дөврү китабханаларын тәкчә кәмијјәт чәһәтдән инкишаф етдирилмәси илләри дејил, һәм дә китабханаларын кејфијјәтчә, мәзмунча инкишаф етмәси илләри иди. Бешиллик мүддәтиндә китабханалар партија, һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән бүтүн тәдбирләрдә фәал иштирак етмәклә јанашы олараг, халгын мәишәтинә дахил олмаға башламыш,

[1] Коммунист гәзети, 1932, 28 октјабр, № 253.

[2] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 1, сијаһы 1, иш 840, вәрәг 107.

Партија вә һөкумәт тәрәфиндән һәјата кечирилән бу мүһүм тәдбирләр нәтичәсиндә республикада китабхана иши хејли јахшылашмышды. Биринчи бешиллијин ахрында республикада 140 китабхана варды[1]. Бу китабханаларын анчаг аз бир һиссәси кәндләрдә јерләшмишди. Кәнд китабханаларынын фондунда 1.200 чилд китаб вар иди[2]. Республиканын бүтүн гәза вә рајон мәркәзләриндә даими вә сәјјар китабханалар тәшкил едилмишди. Гәза вә рајон китабханалары мүнтәзәм олараг Баш сијаси-маариф идарәсинин китабхана коллектору тәрәфиндән комплектләшдирилирди. Китабханаларын комплектләшдирилмәсиндә әсас е'тибарилә китабханалары Азәрбајчан дилиндә нәшр едилмиш бүтүн нүсхәләрлә тә'мин етмәк принсипи әсас көтүрүлмүшдү. Һәм дә бу дөврдән башлајараг комплектләшдирилмә ишиндә јерли шәраитә ујғун олараг китаб сечилмәјә башланмасы принсипи тәдбиг едилирди ки, бу да республика китаб базарынын зәнкинләшмәси илә әлагәдар иди. Гәза вә рајон китабханаларында ишин сабитләшмәси, онларын китаб фондунун зәнкинләшмәси, китабханаларын әтрафында кениш охучу күтләләринин топланмасы нәтичәсиндә китабхана техникасынын тәдбиги иши хејли јахшылашмышды. Габагчыл гәза китабханаларында, о чүмләдән Газах, Кәнчә, Салјан, Көјчај, Нуха вә с. китабхана фондуну дүзкүн әкс етдирә билән каталоглар мејдана чыхмаға башламышды. Гәза вә рајон китабханалары тәкчә китаб алыб вермәклә өз ишләрини мәһдудлашдырмырды. Китабханаларда кениш күтләви ишләр дә апарылырды. Күтләви ишләрин әсас нөвләри: учадан охулар, китаб сәркиләри, охучу конфранслары, әдәби-бәдии кечәләр вә с. һесаб едилирди.

Бу дөврдә кәнд тәсәррүфатынын сосиалистчәсинә коллективләшмәси илә әлагәдар олараг кәнд јерләриндә мәдәни-маариф ишинин кенишләндирилмәси бөјүк сијаси әһәмијјәт кәсб етмишди. ҮИК(б)П XV гурултајынын кәнд тәсәррүфатыны сосиалист әсаслары үзрә јенидән гурмаг һаггында гәрарларыны һәјата кечирмәк мәгсәди илә бир сыра мүһүм тәдбирләр һәјата кечирилирди.

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, баглы 31, иш 391, вәрәг 20.

[2] Јенә орада, вәрәг 77.

1929-чу илин март ајынын 5-дә Азәрбајҹан ССР Халг Маариф Комиссарлығынын коллекијасы колхозлара мәдәни хидмәт мәсәләләринин тәшкилинә даир гәрар гәбул етди. Гәрарда гејд едилирди ки, XV партија гурултајынын кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси һаггында гәрарыны Азәрбајҹан шәраитиндә бөјүк мәдәни чеврилиш һәјата кечирмәдән јеринә јетирмәк мүмкүн дејилдир. Буна көрә дә әсас вәзифә колхозларда кениш иш апармагдан ибарәтдир. Колхоз үзвләринин мәдәни сәвијјәсини јүксәлтмәк мәгсәдилә кәнд јерләриндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин сајыны артырмаг, онларын ишини колхозларын ишинә јахынлашдырмаг, һеч олмаса 24 колхоза мәдәни-маариф хидмәти көстәрмәк. Колхозсентрлә бирликдә һәр гәзада, мәнтәгәдә бир колхоз ајырыб она мәдәни-маариф хидмәти көстәрмәк зәруридир[1]. Гәрарда колхозлара китабхана хидмәтинин тәшкилинә хүсуси диггәт јетирилирди. Гәрарда көстәрилирди: 1. «Бакы сијаси-маариф идарәсинә тапшырылсын ки, Азәрнәшрлә бирликдә колхозларда азы 24 нүмунәви даими китабхана, сәјјар китабхана јарадылмасыны тә'мин етсин вә сәјјар китабханаларын колхозлара хидмәти һаггында бүтүн китабханалара вә сәјјар базалара тә'лимат мәктубу тәртиб етсин. 2. Колхоз мәркәзи идарәси илә бирликдә колхоз китабханалары үчүн мәсләһәт көрүлән әдәбијјатын каталогларыны тәртиб етсин. 3. Колхозлара китаб көндәрилмәсини тәшкил етмәк иши Азәрбајҹан Дөвләт Нәшријјатына тапшырылсын»[2].

Маариф комиссарлығынын бу гәрарыны һәјата кечирмәк үчүн јерләрә тә'лиматчылар көндәрилди. Јерләрә көндәрилән тә'лиматчылар китабхана ишинин вәзијјәти илә таныш олур, јени мәдәни-маариф мүәссисәләринин тәшкилиндә иштирак едир, мөвҹуд китабханалара методик јардым көстәрирдиләр. Тә'лиматчылар кәнд гираәт комаларында олан китаблары нәзәрдән кечирир, лазымсыз китаблары гираәт комаларындан чыхарырдылар. Кәнддә колхоз һәрәкатынын кенишләнмәси илә әлагәдар олараг кәнд шуралары вә јени тәшкил едилмишди колхозлар да кәнддә мәдәнијјәти инкишаф етдирмәк ишиндә јахындан иштирак едирди.

---

1 Азәрбајҹан ССР Октјабр Ингилабы Мәркәзи Дөвләт архиви. ф. 1439, сијаһы 2, иш 172, вәрәг 24—25.

2 Јенә орада, вәрәг 26—27.

Колхозлар савадсызлығын ләғвинә, мәдәни-маариф мүәссисәләринин тәшкилинә вәсаит ајырырды. 1931-чи илдә Азәрбајҹан ССР-нин колхозларынын бүдҹәсиндән мәдәни-мәишәт фондуна 823.000 манат пул ајрылмышды[1]. Колхозлар кәндин мәдәни инкишафына көмәк етмәк үчүн башга тәдбирләр дә һәјата кечирирди. 1931-чи илин мајында Азәрбајҹан ССР Халг Комиссарлар Совети «Мәдәни һүчум нәфинә бир һектар артыг әкәлим» адлы гәрар гәбул етди. Бу гәрарда Халг Комиссарлар Совети кәнддә мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси хејринә бир һектар артыг әкәлим компанијасы кечирилмәсини лазым билирди. Һәм дә бу гәрарда Мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси үчүн республикада ианә топланмасы ишинин тәшкил едилмәси зәрури һесаб едилирди[2].

Кәнд китабханалары Баш сијаси-маариф идарәси тәрәфиндән комплектләшдирилирди. 1931—1932-чи илләрдә тәкчә памбыг рајонларына 23.704 китаба малик олан 73 китабхана көндәрилмишдир ки, бунлардан 11.689 китаба малик олан 43-ү МТС сијаси шө'бәләринә чатмышды. Бундан башга кәнд китабханалары мүнтәзәм олараг гәзет вә журналларла комплектләширди[3].

Кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин тәшкилиндә Азәрбајҹан колхозсентри јахындан иштирак едирди. Колхозсентр колхозлара мәдәни-маариф мүәссисәләрини сахламаг үчүн вәсаит ајырыр вә белә мүәссисәләр үчүн бина тикилмәси ишиндә јахындан иштирак едирди.

1932-чи илдә Азәрбајҹан К(б)П МК-сы гираәт комаларында олан китаблары топлајыб нәзәрдән кечирмәк вә лазымсыз лары чыхардыгдан сонра јердә галан лазымлы китаблардан китабханалар тәшкил едиб колхозлара көндәрмәк һаггында көстәриш верди. Бу иш АЛКҜИ МК-сы тәрәфиндән јарадылмыш хүсуси комиссија тапшырылмышды. Бу комиссија

---

1 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајҹан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 39, иш 524, вәрәг 81.

2 Коммунист гәзети, 1931, 1 мај, № 97.

3 Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајҹан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлы 39, иш 524, вәрәг 63.

өз ишин тәшкил етмәк үчүн мүәјјән мигдар вәсаит дә ајрылмышды[1].

1932-чи илин октјабр — декабр ајларында Азәрбајчан К(б)П МК-сынын хүсуси бригадасы тәрәфиндән Салјан, Әлибајрамлы, Беләсувар, Сабирабад, Шамхор, Бәрдә, Ағдаш, Астара, Астраханбазар, Газах вә с. гәза вә рајонларында мәдәни-маариф ишинин вәзијјәти јохланмыш, бир сыра чидди нөгсанлар мејдана чыхарылмышды. Мәркәзи Комитә јерләрдә мәдәни-маариф иши саһәсиндә олан нөгсанларын тезликлә арадан галдырылмасы һаггында көстәриш вермишди.

Бүтүн бунлара бахмајараг кәнд јерләриндә мәдәни-маариф иши һәлә дә дурмадан артан мәдәни тәләбаты өдәјә билмәк сәвијјәсинә чатдырылмамышды. Кәндләрин бир чохунда китабханалар вә гираәт комалары вә с. мәдәни-маариф мүәссисәләри јох иди. Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки, 1932-чи илдә Газах рајонун 28 советлијиндән анчаг 9-да гираәт комасы вар иди ки, бундан анчаг 7-си рајон маариф шө'бәсинин бүдчәсиндә иди[2]. Китабханалара вә гираәт комаларына вәсаит аз бурахылырды. Мәдәни-маариф мүәссисәләри ишчиләринин маашы һәлә дә мүәллимләрин маашы илә бәрабәрләшдирилмәмишди[3].

Республикада колхоз вә совхоз тәсәррүфатынын кенишләнмәси илә әлагәдар олараг јени китабханалар, колхоз, совхоз, МТС техники вә агротехники китабханалары мејдана кәлмишди. Совхоз вә МТС китабханалары һәмкарлар тәшкилаты тәрәфиндән тәшкил едилирди. Колхоз китабханалары габагчыл колхозларда колхоз идарә һеј'әтинин гәрары илә тәшкил едилир вә колхозун өз бүдчәси һесабына комплектләширди. Колхоз китабхана шәбәкәсинин мејдана кәлмәси, республикамызын һәјатында тамамилә јени һадисә, вә партијанын кениш зәһмәткеш кәндли күтләләринә гајғысынын јени тәзаһүри иди. Колхоз китабханалары кәндин мәдәни һәјатында јахындан иштирак едир, кәнддә агротехники китабларын тәблиғиндә кениш фәалијјәт көстәрирди. 1932-чи илдә Азәрбајчан К(б)П МК-сы һәлә рүшејм һалында олан колхоз китабхана шәбәкәләринин кәләчәкдә кенишләндирилмәсини нәзәрдә тутмушду.

[1] Сов. ИКП МК-сы јанында МЛИ Азәрбајчан филиалынын партија архиви, ф. 1, сијаһы 235, бағлғы 39, иш 524, вәрәг 82.

[2] Јенә орада, вәрәг 81.

[3] Јенә орада, вәрәг 64.

* * *

Бакы вә онун рајонларында Азәрбајчанын рајонларына нисбәтән китабхана иши даһа сүр'әтлә инкишаф едирди. Биринчи бешиллик планын јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг китабханаларын сајы мүнтәзәм олараг чохалыр, китабхана иши форма вә мәзмунча јахшылашырды. Китабхана ишинин форма вә мәзмунча јахшылашмасы онлара республиканын мәдәни һәјатында јахындан иштирак етмәк имканы вермишди. Китабханаларын әтрафында охучуларын мүнтәзәм олараг чохалмасы дөврүн мүһүм һадисәләриндән бири иди.

1929-чу илдә Бакы онун рајонлары вә Бакы гәзасында 33 китабхана, 2 гираәтхана, бир мәркәзи сәјјар база, бир рајон базасы, 3 кәнд рајонлары базасы вар иди. Китабханаларын јанында 30 милли вә ушаг шө'бәси тәшкил едилмишди[1]. Бу китабханалардан 19-у Бакыда, 2-си Бајыл-Бибиһејбәт рајонунда, 2-си фабрик-завод рајонунда, 3-ү Ленин рајонунда, 6-сы Сураханы рајонунда, бири Бинәгәди рајонунда, 3-ү Хызы рајонунда, 4-ү Гала-Маштага рајонунда јерләшмишди[2].

Бу китабханалардан 11-дә, гираәтханалардан икисиндә китаблар анчаг Азәрбајчан дилиндә иди. Бундан башга Мәркәзи базанын јанында бир, кәнд базасынын јанында 3, мүхтәлиф дилләрдә китаблара малик олан китабханаларын јанында 7, ушаг китабханаларынын јанында 7, Азәрбајчан шө'бәси фәалијјәт көстәрирди[3]. Бакы шәһәриндә мүхтәлиф милләтләрин нүмајәндәләри јашадыгларындан, Бакы вә онун рајонларында фәалијјәт көстәрән китабханаларын гаршысында башга милләтләрдән олан охучулар арасында кениш иш апармаг кими чох мүһүм вәзифә дурурду. Мәһз буна көрәдир ки, китабханаларда милли шө'бәләр јарадылыр, охучуларын тәркибиндән асылы олараг китабханалар мүхтәлиф дилләрдә китабларла тәкмилләшдирилирди. Азлыгда галан милләтләри китабхана охучулары сырасына чәлб етмәк үчүн милли дилләрдә кениш күтләви тәдбирләр һәјата кечирилирди.

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 837, вәрәг 85.

[2] Јенә орада, вәрәг 96.

[3] Јенә орада, вәрәг 86.

1927/28-чи илләрдә Бакы вә онун рајонларында ермәни охучуларына хидмәт етмәк үчүн үмуми китабханаларын јанында 12 шө'бә фәалијјәт көстәрирди. Бу шө'бәләрдә ермәни дилиндә 31.064 нүсхә китаб вә 8.000 нәфәр ермәни охучу вар иди ки, бу да бүтүн охучуларын 17⁰/₀-ни тәшкил едирди[1].

Јәһуди охучуларына хидмәт етмәк үчүн бир китабхана фәалијјәт көстәрирди. Бу китабхананын јәһуди дилиндә 6500 нүсхә китабы вә 4250 нәфәр јәһуди охучусу вар иди ки, бу да үмуми охучуларын 9⁰/₀-ни тәшкил едирди[2].

Бундан башга Бакы вә онун рајонларынын китабханаларында 213 нәфәр күрчү, 79 нәфәр ләзки, 375 нәфәр татар охучу вар иди[3].

Биринчи бешиллик планын һәјата кечирилдији илләрдә Бакы вә онун рајонларында китабхана ишинә ајрылан вәсаит мүнтәзәм олараг артырылырды. Бунун ашағыдакы рәгәмләрдән көрмәк олар:

Илләр	Бурахылан вәсаит
1926/27	200.600
1927/28	265.123
1928/29	318.224
1929/30	378.352[4]
1930/31	538.201
1931/32	752.442[5]

Китабхана ишинә ајрылан вәсаитин мүнтәзәм олараг артырылмасы, китабхана шәбәкәсинин кенишләнмәси, китабхана фондунун зәнкинләшдирилмәси вә китабхана ишинин һәртәрәфли јахшылашдырылмасы үчүн шәраит јарадырды. Өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси, кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси вә биринчи социалист бешиллијинин һәјата кечирилмәси илләриндә китабханаларын сајы мүнтәзәм олараг артыр, китаб фонду зәнкинләшир вә онларын әтрафында кениш охучу күтләси топланырды.

Буну 167-чи сәһифәдәки чәдвәлдән көрмәк олар:

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 829, вәрәг 157.

[2] Јенә орада, вәрәг 158.

[3] Јенә орада, иш 837, вәрәг 158.

[4] Јенә орада, иш 829, вәрәг 85.

[5] Јенә орада, иш 855, вәрәг 17.

1926—1931-чи илләрдә Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасында китабхана ишинин вәзијјәти[1]

Илләр	Китабханаларын сајы	Китабханаларда олан китабларын сајы	Ондан			Китабханаларда олан охучуларын сајы	Ондан			Китабхана фондунун дөвријјәси
			азәрбајҹанча	русча вә б. дилләрдә	ермәничә		азәрб.	рус. вә б.	ермәни	
1926	31	436.413	64.487	344.489	27.437	36.000	8.600	21.600	5.800	1.209.209
1927*	32	434.427	—	—	—	—	—	—	—	—
1928	35	509.035	106.880	365.175	36.980	50.088	13.485	27.714	8.889	1.924.900
1929	32	536.878	110.219	386.804	39.855	59.923	18.970	29.780	11.173	—
1930	34	597.210	119.861	437.346	40.003	74.857	23.533	36.218	15.106	2.394.000
1931	37	594.896	126.754	425.151	43.081	76.751	24.496	39.339	12.916	2.518.000

[1] Чәдвәл Бакы шәһәр Баш сијаси-маариф идарәсинин 1926—1932-чи илләрдә китабхана ишинә даир иллик һесабатлары әсасында тәртиб едилмишдир. Һәмин һесабатлар Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архивиндә сахланылыр.

* 1927 вә 1932-чи илә аид вә чәдвәлдә олан башга бош графалара аид мә'луматлары әлдә едә билмәдик.

Чәдвәлдән мә'лум олур ки, 1926-чы илдән башлајараг 1932-чи илә гәдәр Бакы, онун рајонлары вә Бакы гәзасында китабханаларын сајы, китаб фонду, охучулары вә китаб дөвријјәси мүнтәзәм олараг артмыш, китабхана иши мәзмунча јахшылашмышдыр. Бүтүн бунлара бахмајараг китабхана иши һәлә дә республиканын үмуми инкишаф сәвијјәсиндән кери галырды. Китабханаларын китаб фонду нун вә охучуларынын артымы дөврүн тәләбләри илә ајаглашмырды. Китабханаларда Азәрбајчан дилиндә китабларын азлыгы бөјүк чәтинлик төрәдирди. Китабханалар савадлы әһалинин бөјүк әксәријјәтини өз охучулары сырасына чәлб едә билмирди. Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки 1929-чу илдә Бакы вә онун гәзасында јашајан 275.000 нәфәр савадлы әһалинин анчаг 110.000 нәфәри китабханаларда истифадә едирди ки, бунунда 60. 000 нәфәри Бакы Баш сијаси-маариф идарәсинин китабханаларында, 50.000 нәфәри исә һәмкарлар иттифагы китабханаларында иди[1].

1929-чу илдән башлајараг илбәил китабханаларда апарылан тәмизлик нәтичәсиндә мәзмунча көһнәлмиш китабларын фонддан чыхарылмасы, китабхана фондларында китабларын хүсусилә Азәрбајчан дилиндә китабларын азалмасына сәбәб олмушду. Тәкчә 1929-чу илдә китабханалардан 100.000 китаб чыхарылмышдыр ки, бунун да бөјүк әксәријјәти Азәрбајчан дилиндә иди[2].

Азәрбајчанлы охучуларынын китабханаја чәлб едилмәси ишиндә нөгсанлар вар иди. 1929-чу илдә Бакы вә онун рајонларынын китабханаларында чәмиси 18.970 нәфәр азәрбајчанлы охучу вар иди[3]. Буну да о дөвр үчүн о гәдәр дә бөјүк рәгәм һесаб етмәк олмаз. Савадлы фәһләләрин әксәријјәти китабхана охучулары сырасына чәлб едилмәмишди.

Бу дөврдә китабханаларда апарылан иш өз форма вә мәзмунун мүхтәлифлији илә хејли кенишләнмишди. Китабханалар өз охучуларынын сајыны вә тәркибини кенишләндирмәк үчүн мүхтәлиф үсул вә васитәләрдән, күтләви тәдбирләрдән истифадә едирди. Китабханалар өз ишләрини јалныз китабханаја кәлән охучулара китаб вермәклә би[illegible]

[illegible] етмирди. Онлар сәјјар мәнтәгәләр, коллектив [illegible] китаб кәздирмә ишини кенишләндирмәк [illegible] вә фабрикләрдә фәһләләрә иш јерләриндә [illegible]ара евләриндә хидмәт едирди. Сәј[illegible] ишкили кетдикчә даһа да кенишләнир, ки[illegible] имканы олмајан охучулара иш јерләриндә [illegible]т етмәк мәсәләси китабхана ишинин әсас [illegible]ри һесаб едилирди. Сәјјар китаб кәздир[illegible] китабханачыларла јанашы олараг, көнүллү китаб[illegible]әнләр, китабхана фәаллары, ајры-ајры идарә вә [illegible]ләр дә јахындан иштирак едирди.

[illegible]јјар ишләрин кенишләндирилмәсиндә Бакы шәһәр ки[illegible]ларындан М. Горки адына сәјјар фонд, М. Ә. Сабир [illegible] китабхана, В. И. Ленин адына китабхана, Фиолетов [illegible] Сабунчу рајон китабханасы вә с. јахындан иштирак [illegible].

[illegible]јјар мәнтәгәләрин сајы вә һәмин мәнтәгәләрдән исти[illegible]ән охучуларын сајы мүнтәзәм олараг артырды. Әкәр [illegible] илдә китабханлар ајры-ајры мүәссисәләрдә, фабрик [illegible] заводларда, јатагханаларда, тикинтиләрдә вә с. 30 сәј[illegible]нтәгә тәшкил етмишдисә, бунларын сајы 1929-чу ил[illegible] 1931-чи илдә исә 136-ја[2] чатдырылмышды. Сәјјар [illegible]рин сајы илә јанашы олараг охучуларын вә китаб [illegible] мигдары да мүнтәзәм олараг артырды. Әкәр [illegible] мәнтәгәләрдә 5.655 охучу вар идисә, бун[illegible] илдә 6.457 нәфәрә чатмышды. Китаб ве[illegible] мүнтәзәм [illegible]раг чохалырды. Әкәр 1926/27-чи ил[illegible] сәјјар мәнтәгә[illegible] 83.769 китаб верилмишдирсә [illegible]ын сајы 1927/28-[illegible] 135.240[3], 1929/30-чу илләр[illegible].100, 1930/31-[illegible] исә 227.200[4] нүсхәјә чат[illegible].

[illegible]кәнин сосиалист[illegible] сәнаје[illegible]шдирилмәси, кәнд тә[illegible]фатынын коллектив[illegible] вә биринчи социа[illegible]ллик планын һәја[illegible] кечирилдији илләрдә китабха[illegible] апарылан күтләви иш[illegible] кетдикчә кенишләнирди.

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 837, вәрәг 87.

[2] Јенә орада, сијаһы 1, иш 837, вәрәг 88.

[3] Јенә орада, вәрәг 89.

[illegible] Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијјә Комитәси[illegible], ф. 41, сијаһы 1, иш 837, вәрәг 89.

[illegible] орада, иш 852, вәрәг 168.

[illegible] орада, иш 835, вәрәг 51.

Јенә орада, иш 852, вәрәг 168.

Китабханалара ајрылан вәсаитин мүнтәзәм олараг арт...
масы, китабхана фондларынын јени китабларла тәк...
мәси, онларын әтрафында кениш зәһмәткеш күтл...
зијалыларын топланмасына, китабхана ишинин мәзм...
јахшылашмасына сәбәб олмушду. Китабханалар садә...
раг китабы алыб верән бир мүәссисәдән китабы ...
тәблиғ едән, онун мәзмуну һаггында охучулара ...
верән вә беләликлә дә китаблары кениш сурәтдә тәблиғ...
бир мүәссисәјә чеврилмишди. Китабханалар өз тәблиғ...
лыг вәзифәсини һәјата кечирмәк, китабы кениш сурәт...
лиғ етмәк үчүн күтләви ишләр дә һәјата кечирирдиләр.

1928/32-чи илләрдә китабханалар әсас е'тибары ...
ләви иш нөвләриндән: китаб сәркиләриндән, учадан ...
дан, коллектив китаб мүзакирәләриндән, әдәби бәдии ...
ләрдән, екскурсијалардан, көрүш кечәләриндән, мүһазир...
мә'рузәләрдән, китабхана плакатларындан вә с. ...
едирди.

Бундан башга китабханаларда мүхтәлиф дәрнәкл...
тәшкил едилирди. Белә дәрнәкләр мүнтәзәм олараг ...
ләләр кечирир, охучуларын мүхтәлиф сәнәтләрә јијәлә...
нә вә шәхси тәһсил ишинә һәртәрәфли көмәк ед...
Шәхси тәһсилә рәһбәрлик ишинин кенишләнмәси бу ...
характерик хүсусијјәтләриндән бири иди. Шәхси тәһ...
рәһбәрлик етмәк ишинин кенишләнмәси китабхана иш...
мәзмунча јахшылашдығыны, онларын бачарыглы кадрла...
тә'мин едилдијини вә адичә китаб алыб верән бир мүәс...
дән китабы тәблиғ едән, төвсијә едән, охучулара ке...
сурәтдә мә'лумат верән, охучу марағынын формалашма...
да јахындан иштирак едән бир мүәссисәјә чеврилдијини ...
тәрирди.

Китабханаларда күтләви ишләрин һәртәрәфли ке...
ләнмәси онларын әтрафында охучу фәалларынын топла...
сына сәбәб олмушду. Китабхана иши кениш үмум...
ишинә чеврилмишди. Тәкчә 1929-чу илдә Бакы, онун ра...
лары вә Бакы гәзасында китабхана ишинә 1.453 нәфәр ох...
фәаллары чәлб едилмишди[1].

Китабханаларда күтләви тәдбирләр кетдикчә артыр...
Тәкчә буну гејд етмәк кифајәтдир ки, 1931-чи илдә Бакы ...

---

[1] Бакы Шәһәр Зәһмәткеш Депутатлары Совети Ичраијә Коми...
...нин архиви, ф. 41, сијаһы 1, иш 837, вәрәг 90.

[illegible]